

A TISZA REGÉNYE

ÍRTA:
SZENDREY LÁSZLÓ

NYOMATOTT LUDVIG ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN, MISKOLC

Szendrey László megjelent munkái:

<i>VERSEK (költeményei)</i>	1920
<i>ZÁLOG (költemények)</i>	1931
<i>ÁPRILIS (novellák, lapokban jelentek meg)</i>	1922
<i>A SÁRTEPLOMTÓL A HORTHY</i>	
<i>HARANGIG (a hejőbábai ref. egyház tört.)</i>	1940
<i>ÉNEK A SZÉLBEN (költemények)</i>	1940
<i>MÁTYÁS KIRÁLY A HORTOBÁGYON</i>	
<i>(45 elbeszélés)</i>	1941
<i>A TISZA REGÉNYE</i>	1941
<i>TÚZOKFALU (elbeszélések) rendezés alatt</i>	

„Kívánom a Tiszavölgy minél előbbi kifejtését! ...“

A Széchenyi Év áhítatában a legnagyobb magyarnak ezzel az imádságos óhajtásával teszem le ezt a könyvet a Tiszavölgy munkás népének asztalára.

Leteszem úgy, mint gyöngé mécsvilágot.

Lássa meg fényénél a Tiszavölgy népe önmagát és küzdelmei között lássa meg a legnagyobb magyar legmerészebb és leglelkesebb álmát: a gazdag és boldog Magyarországot!

Leteszem nagy szeretettel.

Azzal is vegyék tőlem azok, akikkel együtt halgatom, hogy mit suttog a Tisza a vízbehulló öregfüzek alatt, amikor álmodik, vagy mit zúg, amikor megárad és az északi szélben haraggal csapkodja a gátakat?!

Szeretettel vegyék...

... a szántogató gazdák, a kaskötő munkások és a méla halászok! A mesélgető öregasszonyok, a gátvetői férfiak és a vészelt kongató harangozók! A riadót doboló kisbírók, gátörző csendőrök és a gátszakadáson rekedten kiáltozó falusi előljárók...

És fogadják tőlem szeretettel ezt a könyvet mindazok, akik valaha is lehajoltak a Tiszavölgy szenvedéseihez!

E könyvnek a megjelenését elősegítette Borsod vármegye közigazgatásának nagyértékű erkölcsi támogatása.

Legyen ennek a ténynek a megemlézése tiszteletadás az ősi vármegye nemes szelleme előtt.

I.

A Tisza születése. — A Tisza legrégebb magyar írója. — A Tisza forrásvidéke. — Gazdag flóra és fauna: nyomorgó lakosság. — Korjatovics Tódor, a ruszin telepítő.

Tisza. Mikor a magyar ember ezt a szót hallja: a szíve, a lelke muzsikálni kezd. Dallamok zendülnek a fülébe, mesélő halk futamok havasi tilinkón, alföldi pásztorsípon és a képzelete megítéli képekkel . . .

Hegyeket ábrázolnak ezek a képek, égbenyúló havasokat vad sziklaszorosokkal, testes hegyeket zúgó fenyőóriásokkal s szelíd lankákat tölgyesekkel s aztán síkokat, rónákat nádasokkal, füzes erdőkkel és nagy szikes pusztákat legelő nyájakkal, heverésző pásztorokkal.

A felzengő dallamok s a színesen hullámzó képek alkotó elemei között egyaránt egy fogalom bujkál játékosan, mint a sípból elővillanó dalliam: Tisza . . . Tisza ... és tarkán, mint a naptűzben álló erdők fekete-fehér lombjátéka: Tisza... Tisza...

Dehát mi is ez a Tisza?

Folyó.

Magyar folyó.

A legmagyarabb folyó.

Legalább így hívták hosszú idő óta, mert magyar földön született és magyar földön halt meg. És az eredete meg a torkolata közé eső útja valahogy példázta a magyarfajta lelki bélyegeit és ezért ezt a

folyót jellemileg is magyarnak tartja minden magyar ember.

Kicsiből lesz naggyá, mint a magyarság. Szerény, csendes, munkás, mint a magyar ember. De szertelen és fékezhetetlen, ha megárad, mint a magyar fajta, ha túlárad benne iaz érzés, vagy az indulat. Ezért érezzük közel a szívünkhöz, ezért l ártjuk a magunkénak s ezért marad a miénk, amíg leszünk ezen a földön. Beleásta magát hegyeinkbe, ő alakítja rónaságaink képét, mellette épültek falvaink, városaink, róla írnak az íróink, festenek festőink, róla dalol a népünk: a Tisza népe vagyunk és a Tisza a mienk!

Vízrendszere akkor született, amikor megszületett ez a föld: a Kárpátok öble, Magyarország.

Régen volt ez. Abban az időben még nem számolták az éveket s jelölni is csak később kezdték az időt, de nem évszámokkal, hanem nevekkal. Nem is éveket jelöltek, hanem korszakokat. Olyan korszakokat, amelyek száz és százezer esztendőket foglaltak magukba, melyek alatt végbe ment a Föld megszületésének egy-egy folyamata. Négy ilyen nagy korszakot különböztet meg a tudomány: őskort,, ókort, Középkort, Újkort. Minden kor évmilliókat zár magába, mert évmiliókba telt, míg földünk a mai arcát kialakította.

A Kárpátok medencéje a harmadik nagy korszakban, a Középkorban alakult ki. Ebben az időben a történelmi magyar föld táját még nagy részben tenger borítja, Csak a Kárpátok helyén voltak. némi hegydarabok, annak a Franciaországtól Bulgáriáig húzódó hegyláncolatnak a nyúlványa, melyet e tájnak ősnépéről, a várikuszokról, váriszkuszi hegységnek nevezünk. Ennek a hegységnek romjait, rögeit a felvidéki Érc-hegység, a bihari hegyek és a déli szigethegyek őrzik ma. A váriszkuszi hegységnek ezeket a nyúlványait, melyeknek nyomai az Alföldön áis megvannak, Tisia néven nevezték később, a Tisza

nyomán. A Tisia a földtani Középkor végéig állott fenn. A Földet formáló erők lassan összetörték és a Középkornak a vége felé, melyet Jura-korszaknak is nevezünk, besüppedt a Kárpátok öblében az Alföld, amelyről a tenger, áttörve a Déli-Kárpátok szorosait, dél felé húzódott le, hogy helyet adjon az Alföldön az édesvizek munkájának. Az Alföld besüppedésével kapcsolatosan, az egyensúly törvényeinek megfelelően, gyűrődtek fel a Kárpátok. Nem egyszerre, hanem öt szakaszban, mint arra a megkülönböztethető öt övezetből következtetni, lehet. A váriszkuszi hegyek fennmaradt rögeit, romjait nem érintette ez az újkori gyűrődés, hanem kikerülte azokat s az ókori hegyeknek e közbeékelődése miatt oly ívelt a Kárpátok vonala.

A tengertől megszabadult Alföld felé ebben az időben indultak el a Kárpátok bérceiről az erek és a csermelyek, a patakok és a folyók, amelyek édesvízű tóvidékké változtatták a nagy síkságot s hordalékjukkal megkezdték lassú feltöltését, termékenyítő iszapolását. A délnyugati széleken ekkor dübörögtek a balatoni vulkánok, északkeleti széleire pedig a sivatagi száraz szelek ekkor rakták a nyíri löszet és a futóhomokot. Az ember azonban még ezt a folyamatot sem látta, mert csak jóval ezután került mai hazánk földjére.

Időben mérhetetlenül messze esik ez a kor tőlünk, a végtelen Idő legsötétebb távolában, amelyről nem is beszél más, csak maga a Föld, ez a nagy írott könyv, mely hegyeiben, halmaiban, síkjainak rétegződéseiben maga írta meg történetét és jegében, kőszében, homokjában maga rakta el történetének bizonyítékait.

Ebben az időben indult el az Alföld felé a Tisza is, hogy legyen vízgyűjtője a Kárpát medence keleti felének s áldása-átka annak a tájnak, amelyet a magyar Tiszavölgynek nevez.

Ebben az időben....

Hogy némi fogalmat alkothassunk magunknak, mikor lehetett ez? képzeljük el a Föld történetét 24 órának. Ebből a 24 órából 13 óra esik az ős korra, 7 óra az ó korra, 3 óra a Közép korra, 1 óra az újkorra; de ebből az egy órából is csak 5 másodperc az az idő, amelyben az embernek nyomát találjuk a Földön és amelynek annyira-mennyire ellenőrizhető története van. Pedig ez az 5 másodperc is jó ötszáz-ezer esztendő...

Eszerint az óra szerint, tehát úgy 22 óra körül indulhatott el az Északkeleti-Kárpátokból a Tisza s azóta folydogál „Kárpátoktól le az Aldunáig“

A Tisza forrása Magyarország területén, az Északkeleti-Kárpátokban, Máramaros megyében, Kőrösmező fölött az Okola előhavasról leereszkedő ösvény egyik oldalán van. A magyar szerzőtől való s a Tiszával is foglalkozó legrégebbi könyv, Timon Sámuel jezsuita atya latin nyelvű s Tibisci Ungariae Fluvii Notio c. műve már úgy írja le a Tiszát, hogy két ágból ered. 1735-ben Kassán jelent meg ez a tánnyelvű könyv s eszerint is már az egyik ág, a Fekete-Tisza, a Tiszcsora, három csermelyből tevődik össze. Ettől 48 kilométerre a Sztoh havason van egy másik forrás fej: ebből fakad a másik ág a Fehér-Tisza, mely öt csermelyből tevődik össze. Timon Sámuel valószínűleg több évezredes állapotot írt le ezelőtt 200 esztendővel. A Földet formáló természeti erők évezredekkel ezelőtt meg pihenitek már ezen a itájon és a fürge csermelyek évezredek óta mondhatták már csacska beszédüket iákkor, mikor Timon Sámuel ott járt. Ott jártának nyoma, latin nyelvű könyve, az idők folyamán feledésbe is ment, mert Dóczy nem egészen 100 év múlva, 1830-iban már Cseremiszký Miklós máramarosi orvosnak tulajdonítja a Tisza források felfedezését. Timon leírásának lényegét a feledés azonban nem érinti. Cseremiszký Miklós is két forrásfejet talál: A Fekete és a Fehér-Tiszát.

A Fekete-Tisza 1203 méter magasságiban seried az Okola havas oldalából. Az 1800-as években odvas fatörzsből bugyogott elő az átlátszóan tiszta víz, mint a Természet legtisztább éltető gondolata. A század vége felé csatornát tett az emberi kéz a csermely első, bátortalan lépései elé, ma pedig beton oszlopba foglalt vas csövön tör elő a sugárnyi vastag víz, mely lejjebb büszke hajókat hordoz a tiátán.

De mikor lesz még az?...

Egyelőre alig van annyi ereje, hogy legyőzze az elébe kerülő köveket, gyökércsomókat s egy-egy medrébe nyúló fatönköt óvatosan kerülget körül, amíg eltudja hagyni. A sziklák és tuskók között bujkáló, alig lépésnyi széles vizecskét jobbról-balról elébe kerülő csermelyek növelik s így testesedve, növekedve indul a messzi völgyek felé, szülő anyjának havas kebeléről.

A Fehér-Tiszának víz ér száalai a Sztoh-havason erednek. Egészen 1655 méter magasságig lehet őket nyomozni a havas oldalán, amint innen-onnan előbátorodva igyekeznek a közös csermelyággy felé. Lejjebb már nagyobb forráspatakokat ölel keblére s azokkal megerősödve vívja harcát az útjába akadó kövekkel. A havas Sesul-csúcs alól a Pavlific-patak, a 2020 méter magas Pietrosz alól a Bogdány, a Hoverla alól a Hoverla, a Gutin-Tomnatek alól a Breibenyeszku, a Csarnohora alól a Baleatul, a Sztoh alól a Sztohovoc, a Korbul alól a Scsavul és az 1940 méteres Pop Iván-csúcs alól a Kvaszni-patakok táplálják a Fehér-Tiszát, melyet már itt munkára akar fogni az emberi akarát. Vízfogók, duzzasztók épültek ugyanis a patakok útjába és a meggyűlt vizekre tutajokat ácsolnak az emberek, hogy a munkába tört vizekkel leszállíttassák a fát az alsóbb völgyekbe.

Mert ez a tájék itt erdő, erdő és megint csak erdő.

1300 méter magasságig lombos és tűlevelű fák rengetege borítja az ősi hegyek széles vállait. Azon felül már havasi a növényzet s a törpefenyők birodalmában, a havasi réteken, vannak helyek, ahol zuzmó is zöldéi és még a gyopár is kivirít, a havasoknak ez a puhatapintású, ezüstszín virága. A mérsz ormok (lábénál azonban a tölgyek és a fenyők állják az igazi díszstrázsát. Koronás tölgyek, melyeknek lombsátora nagy idők meséjét zúgja és 50 méteres fenyőszalak, amelyeknek csúcsán fájó suhogással hegedül a szél . . .

*Hogy mit zúgnak a fenyőfák?
Ki sejtene? ki tudná azt?
Földi ember meg nem évii:
Csak a felhő ad rá választ!*

*Csak a felhő sejt, érti
Azt, amit a fenyők zúgnak
S válaszul a bús zenére
Bús mélyből könnyek hullnak.*

*Néha dörögnek a felhők:
Ilyenkor a fenyő jajgat
S harsognak a hegyek felett
Ezeréves, nagy fájdalemak!*

Ha van valahol helye a világnak, amelyről el lehet mondani, hogy szép vidék: akkor a Tisza forrásvidéke valóban méltó erre a dicséretre. A havasok magasbatörő orma ég felé vonja az ember tekintetét, de felemeli a lélek érzéseit is, A zordon fenség, amely a hegyek között honol, Isten jelenlétét sejteti az árnyaló fák között és bármerre tekintünk a vadonság mélyén, mindenütt az ő keze munkáját szemlélhetjük. A havasi legelőkön az Ő tisztaszemű. állatkái bégetnek, a faágakon éneklő madarak ezrei

Róla énekelnek, a sziklaszálak az ő erejét beszélik és a virágok tízezrei az Ő szeretetét illatozzák. Kibeszélhetetlen, hogy fákbán és füvekben mily csodálatosan gazdag a Tisza forrásvidéke. A sziklabarlangokban nincsenek ugyan sárkányok, a vizekben tündérek és az erdőkben manók, mint azt a nép mesére hajló képzelete után, a régi külföldi és hazai írók is megírták, de amit színben és formában a teremtő képzelet alkotót, minden megvan ebben a csodálatos világban.

A növényi őstenyészetet kétségkívül a bükk, fenyő és a törpefenyő képviselik. Ezek még abban az időben foglalták el a hegyeket, amikor még az e vidéken utolsó — a pontusi — tenger uralkodott a laposokon, de ezek mellett ott díszlik a juhar, az éger, a tölgy és a fürtös virágú orgona társaságában az a sokszázféle fa és cserje, amely közös kincse Európa hegyeinek. Az égretörő fenyők hány változata a zöld és piros tobzú kereszties fenyőtől a törpefenyőig, amelynek derekát a hónyomás a földre szoktatta. Aztán a bokrok: az arany korona, dudafürt, szömörce, sóska, kecskerágó, varjútövis róka, fagyai, bangitafa, hólyagmogyoró, csontfa, farkashárs, stb., stb.

És ki győzné elsorolni a fűneműeket? Az illatban, színben ezerváltozatú virágokat s ezek színes szőnyegén a már ínynek is kellemetes szamócat, málnát, szedret, egest, borókát, stb.

Az állatvilág a gazdag növényzetnek megfelelő. A rengetegből eltűnt ugyan már a bozontos bölény és a sziklaormokon sem ugrál a vadkecske, melyek a közeitörténeti időkben a Tisza-vidék őseidéinek is díszei voltak, de még mindig a legváltozatosabb állatvilág él itt, akár a természetbúvár, akár a vadász szemével nézzük meg az erdő mélyét. — Kárpáti-szarvas, barnamedve, farkas, róka, nyest, nyuszi vadmacska, hiúz nagyszámban fordul elő az őserdőkben. A Tiszában és a patakokban pedig a leg-

különbözőbb halfélék: pisztráng, galóca, márna, menyhal, stb.

A növény- és állatvilág bűvárai tudnák csak felsorolni e vidék szépségének, gazdagságának összes alkotóit; a madarakat, amelyek elevenné, mozgalmassá teszik az erdők világát és a bogárságot, amely tápláléka az erdő szárnyas lakóinak. De szép ez a vidék az ilyen részletek meglátása nélkül is az élénk tároló képek gazdag változatosságában. A bércek között húzódó szakadékok, szűk völgyek, amelyeknek az lailján ott csergedez a Tisza, a fáktól övezett, szinte sátorszerűen takart katlanok, amelyeknek a mélyén ízben és gyógyhatásban különböző ásványvízforrások fakadnak, azt a lelkiállapotot váltják ki, amelyben az ember érzi a természet összhangját, a föld szépségét és az Alkotó jóságát egyaránt.

Ha van valami, ami zavarja a szemlélődő ember gyönyörűségét ezen a vidéken, az: e vidék lakóinak végtelen nyomora.

A festői táj minden természeti gazdagsága mellett is szegény az emberi létezésükben.

Ezen a vidéken nincs termőföld, nincsenek bányák, nincsenek ipartelepek. Csak erdő van és havasi legelők. Az e vidéket lakó ősi rutén, vagy ahogyan újabban nevezik ruszin lakosság, a XIV. század közepe előtt Korjatovics Tódor vezérlete alatt kért és kapott e tájon letelepedést. Főfoglalkozása a pásztorkodás és az erdőmunka. Sovány kenyérral fizet mind a kettő, de még e sovány kenyeret is csak alig tudja megszerezni e vidék jámbor, együgyű, elfásult, tunya népe, akiket kemény kézzel fog tébolyító rabságában a pálinka. A cseh uralom alatt az egészségre ártalmas denaturált szesz fogyasztását szokták meg a szerencsétlen ruszinok oly mértékben, hogy most a fogyasztást tilalmazó magyar hatóságokat minden módon kijátsszák csakhogy rettenetes szenvedélyüknek hódolhassanak. Elképzelhető, hogy milyen színvonalon áll közöttük a kenyér-

termelő földműves munka? Szánalmas barmaik von-
ta faekéik csak épenhogy megkarcolják a kevéske
termőföldet s ez a földművelésnek nem nevezhető
művelet csak épen hogy termel valami kis zabot, ku-
koricát, pohánkát. Kukorica és zabkenyér, kukorica-
lepény és puliszka, olajjal leöntött káposzta, uborka,
hagyma, répa, bab, savó, túró az eledelük. Görög
katolikus vallásuk még e szűkös táplálkozást is gyak-
ran korlátozzza a számos böjtnappal, melyet e sze-
gény emberek számára előír. Egykedvű megnyug-
vással élük életüket, ha ugyan életnek nevezhetjük
azt a fásult beletörődést, amellyel vonszolják egyik
napot a másik után.

A Tisza forrásvidékén lakók a galíciai Rere-
moszvölgyi huculokhoz húznak: ezek az egyedüli
barna rutének a rokonfajta népek között. A társas-
érzés nagyon fogyatékos közöttük. Házaikat is úgy
építik egymástól távol, kaszálók, vagy legelők köze-
pén, faragatlan, egymásba rótt gerendákból s szal-
mával, vagy gyakrabban deszkával, zsindegyel fedik
azokat. Berendezésük szegényes, helyesebben niincs.
Egy nyitott tűzhe'ly körül tanyáznak e szegény pász-
torok sokszor állataikkal együtt.

Hasonló szegénységben élnek azok a társaik,
akik az erdős hegyeken erdőmunkából élnek.

Amily könnyen döntenek nagy fejszéikkel a ha-
talmas fenyőszálakat, oly nehezen tudják a kidön-
tött fákat lehozni oda ahol értékesíteni lehet.

A meredek hegyoldalakon csúsztatókon száguld
le a fa a patakokig, vagy a Tisza-mederig, ahol víz-
fogók gyűjtik a csekélyke vizet bővizű tavakká. —
Ezekre a tavakra ácsolják tutajaikat s a zsilipeket
megnyitva, ezeken az úsztatókon eresztik lejjebb a
fát a mélyebben fekvő völgyekbe. De hányszor tör-
ténik meg, hogy a tutajok alól kiszalad a víz és le-
róna a zúgón, a tutaj pedig ott marad a szárazon
maradt vízfogó fenekén ... És a vízfogók zuhatag-
ján táncoló tutajon hányszor forog életveszélyben

a szegény ruszin, amíg leér a békésebb víziekre. A Bogdány, a Hoveria, Balcatuil, Sztohovecz, Scsávul és Kvaszni völgyek vízfogói de sok ruszin tragédiáról tudnának mesélni, ha értené valaki zúgó beszédjüket ... És a kövek között csobogva szaladó Tisza de sok verejtékes küzdelemnek a tanuja, amíg a fenyőszál a havasokból leér az Alföldre . . .

Úgy az első világháború, mint Kárpátalja felszabadítása alkalmával sok alföldi származású magyar megfordult az ezeréves magyar föld e rendkívüli szépségekkel megáldott tájain. Kivétel nélkül elragadtatással szóltak a természeti szépségekről, amelyek itt rabul ejtik az ember érzésvilágát. De talán még az elragadtatásuknál is nagyobb volt az a bámulat, amellyel beszéltek azokról az önfeláldozásig menő vakmerőségekről, amellyel a tutaj osok birkóznak a kövek közt morajló Tiszával, mely mint szilaj csikó, a sziklák közt ugrálva és tajtékozva, igyekszik ledobni magáról az emberek által reáerőszakolt terhet.

De felette is úr az emberi akarat s viselnie kell a terheket, amelyeket élete kockáztatásával rak rá a sovány kenyérért küzdő ember . . .

II.

Körösmező. — Ahol a magyarokat kínozták. — A rahói liuculok. — Horthy-csúcs lett a 2305 m Nagy Pietrosz. — A szlatinai só. — A nagy Kunigunda. — Budai tanár úr esete a sóórral. — „A huszti beteglátogatók.“

Mindkét Tisza tündéri vidék és mélységesen szegény emberek hátrahagyásával hagyja el szülőföldjét.

A Fekete-Tisza Körösmezőnél lép tágasabb völgybe és itt a vele eddig is együtt haladó országút mellé még vasutat is kap társul, hogy aztán sokáig együtt haladva vándoroljanak a tájakon keresztül. Elszórt pásztortelepek, kis falvak maradnak el a háta mögött, pár házas emberlakta helyek a zúgó fenyvesek között. Érintkezési pontjai az állati életnek és a kezdetleges emberi életszínvonalnak. Csak a városkák és a nagyobbacska falvak életszintje mutat némi emelkedést. A kulturáltabb népesség életszínvonala természetesen igényesebb. Bizony méltán kiált fel a költő Fejes István már az 1890-es években:

*Kilátásra szép és fenséges e tájék,
Hanem engem mégis búsít a sok árnyék.
Édes magyar hazám, ha örülsz a szépnek,
Kenyeret, kenyeret a hozzád hű népnek.*

Körösmező fekvése miatt szinte egyedül álló érdeklődésre tarthat számot Magyarország községei

között. Házai 23 havas között elszórtan fekszenek: olyan területen, hogy Debrecen és Szeged után Kőrösmező (az ország harmadik legnagyobb községe. 28 kilométer hosszúságban húzódik el. 17 kisebb telepre oszlik és a községterületén két vasúti állomás és három megálló van. Nyolcvanezer holdnyi határa csupa erdőség. Havasi levegője orvosság és tengerszín feletti 643 méteres fekvése az ailpesi híres gyógyhelyekkel teszi egyenértékű üdülőhellyé. — A Fekete-Tisza mellett, a Lazescsina patak torkolatánál gyönyörű ó-ruszin stílusban épült turista szállója áll a természetjárók rendelkezésére. Környékén sok a duzzasztó, tengerszem s aztán csataterék, katonatemetők, az 1914—18. évi világháború emlékei...

A környező havasok között Kőrösmezőtől dél felé fut tovább a Fekete-Tisza. Jobbról a Svidovec legmagasabb csúcsai: a. Bliznyica, Mencul; balról a. Pietrosz, Hoverla, Csernahóra szmelélik futását a felhők fölé emelt hósipkáik alól. Közvetlen a Fekete-Tisza partján két kis község húzódik meg a szűk völgyben: Tiszaborkút és Bilin. Mindkettő szerény fürdőhely. Svanyúvizükről nevük közismert.

Bilintől 5 kilométerrel lejjebb, Rahó fölött 3 kilométerre található aztán a Fekete-Tisza a Fehér-Tiszával, mely a gyönyörű bogdáni völgyből törtet elő, nagyokat ugorva sziklás medrében. Aki az egyesülésnél levő hídon megáll, megállapíthatja, hogy a két víz elnevezése jellemző a két folyó színére. A Feketé-Tisza sötétebb, mint a Fehér-Tisza de a Tisza az egyesülés után sem az a szőke Tisza, amilyenek a tiszadorogmai ember látja odalent Dél-Borsodban.

A két Tisza egyesülésénél ma vasúti megálló van: Tizsaköz. E megállónál az 1930-as években, az ukrán-cseh uralom alatt katonai baraktábor volt. Itt kínozták a rabtartók a magyar és ruszin politikai, foglyokat. Falai sok könnynek és jajszónak voltak a tanúi és sok halálra kínozott lélek elszállt oda, ahol

a szenvedésekért megfizet az Isten. A hazafias Rahó népe mozgalmat indított, hogy e helyre emlékoszlopot állítsanak.

... Fekete márványból legyen ez az oszlop! Fekete márványból, hogy a havasok fehér világában emlékeztesse a természetjárókat a magyarság legfeketebb éjszakájára, vagy gránitból, hogy jelképezze azt a szilárdságot, mellyel a Tisza forrásvidékének népe a magyarság mellett megállott.

Rahó körül az Északkelet-Kárpátok legmagasabb csúcsai érintkeznek egymással. A rahói Mén-éül, a Dumen, a Pop Iván és a Popadja (Iván pap és a papné). A havasok alatt kellemes savanyúvíz-források buzognak, — rahói, luhi borvizek — és az egész vidék tele van gyógyhelyek építésére alkalmas ősfenyvesekkel.

A cseh megszállásig semmiféle fürdőkultúra nem volt ezen az Istenáldotta vidéken. Micsoda *hím* volt ez e paradicsomi tájak ellen és micsoda vétek azok ellen, akik itt gyógyulást találhattak volna. . . A magyarság csak akkor ébredt fel a vidék értékének tudatára, amikor a 20 éves cseh rabság alól felszabadítva újra láthatta a rég nem látott bérceket. Akkor látta meg szépségeit, ismerte meg kincseit és mérte fel értékeit. A svájci és osztrák hegyek lehetőségeit adják nekünk a Tisza forrásvölgy bércei, völgyei, havasai és forrásai. És mérhetetlen könnyelműség volna, ha a magyarság e lehetőségeket ismét elszalasztaná.

Rahó vidékének lakói huculok. Festői népviseletük, gyönyörű hímzéseik ma már közismertek. — Gyönyörű kirándulóhelyeinek koronája a Pop Iván, melynek 1940 méteres csúcsáról olyan körkép tárul az ember szeme elé, melyet emberi képzelet megrajzolni nem képes. Kitárul előttünk a Csernahona-hegység egész vonulata, a Visó melléki hegyek s a visómelléki hegyeken pedig átragyognak a radnai havasok csúcsai, közöttük a Nagy-Pietrosz, amely-

nek 2305 méter magasan toronyló Horthy-csúcsa az eget látszik tartani. A Nagy-Pietrosz csúcsa a legmagasabb hegycsúcs a felszabadított Erdélyország földjén. Ezt a csúcst a felszabadítás emlékére nevezte el a hálás Magyar Földrajzi Társaság országgyarapító Horthy Miklós kormányzó nevééről Horthy-csúcsnak.

A Pop Iván a legegtragadóbb tájat őrzi fenyves alabárdosaival, melyet képzeletünk csak rajzolhat magának. Meredek északi oldalának szakadékaiban, katlanaiban még június elején is ott vakít a hó, déli oldalait pedig a legtarkább virágszőnyeg borítja, amely valaha a (természet palettája alól kikerült.

De térjünk vissza a Tiszához.

Rahót elhagyva, szűk völgyben — melyben csak éppen, hogy elfér egymás mellett a vasút, országút és a Tisza-meder — erdős bércek között, az előbbi- és a Tisza-meder — erdős bércek között, az előbbi-fejérpatakig. — Sötét ősfenyvesek zúgnak a szűk völgykatlanban, amelynek fenekén sebesen iramlik tovább a Tisza. Ezüstös hátú pisztrángok játszadoznak csörgő habjai között s szőke hullámain itt már gyakoribb vendég a tutaj, amely két-három rövidinges, bőrtüszős, hosszúhajú ruszinjával csendesen viteti magát az Alföld felé.

. . . A tutaj végén deszkából durván összerótt kajiba. A kajiba előtt rudakra akasztott kis kerek bogrács és a bográcsba lassú mozdulatokkal morzsolgatja a fölé hajló ruszin a sárga kukoricadarát. Alkonyatonként lezúg a havasokból a két méteres, fakéregből készült havasikürt szava, vagy lesír a vékonyhangú pásztor tilinkó ... A ruszin a szeméhez nyúl ... Ki tudná könny marja-e, vagy a nyers fenyőforgács csípős füstje? . . .

Terebesfejérpatak határában a Tisza jobb partján egy magaslaton épült 1859-ben a szomorú sorsú Rudolf trónörökös gyönyörű vadászkastélya, a fes-

től völgyet, amelyet a kastély urált Kuri-nak hívták, később Erdész-völgynek nevezték el.

Péter Zsigmond a Pesti Hírlapban 1941. október 4-én megjelent cikkében azt írja, hogy e vidék minden hegységének meg is volt az ó-magyar neve. Például a Fruska-Górárt Álmos-hegységnek hívták eleink, így örökítvén meg Árpád apánk atyjának nevét és ezt a szép magyar nevet azok a szlávok takarták el a Fruska-Góra — leányhegy — elnevezéssel, akik a török nyomás elől húzódtak az Álmos-hegy bércei közé.

Emődi Tóth Béla miskolci orvos pedig üzente nekem a napokban, hogy e vidék magyarosításának útján kar volt megállani a régi világban is egy-két völgy nevének megmagyarosításánál. Horthy-csúcs! Erdész-völgy! Milyen szépen zengenek a magyar nevek ez ezeréves magyar tájak felett. Bizony méltó volna e táj szépségeit történelmi nagyjainkról elnevezni és ezzel is elősegíteni e vidék tájainak és népének végleges megmagyarosodását.

A Tiszavölgyben és az erdélyi hegységeknek a Tiszavölgygel érintkező hegyeiben huszonkét Pietros — nagy szikla — nevű csúcs áll. Méltó, hogy tüzülük a legmagasabb hordozza országgyarapító Horthy Miklós nevét, de helyes volna a többi Pietrosokat is nagyjaink emlékének szentelni, mint azt az Erdélyi Kárpát Egyesület már meg is kezdte, amikor saját kiadványain egy-egy Pietrost Teleki és Csáky-csúcsoknak nevezett el.

Visóvölgnél felveszi a Tisza a Visót s a Visóval együtt annak nyugatra tartó irányát is és egyre táguló völgyben siet Máramarosszigetnek, az Iza-folyócska felé, mely itt már magával hozza a vármegye névadóját, a Mára-patakot. A Tisza és az Iza egyesülésénél szép völgyben fekszik Máramarossziget, e vidék ipari és kereskedelmi gócpontja. Róbert Károlytól 1320 körül épített református — és III. Károlytól 1720 körül épített katolikus temploma műemlék.

Iskolái miatt a művelődés szolgálatában is jelentékeny szerepet játszik.

Máramarosszigettel szemben a Tisza jobb partján fekszik Aknaszlatina. A trianoni béke elszakította tőlünk, de 1939 tavaszán, a Kárpátalja diadalmas felszabadításának napjaiban, visszakerült az anyaországhoz s ennek gazdasági életében gazdag sóbányái révén nagy szerepet játszik. Csonka-Magyarországnak nem voltak sóbányái s az amúgy is szegény ország a mindennapi kenyérébe külföldről volt kénytelen vásárolni a sót s így mindennapi kenyere révén is adófizetője lett a külföldnek. Ez a külföldi só azonban korántsem volt egyenértékű a régi magyar sóval, mert nem bányászott, hanem tengervízből, párolás útján előállított só és ez több olyan ásványi anyagot nélkülözött, mely az emberi táplálkozáshoz nélkülözhetetlen. Ilyen anyag volt pl. a jód, melyet az iskolás gyermekeknek a trianoni években külön adagoltak, hogy megvédjék őket a jódhiány miatt előálló golyvásodástól.

Aknaszlatinával a rég nélkülözött magyar bányászó került vissza hozzánk. Ezt a bányát már a magyarság előtt e tájon lakó népek is művelték, mint arról különösen a rómaiak idejéből való nyomok tanúskodnak. De rendszeresen csak a XVIII. századtól kezdték művelni. Sórétege egy körülbelül 210 méter hosszú, 1700 méter széles és 800 méter vastag sótömb, amely hazánk szükségletét körülbelül 600 esztendőre fedezi. Körülbelül hétmillió tonna ez a sómennyiség, melynek évi termelése megközelelti a félmillió mázsát. Aknái közül legnagyobb a Kunigunda-akna, mely méreteiben is egyike Európa legtekintélyesebb sóbányáinak.

A szlatinai só mélyen a föld alatt fekszik, e miatt külfejtéssel hozzáférni nem lehet. Itt az úgynevezett harangfejtést alkalmazzák, amelynek lényege az, hogy a vájást felülről kezdik s lefelé szélesedő üreget vágnak a sótömbbe míg csak el nem

érik a kősó-telep feküjét alkotó kőzetet. Ily módon néhol óriási mélységű üreget vájtak a sótömbbe.

(A vízaknai sóbányába egy 190 méter mély „harang“ van, amelynek művelését 1816-ban hagyták abba. 1848 február 4-én, amikor véget ért a híres vízaknai csata, melyben Petőfi szavai szerint „négy nap dörgött az ágyú“, 300 hősi halott honvéd holttestét temették el ebbe a hatalmas üregbe. Csak úgy behányták őket, arra számítva, hogy ott mélyen a föld alatt elenyésznek majd a hosszú esztendők alatt. 1890-ben egy óriási zivatar vize tört be ebbe a harangba, színültig megtöltötte azt s a mélység alján tömény sós vízben épségben maradt katonákat felemelte újra a föld színére.)

Az aknaszlatinai sóbányák is ki vannak téve az elárasztás veszedelmének. Pedig kutakkal, vízgyűjtőtárnakkal, hatalmas árkokkal védik a tárnákat a talajvíz ellen. 1870 óta ugyanis, a Tisza áradása idején, mindig betört a tárnákba a víz és 1904-ben az egyik 130 méteres aknát annyira megtöltötte, hogy a bányának ezt a részét ki kellett kapcsolni a termelésből.

De nemcsak ezzel a tényével tett kárt a Tisza a sóbányák környékén, hanem azzal is, hogy a bányatelepen felhalmozott készleteket megrongálta. Lator salis — só rabló — írta róla 1735-ben Timon páter s valóban ki tudná megmondani, hogy a földalatti rejtelmes világban mennyi kánt tesz a Tisza a sóbányák kincseiben.

De ha kárt tesz, igyekszik is azt ellensúlyozni.

A hátán úszó tutajokat engedelmesen ajánlja fel Aknaszlatinán szállítóeszközül az Alföld felé kívánczó sónak. Neki nem kell drága pénzen épített jármű, drága gépezetekkel fejlesztett vonóerő, a tutajok hátán, költség nélkül viszi a só a sós alföldi magyarok kenyerére. A régi, vasúttalan, nehézkes szállítási viszonyok között alaposan ki is használták ezt az olcsó szállítási módot. Ezért épültek a só tár-

házak a Tisza melletti városokban s ezért lettek a tiszamenti községek a régi időben központjai egy-egy vidék sóbeszerzésének.

Ma már (acélsíneken száguld a vonat s a gőz rö-pítette vagonok sokkal gyorsabban viszik a sót szer-te az országba, de igaz, hogy sokkal drágábban is.

Régen hatalmas hegyekbe rakva állott a só a bányavidéken, ma plombált zsákokban. De azért ak-kor is olyan becses volt, mint ma.

Néhai Budai József, a híres miskolci tanár me-sélte, hogy még ő, fiatal korában, látta ezeket a só-hegyeket. Feltűnt neki, hogy puskás őr áll a sóhe-gyek mellett. Meg is kérdezte:

— Mondja, barátom, még itt is kell őrizni a sót, ahol ennyi van?

— Uram, — felelte az őr, — amíg két ember lesz a világon, addig az egyik mindig zsvány lesz, a másik meg őr!

Mély bölcsesség a szlatinai sóhegyek mellől . . .

A lator salis — a sórabló — Tisza Aknaszlati-nától mindinkább szélesedő völgyben folytatja útját tovább. A beömlő Tarac, Talabor, Nagyág folyóvá. növesztik, de vize még mindig átlátszó, tiszta, mint a gyermek szeme az életút elején . . .

így, megnövekedve, éri el a Tiszia Husztot, az északkeleti Felvidék egyik legrégibb városát. Még a tatárjárás után alapították ezt a várost az Alföld-ről menekültek és akkor építetek hatalmas várát is. A XV. században á korona tulajdona volt, a XVI. században a Kanizsayak tulajdona. 1703-tól a Rá-kóczi szabadságharc középpontja és több ízben a fe-jedelem tartózkodási helye. A várhegy alatt ma is megvan a nagyságos fejedelem emléktáblával meg-jelölt lakóháza.

Sok dicső harc, emlékezetes hőstett fűződik romvárához és sok kedélyes történelmi anekdota. Jókai Mór, a költőkirály, is írt egy kuruckorbéli el-beszélést a huszti várról. „Huszti beteglátogatók“

a történet címe. A történet szerint a császári labancoké volt a vár, amikor a kurucoknak lett szüksége rá. Rédey Ferenc uram, a kurucok kapitánya meg is indult egy kisebb csapattal, hogy elfoglalja a várat. Csakhogy kevés volt a kuruc ahhoz, hogy megvívja a magas huszti falakat. Rédey uram tehát tábornokot vert a falakon kívül s várta a jószerecskét. Egyszerre csak azt hallja, hogy Tallósy uram, a huszti kapitány beteg. Nosza, bekopogtat illedelmesen a várkapun, hogy nem engednék-e be beteglátogatni? Már hogyan engedték volna? Be is ment négylovas hintón, hajdúval, huszárral, mint ahogy illett. Nagy kínok között találta Tallóssyt.

Hm, hm, volna pedig nekem egy öcsém, laki igen jó doktor!

— Hívassa be nagy jó uram!

— Behívatta. Másnap piócás embert hivatott, harmadnap orvosságot hozatott be, negyednap hétféle fűvet hét emberrel s mind, akik bejöttek, bent is ráaradtak Huszton. Mire Tallóssy uram meggyógyult, több volt a kuruc a várban, mint a labanc.

— Úgy látom én, Rédey uram, kigyelmetek talán sokan is vannak már idebent?

— Bizony többen, mint kigyelmetek és épen-azórt megkérem kegyelmedet, ne ontsuk a magyar várt, adja át szépen a vár kulcsait.

Tallóssy uram átadta s így lett kuruc vár Huszt egy hadicsel révén. Ki tudná megmondani, hogy így volt-e valóban? Huszt mindenestre a Rákóczié volt s csak a szatmári béke után, amikor leszerelték, lett vára az enyészeté. Költői romjai a Himnusz íróját is megihlették, aki falai fölött állva, így énekelt:

*„Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállók,
Csend vala, felleget alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kelé most, mint sír szele kél, s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.*

*És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
 Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
 Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort:
 Hass! alkoss! gyarapíts! s a haza fényre derül!“*

Magasztos szavak. Ma is alkalmasak arra, hogy gondolkodóba ejtsék azokat, akik szüntelenvaló bánnattal szeretnek borongani a haza sorsán! Ma is méltók arra, hogy tettekkel válaszoljunk rájuk, amikor szemünkbe szegzik a kérdést: Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?

Bizony semmit! Az ember számára, akinek erőt adott az Isten, nem a méla merengés a cél, hanem az isteni parancs, amelyet Huszt alatt fogalmazott meg Kölcsey és amely ma és mindörökké ugyanaz!

Hass! Alkoss! Gyarapíts! s a haza fényre derül!

III.

A Tisza nevei. — Egy Gárdonyi vers és egy Benedek mese. — Román rege a Szamosról meg a Kőrösről. — Milyen a paradicsomkert? — Ahol Szapolyai Jánost királlyá választották. — A „szamorodni“ szó eredete.

A Huszt alól kifutó Tisza Királyházánál hagyja el a Kárpátokat és éri el az Alföldet. Itt elválnak tőle eddigi hűséges kísérőtársai, a vasút és az országút is, hogy ezután már csak itt-ott találkoznak hosszú alföldi vándorlásaik alatt. És elhagyja eddigi szép, átlátszó szőke színe, de azért magyar szemnek szőke marad ezután is a Tisza, a szőke Tisza ...

Nem hívták mindig így.

A régi írók Parisous, Pathisuos, Tigas, Tisiánus, Tysia; a magyar krónikák Ticia, Thiscia, Tiza, Tize neveken emlegetik. De hát ki tudná megmondani, hányféle nevet adtak neki az évezredek hosszú során át azok a népek, amelyek partjain éltek. Mert éltek itt agatirszek, neurok, jazigok, quadok. — A Krisztus születése körüli időkben pannonok, dákok, géták, szlávok. Ezeket találták itt a rómaiak, akiknek uralmát Attila hun népe döntötte meg.

Attila birodalma a Volgától a Rajnáig, a Dunától a Keleti-tengerig terjedt, de fővárosa itt volt valahol a Tisza mellett. Itt is temették el arany, ezüst és vas hármaskoporsóban a magyar Alföldön, valahol a szőke Tisza mellett ...

Az Attila sírjáról sok mindent írtak már össze

a tudósak, történészek, nekem azonban legjobban tetszik az a kis vers, amelyet a költő Gárdonyi Géza írt. A kis vers így szól:

ÉJJEL A TISZÁN.

Feljött a hold a Tiszára,
csend borul a fűre, fára,
Szeged alatt a szigetnél
áll egy ódon halászbárka.

Holdvilágnál fenn a bárkán
halászlegény ül magában;
ül magában s furulyál-
furulyál az éjszakában.

A Tiszára a sötétség
gyászfátyolként terül hosszan:
gyászfátyolon a csillagok
csülogdálnak gyémántosan.

Talán ép a bárka alatt
lenn a vízben, lenn a mélyben,
fekszik egy nagy halott király,
halott király réges-régen.

Koporsója arany, ezüst
s vasból van a burkolatja.
És a hármás koporsóban
A király a dalt hallgatja.

Attila halála után, fiainak testvérharca miatt, széthullt a birodalom. Gótok, gepidák, avarok, bolgárok, kazárok jöttek a Tisza tájára, akik verekednek frankokkal, szlávokkal, germánokkal s ahány nép, annyiféle néven nevezi a Tiszát, de a mai név

gyökét valahogy minden névben ki lehet azért mutatni.

A Tisza Királyházánál a mármarosai medencéből kikerülve, saját törmelékkúpján ér le az Alföldre. Eddig durva hordalékot mozgat. Tiszabökénynél még ököl- és fejnagyságúak a kavicsok, de ennek a helyét ezután durva homok és apróbb szemű kavics foglalja el. Nagyszöllőstől még mindig* a saját törmelékkúpján halad tovább és e magavetette ágyban már megkezdzi azt a kalandozó, nekiiramodó, önmagához visszaforduló, el-elterülő, szétágazó vándorlást, amely annyira jellemző a Tisza folyására.

Benedek Elek, a meseköltő, úgy meséli, hogy mikor a jó Isten a Tiszát megteremtette, odaszólt Szent Péternek: no, fiam, készíts medret ennek a vizecskének. Szent Péter tehát fogott egy ekét, az eke elé egy szamarat és elindultak árkot hasítani a Tiszának. A szamar ment, ment, de ahogy az Alföldre értek, jobbról is, balról is látott egy-egy foogáncskorót. Utána nyúlt és az eke hol erre, hol arra kiugrott az egyenesből.

Szeszélyes is a Tisza folyása. Ennek oka az, hogy kicsi az esése, nincs átütő ereje a vízének. — Minden kis akadály kitéríti útjából s ha egy balom, vagy domb fekszik irányába, más irányt vesz és úgy kerüli meg. Szamosszeg után a Szamos szegi útját és a nyírségi dombok, vagy ahogy tudományosan nevezik: a nyírségi lösz plató.

Szamosszeggel szemben a Szamos—Tisza közén a „kis Túr“ mellett, fekszik Panyola község. Sőregi Jánosnak, a debreceni Déry-múzeum tudós igazgatójának kedvelt ásatási telepe, aki őskori cölöpépítmények maradványait ásta itt ki a Tisza árvízrombolt partjából.

. . . Erős tölgyfaalapba épített, két sor tölgyoszlop közé vert agyagfal ez az építmény, mely valami régi vár szegelet bástyája lehetett . . .

Sőregi János két könyvében is foglalkozik ezzel a cölöpépítménnyel, melynek korát az egész lelet fel-tárásáig megállapítani nem lehet.

A nyírségi lösz a legkülönbözőbb kőzetek, me-szes, földnemű, aprószemcsés pora. Báró Richthof-fen szerint nem a vízből ülepedett le, hanem úgy jött létre, hogy a szél által röpített finom por szél-árnyékos helyen leülepedett s aztán a fű megkötötte s termékeny takarót vont rá. A Nyírség dombjait a jég és szől iszonyú munkájától jellemzett földtani Középkor szélviharai szállították mai helyükre, északról a gleccserek finom porából. Termékeny föld ez. Aki csak egyszer is járt a Nyírvidéken, el-csodálkozik a dús tenyészetben, mely ezeket a lanká-kat jellemzi. A széles, hullámos fensíkon zöld rétek, könnyen művelhető gabonaföldek, váltják egymást a tetők tölgyerdőivel. A völgyekben nyíresek, a la-posokban sűrű nádasok, szikes tavak s a tavakon a vízimadarak ezrei.

A Tisza Vásárosnaménynál ütközik a plató szélső nyúlványaiba s innen északnak fordulva foly-tatja útját a legszebb magyar lankás vidéken egé-szen Csapig. Partjain tölgyesek, fűzesek, nyárjasok váltogatják egymást s két oldalán hangzik az ízes magyar beszéd. Itt már magával hordozza a Sza-most a Krasznával s szinte érthetetlen, hogy miért nem veszi magára a Szamos nevét is, mikor araiak az egyesülésénél, Vitkánál, több a vize, hosszabb az útja és nagyobb a vízgyűjtő medencéje.

Ebben az esetben szinte köralakú lenne a Tisza pályájának felső kétharmadrésze, mert a Meleg-Szamos és a petroszi Sebes-Kőrös egymás mellett erednek Biharban a Carligári-csúcs két oldalán. A Petrosz-havasnak erről a két patakjáról szép román rege szól, mely azt mondja, hogy régen Tisza tündér lakott ezen a tájon, boldog két gyermekével, a sze-líd lányka Dragánnal (a Meleg-Szamos főere) és a pajkos fiú Récével. (A Sebes-Kőrös főága.) Megiri-

gyelte a Gonosz a boldogságukat s szétzavarta őket. Sírva kereste egymást a három szerető szív s a lánykának nagy kerülők után sikerült is fellelni anyját, de a fiú más irányban szaladt és annak kénytelen volt bánatos anyja a síkságon elébe jönni, hol megnöve, megerősödve (Hármas-Körös) ölelheti keblére.

Csarnál éri el a Tisza legészakibb kitéréséi Itt félkör görbülettel délre fordulva, belejut abba a laposba, amelyet a Bodroggal együtt rémítgetnek nagy áradások idején. Sík tenger volt ez a táj a Tiszától a Bodrogi a két folyó begátolása előtt, amelyen eltévedt még a gyakorlatlan hajós is és megesezt, hogy a kis gőzös elvesztette gerince alól a medret s kitévedt a rétekre. Keresni kellett akkor a sok víz között a Tiszát, ha meg akarta találni az ember, — mondja az egykorú krónika.

A Tisza és a Bodrog által bezárt sík a Bodrogköz néven ismert rónaság, áldottja-vertje ennek a két folyónak.

Árvizei termékeny iszappal töltik meg tereit, de igen sokszor ragadják magukkal a már megművelt földek takarására kész terményét. Cigándtól Vissig nem egyszer került víz alá a termő terület s nem egyszer veszélyeztették az áradások a védtelen falvakban az ember életét és nem egyszer jutott a romlás szélére az a vagyontömeg, amit a lakosság felhalmozott ingóságai képviselnek. Valóban helyénvaló volt, hogy 1866-ban megkezdték ennek a vidéknek az ármentesítését.

Termékeny rónává lett ezáltal a Tisza—Bodrog köze.

Néhai Radácsy György, pataki professzor sokszor elmondotta tanítványainak, hogy ő úgy képzei el a Paradicsom-kertet, ahová az Isten az első emberpárt helyezte, mint a Bodrogközt. Két folyó által bezárt, dús, termő rónia, virágos rétekkal, árnyas ligeteikkel, amelyet zár északon a Sándor-hegy, amely-

re rámosolyog jobbról a Hegyalja szőlőgerendezekkel rakott láncolata és amelyet bezár délen a tokaji hegy világhíres kúpja.

A földimádó s a föld szépségeit rajongva átérző lélek ítélete volt ez de nem volt szokatlan, sem megiepő a tudós professzor ajkán, ki a magyar föld szépségeit Isten legszebb alkotásai közé sorozta. — Azóta már meglátta szeme ama másik hazát. Vájjon lelt-e ott szebb tájat, mint az ő imádott magyar tájai voltak?

E tájnak szülötte a magyar föld másik nagy szerelmese, Farkas István református püspök, akinek nádfedeles szülőháza e vidéken áll: Tiszabercelen.

— Hogy lett Méltóságod diák? — kérdeztem egyszer tőle.

— Gonda Balázs, a nagytudású pap és Sebő Lajos tanító, vették észre az én Istentől valamire rendelt voltomat — mondotta a püspök — és ők kényszerítették az én földtúró apámat, aki az egyház főkurátora volt, hogy vigyen Patakra a kollégiumba...

. . . Falusi papok, tanítók: aranyásók. De sok értéket kimentettek a kis falusi iskolák sötétjéből az élet és tudomány legmagasabb csúcsaira . . .

Tiszabercelen született 1747-ben Bessenyei György, a Mária Terézia királynő által alapított bécsi nemes testőrség tagja, aki a magyar nemzeti irodalom megújulásának megindítója volt. Lelki fejlődése épen a királynő németesítő törekvéseinek hatása alatt fordult nemzeti irányba s vele kezdődik az a nagy művelődési folyamat, mely Széchenyivel jutott diadalra.

A Bodrogek köz déli csúcsában, alig valamivel Tokaj felett, két falu áll szemben egymással a Tisza két partján. Kenézlő és Vencsellő. Történelmi anekdota beszél erről a két faluról, hogy valamikor nagy csata volt a környékükön. A magyarok a balparton vettek állást, az ellenség a jobbparton. Mielőtt az

ütközet megkezdődött volna, a két vezér nyílpárbajt vívott egymással. Szemben álltak a Tisza két partján a magyar Kenéz és a cseh Vencel s elröpítették nyilaikat. Vencel szívén találva rogyott össze s a vezére vesztett népe megfutamodott a magyarok elől. S ahonnan Kenéz lőtt, ott épült később Kenézlő község, a Vencel löhelyén pedig Vencsellő.

A Tisza Tokaj alatt — a tokaji híres hegy alatt — öleli keblére tőle gátakkal eltiltott régi szerelmét, a Bodrogot. A világhíres Nagyhegy alatt a Tisza—Bodrog alkotta félszigeten állott egykor Tokaj ragyogó fénnel berendezett vára, mely különösen a XVI. században volt a felvidéki élet középpontja. A mohácsi vész után itt választották királlyá Szapolyai Jánost. A XVII. században a várat korszerűen megerősítették s a kuruc háborúk idejében sokat emlegetett hely volt, mígnem 1705-ben Rákóczi Ferenc a földig lerontatta, a pataki vár lerombolása miatt érzett keserű haragjában.

Tokaj azonban nem váráról híres, sem pedig a Tisza vizéről. A tokaji bor az, amely világgá röpítette a nevét ennek, a különben jelentéktelen városkának. A tokaji bor — a borok királya és a királyok bora — melyet itt szűrnek a Nagyhegy alatt húzódó kilométer hosszú Rákóczi-pincékben, a megtöppedt szőlőszemekből. És az asszú törkölyén kiforrt másolás, meg a szamorodni . . . Ezek tették világhírűvé a tokaji hegyet.

Nem szomorodni, hanem szamorodni. Onnan van ennek a borfajtának a neve, hogy szüretkor, mikor kádra szedik a szőlőt a legérettebb, legédeesebb szemek maguktól meghasadoznak és édes levük összegyűlik a kád fenekén. Ebből a taposás nélkül, magától lett mustból van a szüret legjobb bora. Különösen a lengyel urak vásárolták ezt a fajta bort s mindig úgy kérték, az kell, amelyik magától lett. Lengyelül magától lett: szamo rody. Ebből a két lengyel szóból lett a szamorodni, mint neve

annak a most is kelendő, most is külön szűrt borfajtának, amelyik a legérettebb, legédesebb szőlőszemekből lesz a Hegyalján.

Tokajtól lomha folyással tovább is délnek folytatja útját a Tisza. Tokaj alatt a Taktavölgy mocsaras vizeit szívja magába s bekanyarodik Prügy alá, ahol magyar tájak, emberek, ízek, érzések nagy kölője, Móricz Zsigmond nevelkedett.

. . . Ácsmester volt az apja, református papárva az anyja és néhai Tóth Károly prügyi tanító az első tanító mestere.

Melyiktől nyerte Móricz Zsigmond a szeme látó tüzét, a nyelve színező erejét, az írása formáló készségöt???

Ennek a néhai Tóth Károly prügyi tanítónak van egy szomorú nevezetessége is. 1914-ben két fia vonult be katonának a világháborúiba. Tóth Lajos és Sándor. A háború során orosz hadifogságba kerültek és Szibéria távolkeleti részén, Nikolsz-Uszurijszkban raboskodtak hosszú esztendőkön keresztül, a hazától ezer és ezer kilométerre. Hat esztendei raboskodás után, 1921 nyarán, hosszú szenvedések árán kerültek vissza Magyarországra és egy nyári délután érkeztek meg Prügyre, az évek óta nem látott szülői házba. Azt az örömet nem lehet leírni, amit az édesanyjuk érzett, meg az édesapjuk is és ők maguk is. Könnyes szemekkel csókolgatták egymást s aztán előkerült az édesanya szokásos kérdése: nem vagytok éhesek, fiaim?

— De bizony éhesek vagyunk.

— Azonnal csinállok valamit, csak egy kicsit várjatok!

— Jó, édesanyánk, addig leszaladunk a Tiszára. s lemoszuk magunkról az útiport.

Leszaladtak. Többet sohasem jöttek vissza! — Fürdés közben görcsöt kapott az egyik testvér, a

másik utána ugrott s ott maradtak mind a ketten az örvénylő Tisza mélyén.

Kegyetlen is tud lenni a Tisza, nagyon kegyetlen!

Hát szegény Hanzély főhadnagy? Szegeden a Tisza parton sétált, mikor észre vette, hogy két fiatal leány küszködik a hullámokkal. Azonnal a Tiszába vetette magát. Előbb az egyik, majd a másik leányt emelte ki szörnyű küzdelemmel a partra s aztán . . . ő maga visszahanyatlott kimerülten a halálos hullámokba . . .

Síremléke ott áll a szegedi temetőben.

Fehér márvány férfi, baljával feltart egy leányt, jobbjaival emeli a másikat s ő maga aléltan aláhanyatlik . . .

Az önfeláldozás himnusza ez s vád a kegyetlen Tisza ellen.

Nekem is van egy fájdalmas emlékem a kegyetlen Tiszáról . . . 1927 nyarán barátom, a fiatal, alig 24 éves Molnár Lajos doroimai tanító a szemem láttára fúlt bele a Tiszába.

Derékig erő vízben fürdött és váratlanul örvénykút fölé került, amely leszívta. Idrányi főhadnagy utána ugrott és már majdnem kihúzta, mikor szegény Lajos magához tért és dulakodni kezdett a főhadnaggal. Elmerültek. Borzalmas percek után a főhadnagy egyedül bukkant fel s halálos kimerültséggel a partra vánszorgott.

Szegény Lajost két nap halásztuk a Tiszán s nem találtuk.

Harmadnap Erdei Lajos öreg halász azon a tájon, ahol Lajos elmerült, egy kenyeret vettetett a vízbe s elindult utána a ladikján. A kenyér úszott a vízen s kis időn túl megállt.

— Itt keressétek! — szolt az öreg halász.

Levetették a nagy hálót és tíz perc múlva a ladikban volt a szegény, szerencsétlen fiatal férfi holtteste . . .

IV.

A Sajó és a Tisza találkozása. — A tatárjárás. — Batu és Szubutáj arcképe. — Hol írta Eötvös a Karthauzit? — Csörsz király árka. — A jégtorlasz. — A tiszai halpaprikás.

Kesznyétennél a Sajóval találkozik a Tisza. Vén füzesek, sűrű nyárjasok a tanúi a találkozásnak. — Lehajtott fejjel hallgatják a két folyó lassú sutto-gását. Mit beszélhetnek a sutto-gó habok? Mit mond a jövevény, a Sajó, hiszen pár kilométerre innen ott jön át a Muhi-pusztán, nemzeti életünknek egyik szörnyű emlékű csataterén?!

Hétszáz esztendeje, 1241 tavaszán, tatár sereg tört be az országba Batu khán vezérlete alatt. IV. Béla király körülhordatta az országban a véres kardot, de a pártoskodó főurak nehezen gyülekeztek katonáikkal a zászlók alá. Az első összecsapás a magyaroknak kedvezett s ennek öröme nagy áldomást csaptak a fiatal főurak a muhi mezőn levő szekértáborukban. Csak a király és öccse, a derék Kálmán herceg és a jó Ugrin érsek vigyáztak éberen. Batu khán észrevette a nagy mulatozást s mikor a fáradt magyar sereg a hajnali órákban pihenni tért, lovasaival átúsztatott a Sajón. Nem szükséges leírni a csatát ... A magyar sereg megsemmisült s a király is csak néhány vitéz emberének önfeláldozása árán menekült meg. Az ország a tatárok kezére került. Rogérius nagyvárad esperes, aki végigszenvedte a tatárjárás iszonyatosságait, meg-

indítóan beszéli el a magyar nép szörnyű szenvedéseit a tatárok alatt. „Aratás ideje volt — írja Rogérius —, behordták a gabonát, a szénát és a szalmát a csűrbe. Ott állt mellettük a kun és a tatár s mulattott azon, hogy az apa a leánya, a férj a felesége, a legény szép húga árán váltja meg életét.“ Válogatás nélkül gyilkolták a népeit a tatárok és sokszor egész falvakat tettek lakatlanná őrzöngő kegyetlenségükben. Hogy is mondja Kölcsey a magyar imádságban, a Himnuszban?

„Bújt az üldözött s felé
Kard nyúlt barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját e hazában.

Bércre hág és völgybe száll
Bú, kétség mellette,
Vérözön lábainál
S lángtenger fölötte.“

Vár állott: most kőhalom;
Kedv s öröm röpködtek:
Halálhörgés, siralom
Zajlik már hely ettek.

S ah, szabadság nem virul
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvák hő szeméből!

Miről beszélhetne másról a Sajó a Tiszának, mint erről a hétszáz éves szörnyű emlékről, amelyet nem lehet feledni

Pontosan 1941 április 11-én múlt hétszáz éve annak, hogy a magyar sereg elvérzett a tatárok kardcsapásai alatt.

A Muhi-pusztá alig húsz kilométerre van Miskolc alatt és a miskolci múzeum tudós igazgatója,

Leszih Andor, a hétszázéves forduló alkalmából kiállítás rendezett a muhi csatáinak azokból az egykorú emlékeiből, melyeket korábbi ásatásai alatt tárt fel a muhi mezőn.

E tárgyak száma nem nagy. Néhány lándzsahegy, zabla, nyílhegy, hét sarkantyú s két keresztmarkolatú egyenes kard, melyekhez hasonlót az Árpád-kori gyűjteményeinkben láthatunk.

E harci eszközök mellett van még néhány hajszorító csatt, sodrott fém nyakék, fülbevaló, mentegomb, néhány fémgyűrű.

A gyűrűk között legérdekesebb a három fejes, pecsétgyűrű. Kettő bronz, egy szépmívű arany. Az arany pecsétgyűrű felirata: Sig. Nicola. Az elmosódott címerrajz valami fát ábrázolhat.

Kígyófejes karkötők s néhány darab, lencseszemnél alig nagyobb pénz érme egészíti ki az egykorú emlékek sorát.

IX. Gergely pápa egykorú ólom pecsétjének egy felső karélya is ott fekszik még a tárgyak között. Ez is a muhi földből került elő. Valami fontos iratton függhetett egykor.

A csata emlékei közé számít a feltárt tömegsírok fényképe. Ezeknél azonban megkapóbb Szubutáj khán és Batu herceg egykorú, tussal rajzolt arcképe.

Batu egyenes tartású, komoly tekintetű mongol úr. Fegyverzete íj és kard.

Szubutáj vén ragadozó benyomását teszi, amint karmolásra húzott újakkal s arcán kaján vigyorral ránk tekint a képről.

Kettőjük közül Szubutáj lehetett a kegyetlenebb. Erre enged következtetést a kép is, de ezt igazolja az a rövid kivonat, amelyet a Jüen-shi-ből, a mongol uralkodóház történetéből találunk a kiállításon.

Az egykorú szöveg fordítása ezeket mondja: A

hadsereg átment a Ha-tsa-li hegységen (Kárpátok) és megtámadta a Kie-lient, vagyis a mad-ja-r-ok királyát, öt hadtesttel, öt különböző úton haladva előre. Subutáj Batuval volt és az első csoportot vezényelte. A többi csapatok vezérei Hu-li-wu, Si-bán, Ha-dan voltak. A Kie-lien híres lévén vitézségéről, Subutájnak hadicselhez kellett folyamodnia. Mikor a hadsereg a Tun-ning folyóhoz (Sajó) érkezett, Batu herceg átkelt a folyón . . . eközben összekapott az ellenséggel, harminc embert vesztett és egyik hadsegédét, Ba-hia-tu-t megölték. Batu erre nagyon elkedvetlenedett és visszatérést javasolt, de Subutáj így szólt: Herceg, ha Te vissza (akarsz fordulni, nem akadályozhatlak meg, de ami engem illet, én elhatároztam, hogy addig nem térek vissza, míg a Tu-na folyót és a Ma-chák városát, azaz Pes-thet el nem érem!

Magáról a csatáról csak ennyit mond a Juen. shi: Batu is az ellenségre rohant, kit a csatában megvertek ...

Kesznyéten után kis tiszamenti falvak hosszú sora következik. Keresztes, csillagos tornyaik áttekintenek a parti erdők vállán s hallgatagon bámulják magukat a lomhán kanyargó vízben.

Tiszaszederkény. A legízesebb tiszamenti színmagyar falvak egyike. 1268-ban említik először a krónikáink, de 'kétségtelen, hogy már az Árpád-koriban fennállott. Az ónodi Czudarok, majd a Rozgonyiak, később a Perényiek birtoka. A török is adóz-tatta.

Tiszapalkonya. Szláv eredetű régi magyar falu. Szláv eredetére ma már csak a neve mutat, mely 'a tót: pole: mező és kony: ló szavak összetevéséből eredt. Szvatopluk idejében ménes birtok lehetett itt a tiszamenti selymes réteken s innen eredhet a Lómező név. 1245-ben már mint Borsod várához tartozó elpusztult falu van nyilvántartva. Később Eme bánnak, ki IV. Bélát a muhi csatából megmentette,

a fia bírta, majd a Dobó István őseié lett, akik 1334-ben az egri káptalannak adták el. Csak az 1862. évi úrbéri örökváltság alapján lett a község szalhad.

Tiszaoszlár. Ez is régi település. Régi történelméről sokat tudnak az egykorú krónikák. Újabbkori nevezetessége az 1924. évi tűzvész, amelyben a fél falu leégett. Ezt a tűzvészt megrendítő érdekességgel jegyzi meg az, hogy a leégett papiházban négy ember égett akkor oda: a lelkész és a felesége, meg két falubeli lány. Szomorú emléküket sokáig emlegeti még a Tiszavidék népe.

Engem annyira foglalkoztatott abban az időben ez a tűz, hogy verset is írtam róla, melyet el is szavaltam 1924-ben Tiszakesziben a tűzkárosultak javára rendezett templomi ünnepélyen. Ide iktatom ezt a verset, bár nem tartozik a témához, de nekem, ha Oszláról beszélnek, mindig eszembe jut.

TŰZ.

Csend.

Kasza cseng,

Sarló suhog csak, fojtott lassú nessel

Forró, fullasztó nap tüze perzsel

Kopasz tarlókra.

Elfúlt a nóta,

Csak úgy aratnak fáradt, füledt csendbe

Bronz-barna bőrű, izmos magyarok;

A homlokukon verejték ragyog

És dűl az élet dúsan, buja rendbe.

Aranykalász!

Rozs, búza, árpa másnak

Magyarnak Élet! Drága, szent, megáldott.

Ezer munkásperc véren-vett jutalma

Sós, bús verejték édes diadalma,

Erőnek ára, egészségnek bére,

Múlnak gyümölcse, jövő reménye.

Dúl, dúl az áldás. A kasza suhog.
 Kévében fekszik sarlózott marok.
 Ma zeng már csak a kaszák halk zenéje;
 Kazalba rakva nyugszik már a kéve
 Napverte szérú széles kebelén
 És vele nyugszik áldott rejtekén
 Asztagba rakva emberek reménye,
 Kenyere, könnye, küzdelmének bére.

Suhog a kasza.

De hallga! mi az?

Micsoda zaj zúg? mi rivalgás támad?

Mi az? Víg ének?

Duhaj legények?

Török csendjét az imás szavú nyárnak?

Hallga! sikoltás,

Lárma, rohanás!!

Megborzad a szív, lélek megremeg,

A harang kongat,

Sikoltva kongat

S felüvölt egy hang: Tűz van emberek!

Tűz van!

Riadtan repül a kasza,

Sarló süvölt és jajgat a szava,

Gomolygó füstben ködlik a falu,

A nyári lég már fojtó, füstszagú

Tűz van, sikoltják. Szárnya kél a szélnek

Füstfelhő vágja fel fejét az égnek.

Mindenki fut, a föld is megremeg

S bőg az üvöltés: Tűz van, emberek!

Tűz van!

Hol épült kazlak büszke tornya

Föl az égig, ott, ott viharzik korma,

Bíbor sörénye széltől égre lobban,

Zsarátnok hátán víz hiába csobban,

Gőzölögve vág fel parázsló szenet
 S nézik dermedten rémült emberek,
 Nézik rémülten dermedetre válva,
 Hogy viharzik a poklok orgiája,
 Nézik gyötrelmek száz kínjától tépve,
 Hogy pusztul, vész az emberek reménye.

S bömböl a vész. Üszög sercegve pattog,
 Gomolygó füst a kéklő égre csapkod,
 Szélvész cibálja szörnyű üstökét,
 Pusztító vészbe fül bele az áldás,
 Sikongva tépi egymást száz kiáltás
 S pernye, zsarátnok röpköd, szertesét.

Aranykalász: élet. Most tűz, zsarátnok.
 Tűz: éltető. Most szörnyű kínos átok.
 Bűnnek, nyomornak két szent orvossága,
 Nyomornak ágya s most bús golgotája
 Reménynek, tervnek, jövődönnek, múltnak
 Szülője könnynek, szenvedésnek, búnak.

S lobog a láng.

Majd fárad röpke szárnya,
 Romokra tűz már hunyó nap sugara,
 Oszlik a füst, a rémület se jajgat,
 A falu fásult, dermedt csendben hallgat,
 Elült a zaj, hol bósz elem viharzott,
 Harang se kong és döbbenet se harsog.
 Csak ott, hol kormos romba fült az áldás,
 Csak ott vonul most bús kísértet-járás,
 Asszony, gyerek, kormos bús férfitábor
 Vonul, vonul üldözve borzadálytól,
 Szemükben szörnyű látomások nyílnak
 Mennek, mennek és fuldokolva sírnak.

Tiszatarján ... A jegyzői lak keltjében van egy hatalmas gesztenyefa. Hatalmas koronája a terebélyes fa legszebb példányává teszi. Lombsátora alatt írta báró Eötvös József híres „Karthausi“ című regényét, az első, európai színvonalon álló, modern magyar regényt. Ennek is száz éve már . . .

Tiszakeszi. Az Árpád-kori Szard, Derzs és Sordan községek helyén épült. A hét magyar törzs Keszzi nevű ága lakta ezt a földet, régen. Később a Rozgonyiak birtoka volt. Ekkor Nagyfalva néven volt ismert és mint Rozgonyi vendége, megfordult benne Nagy Lajos király is. A helybeli hagyomány ma is mutogatja Tornallyay József portáján a kutat, amelyből a király ivott és emlegetik Rozgonyi Piroskát, akinek kezéért a híres Toldy Miklós párbajt vívott.

Ároktő ... Itt van a töve annak az őskori nagy ároknak, amelyik Jászárokszállástól húzódik idáig az Alföldön keresztül. A nép Csörsz árkanak hívja. Hogy mi volt ez a Csörsz árka: nem tudjuk. Sokan azt mondják, Alföld öntöző csatorna, mások azt, hogy vársánc. A legszebbet azok mondják, akik azt mesélik, hogy út volt, a Csörsz király útja. Ezen hozott magának menyasszonyt az Alföldről ide, a Tisza mellé a tündérpalotába ...

Tiszacsege . . . Széles, nagy alföldi község. Remekbe szabott, fekete hajdúsági magyarjai a legszebb emberpéldányok a magyar tájak lakosai között. Élményszerű jeleneit történt itt 1932 tavaszán a jégzajláskor. De mielőtt ezt elmondanánk, ismerünk kell magát a jégzajlást a Tiszán.

A Tisza csak az átlagosnál hidegebb, hosszú telek alatt szokott befagyni. Ilyenkor 30—40 centiméteres jégpáncél képződik rajta, mely rendszerint meg szokta várni a melegebb tavaszi napokat s a melegebb tavaszi napokkal együtt járó tavaszi ára-

dást. A hatalmas jégtömeg borzalmas erővel szorítja ágyában a vizet. Az áradó víz pedig a jég alá vetve vállát, igyekszik azt levetni hátáról. A két óriás birkózkása nagy recsegős-ropogás között szokott lefolyni. Ez a ropogás már napokkal előbb jelzi a zajlás megindulását s a Tisza-völgy népe sokszor kitódul lesni, hogy mikor indul meg a jég? Puszkadörrenésszerű csattogások, ropogások zengenek a nap-sütötte jégen s a hévíztől duzzadó folyó meg-megemeli a jeget, míg darabokra törve, nagy morgás és zúgás között meg nem indul lefelé. Útjában sokszor tör és pusztít. Borzalmas ereje fákat borotvál le s a hullámok által szorított táblák egy-egy kanyarban? sokszor toronymagasságra torlanak. Az így keletkezett jégtorlasz lefelé is nő a mederbe és gátként elzárja a vízfolyást és a felsőbb szakaszra kiható veszedelmes, gyors és romboló áradásnak lehet az: előidézője. Ilyenkor első tennivaló: bármi módon megindítani a jégtorlaszt s szabaddá tenni a vízfolyást, nehogy a felduzzasztott víz építmények, vagy éppen lakott helyet felé kitörve keressen magának utat.

1932 tavaszán ilyen jégtorlasz állott meg a tiszacsegei révnél. Táblái magasra torlottak s iszonyú súlya mélyen belenyomta alsó részét a Tisza medrébe. Az elzárt víz már kétoldalt a partok fölött kezdett szerte áradni, mikor a szorongatott községek hívására Miskolcra egy katonai utász szakasz érkezett a torlasz szétrombolásra. Fakeresztekre ekrazit csomagokat kötöztek és azokat dobálták be a torlasz alá. Gyönyörű látvány volt, amikor a robbanás ereje toronymagasra vágta fel a jeges vizet, de a torlasz nem indult meg. S ekkor a szakaszt parancsnokló fiatal hadnagy, a torlaszból leszakadt úszó jégtáblákon, egyikről a másikra ugorva, alá ment a jégtoronynak. Hatalmas adag ekrazitot tett egyik nagyobb üregébe, meggyújtotta a zsinórt s az úszó jégtáblákon ugrálva indult ki a partra. A parton ál-

lók remegve nézték hol a füstölgő zsinórt, hol pedig: az ingadozó táblákon ugráló hadnagyot. Izgalmas pillanatok voltak. Abban a percben, amikor a hadnagy a partra tette a lábát, irtózatos robbanás remegtette meg a levegőt. A torlasz a levegőbe emelkedett, megingott s lassú mozgással megindult lefelé a vizén. Sójaj szakadt fel a keblekből s a bátor hadnagyot éljen-riadal köszöntötte . . .

Hasonló bátorságot mutatott egy másik alkalommal vitéz Kiss Lajos budapesti tűzoltófőparancsnok a tiszabábolnai Kappanér gátjánál megrekedt torlasz alatt. Akkor még mezőcsáti fiatal szolgabíró volt s a tízőles torlaszt csónakkal aláhajózva szemlélte meg. A torlasz lassú csúszásokkal mozgott lefelé s félő volt, hogy bármelyik pillanatban összeomlik, de a szolgabíró úr kis lélekvesztőjén a legnagyobb nyugalommal fejezte be a helyszíni szemlét.

De hány ilyen dolgot lehetne megemlíteni a Tisza és a Tisza-völgy népének életéből, melyek elenyésznek nyomtalanul abból a nagy történelemből, mely a Tisza mellett szakadatlanul folyik és amelyből áll a tiszamenti élet . . . Hány bátor tettnek, hősi kiállásnak forrása a Tisza s hány olyan életformát alakított ki, amely nélküle más lett volna. Parti népének megszabja észjárását, uralja életmódját s képeivel lefoglalja egész képzeletét. Szeszélyes dolgaival példázza az ember szeszélyes útjait s lassú folyása a Duna felé, olyan, mint az ember lassú menetelése a Halál nagy folyójához . . .

Tiszadorogma. A legrégebb magyar falvak egyike. A honfoglalók már itt találják. Béla király névtelen jegyzője, Anonymus, azt írja „Gesta Hungarorum“ című krónikájában, hogy: „Tass és Szabolcs vezér pedig diadalmat nyerve, visszafordulának Árpád vezérhez és a Tiszához érének és a Tiszán a drugmai réven áthajóznak, holott is Árpád vezér kegyelméből egy Hahót nevű kun vitéznek nagy földet szerzenek. Midőn a Tiszán áthajóztak,

követeiket Árpád vezérhez előre küldötték, kik az örömhírt megvigyék. Kik midőn Árpád vezérhez érkeztek s az Örömet neki megjelentették, hogy Szabolcs és Tass seregekkel épen és egészségben vissza tértek és a drugmai réven minden hadaikkal áthajóztak s midőn ezt Árpád vezér hallotta, hogy Tass és Szabolcs minden hadaikkal épen és egészségesen visszatértek s a Tisza vizén áthajóztak, nagy lakomát tárt és az örömhírt hozóknak különféle ajándékokat ada.“

Drugmánál a honfoglaláskor tehát már rév volt. Ma is az van. Ma is ott van, ahol ezer évvel ezelőtt. A két part között ma is az a „hidas“ közlekedik, amelynek ősmintája az Irtisz vagy Volga vizén tette át utasait egyik partról a másikra.

— Itt történt az iskolai vizsgán, persze már a legújabb időkben, hogy azt mondja a tanító a gyermeknek:

— Mondjál egy közlekedő edényt!

— A községi hidas — felelte a fizikában járatlan, de a vízi életben annál járatosabb kis halász-csemete.

A tiszamenti falvak népe már mind halász.

A halászatnak a szeretetét még az őshazából hozta magával a magyar, ahol szintén tavak, folyók partján élt. A hazának azokon a tájain, amelyeken erre mód nyílik örömmel is gyakorolja ezt a szép ősi foglalkozást. Hogyne gyakorolná hát a Tisza vidék népe, mikor a Tisza híres volt haláról mindig. Tiszai kecsége, tiszai; süllő, harcsa . . . fogalmak ezek ma is. Hát még akkor, mikor még „több volt a Tiszában a hal, mint a víz.“

A magyar halászéletet gyönyörűen megírta Hermán Ottó, a nagy tudós és újabban Ecsedy István, a debreceni egyetem híres professzora. Itt csak annyit, hogy a Tisza mentén a halászatnak minden fajtája szokásos. Fogják horoggal, négy, keresztbe tett, hajlós suhángra erősített merítő hálóval, füz-

vesszöből font, egérfogó rendszerű versével, borító kassal, melyet tapogatónak hívnak és sok öles, hosszú kerítő hálóval. Sőt, amikor kiárad „a rest magyar Tisza“ s az ártéri rétekre is kijönnek a halak, akkor szúrják szigonnyal vasvillával, de fogják szabad kézzel is . . .

Látványosságnak legszebb a halászat akkor, amikor a nagy 40—50 öles kerítő hálót ladikra teszik és négy izmos halász elindul vele a Tiszára. Egy másik ladikon, másik négy halász indul utánuk ütemes evezőrántásokkal. Barna karjaikon feszülnek az izmok s az evezőt tartó fűzfa-gúzs ropog, ahogy merítik a lapátokat a vízbe ... A Tisza közepén összemennek, A második ladik vezéremberének átadják a nagy háló egyik végét s akkor a víz ellen hajózva kezdenek szétmenni. A két csónak között csendesen húzódik szét az óriási háló, ólommal nehezített alsó in kötele egyik szélét lehúzza a vízfenékre, párával könnyített felső inkötele feltartja a másik szélét a víz színén. Fenéken jár az alsó in, víz színén a felső s közöttük ott a háló erős fonálból szőtt szűrő fala. Amikor a háló teljes hosszában belecsúszott már a vízbe, akkor kezd a két csónak,, mindig a víz ellen hajózva, egymás felé húzni. Mikor összeérnek, farral egymáshoz állva nagy V betűt alkot a két csónak s a V két belső szárán állva, sebes kézzel kezdi beszédni a két halász a hálót vissza a csónakokba. A többi, gyengén evezve, víz ellen tartja a csónak irányát. A nagy háló öble lassan-lassan szűkül. S mire a „zsák“-ja felér, halomra gyűlve ott ficáncol benne a zsákmány. Néha 100—120 kilós „harcsakirály“, néha egy fatuskó, néha kecsége, vagy süllő, néha csak „szemet hal.“

A fatuskó a leggonoszabb zsákmány, mert lent a Tisza fenekén beleakad a háló és vagy összesztaggatják vele a hálót, vagy fel kell venni, sokszor, fél-napig tartó munkával a tuskót, hogy megszabadul-

hassanak tőle . . . Leggyakoribb, hogy mind a két esett megtörténik.

De halásznak a Tisza fenekéről más egyebet is. óriási csontokat, szarvakat, fogakat, ős állatoknak a maradványait, melyek a Tiszavölgy régi lakóiról tesznek bizonyosságot. Mamut-agyarakat, óriás méretű, dámlapátszerű, ős szarvas-agancsokat, két arasz hosszú, egy arasz széles rágófelületű fogakat, amelyeknek ki tudná, mikor élt a gazdája?

Sőt egyszer, mint azt Sós József dorogmai ember beszélte, fogtak a halászok egy harangot is. Mikor emelték volna be a csolnakba, megbillent a csolnak s a nehezen markolható harang visszaesett a Tiszába. Azután napokig halászták, de soha nem találták meg. Ki tudná, hogy került a Tiszába a harang. Lehet, hogy hajón vitték a harangot valahová és arról esett be a vízbe, de az is lehet, hogy az ezeréves történelem során, dúló ellenség elől rejtette el valamelyik falu a harangját s vagy nem keresték soha, vagy nem találták meg a Tisza fenekén . . .

Jó strázsa a Tisza! Sok titkot megőriz.

Halászhajók próbálgatják néha-néha fejtegetni egyik-másik titkát, mikor egy-egy régi eszköz fenekéről a kezükbe kerül, de legtöbbször értetlenül néznek a számukra szokatlan alakú, fűrt, faragott tárgyakra és visszadobják őket a Tiszáiba.

Számukra egyetlen érték a hal. E tájon vannak emberek, akik soha más állati húst nem ettek, csak halat, vonatot nem láttak és 70—80 évet éltek úgy a Tisza mellett, hogy nem fürödtek soha . . .

A kifogott hal legtöbbször a piacra kerül a halász kezéből. Neki csak az apraja, a „vacsora-hal“ marad. Szolgafára akasztott bográcsában ebből főzi aztán a halpaprikást, a halászlét s ebből csinálja a Tisza-part híres csemegéjét, a nyárson sült halat. Legyen itt ennek a három ételnek a főzés módja leír-

va, hiszen ha csak ennyit tanulna is valaki ebből a könyvecskéből: gyönyörű- tudományt tanult.

Halpaprikáshoz legelőször is hal kell. Mindegy, hogy miféle. Ezt meg kell tisztítani s feldarabolni. Halász a halat darabolás után már nem mossa soha. A feladarabolt halnak egy óráig kell állnia sóban. Bő, hagymás, paprikás zsírba, ha 15 percig pároljuk: kész a halpaprikás.

Halászléhez mennél többféle hal van, annál jobb. Ezeket a halakat is besózzuk ízlés szerint és úgy pihentetjük egy órácskát. Parányi kis zsírba hagymát párolunk, s mikor a hagyma már párolódott, de még nem pirult, pici fokhagymát, petrezselyemzöldjét vágunk bele apróra. Paprikát vetünk rá jó bőven — ha lehet, szegedi rózsát — késhegynyi majoránát, törött borsot s a már előre besózott halat szépen egymás mellé fektetve belerakjuk s vizet öntünk rá annyit, hogy csak ellepje. Betakarjuk s kavarással nélkül 10—12 percig főzzük, nagyon gyenge tűzön.

Nyársonsült halat mindenféle haliból lehet osinálni, de legjobb hozzá a kecsege, melyet nem kilóra, sem nem darabszám számol a tisztai halász, hanem szálánként. Tehát: veszünk annyi szál kecsegét, ahányan vagyunk. Megtisztítjuk, keresztbe vagdaljuk, sóval, paprikával, töröttborssal bedörzsöljük s úgy húzzuk nyársra. A nyársat hálátlan végével odaszúrjuk a parázshalom mellé, fölé dőlve állítva a nyársat a parázshalomnak. Nyárson halat csak parázs mellett lehet sütni. A letűzött nyársakat aztán csak nézegetni szabad, hogy nem ég-e meg valamelyik hal? Fordítani leginkább csak egyszer szabad rajtuk, mikor már a hal tűzfelé fordított oldala olyan piros, mint a rózsa. Akkor aztán pirulhat a másik oldala is . . .

Az ilyent aztán csak úgy eszegeti a halász, lágy kenyérrrel, bicskával szedegetve a halat a nyársról s

néha egy-egy kortyot nyelve hozzá a tiszaparti csárda savanykás borából. Nem jó a hal a harmadik vízbe . . .

A régi magyar konyha 189 féleképen tudta csinálni a halat. A Tiszavidék népe sokféleképen készíti még ma is. Itt legyen elég ez a három leírás, mélyet egy dorogmai híres gazdasszony, Gönczy Józsefné Szabó Eszter mondott el, akinek az apja Szabó Ferenc, míg élt, híres halász volt a Tisza mellett).

A Tisza vidékének a hal mellett kedvas csemegéje, különösen télen, a esik. Ez a hihetetlen, gyors mozgású, ízes, húsos haleleség, amely kiöntéseken, holt ágakban marad vissza s ahogy húzódik szűkebb térre a víz, úgy szorul a csík is, míg végül összehortlódik egy-egy fészekbe, lyukba, katlanszerű mélyedésbe. A csíknak az a sajátsága, hogy nem kell mosni. Ha főzésre készíti a halász, csak besózza a fatálba és a kápráztató gyorsasággal kúszó forgásban nyüzsgő hal a só-kristályokkal hófehérre ciszolja egymást. A sós víz pedig megöli. Csak le kell nyakazni és mehet a káposztás lébe.

V.

A hántolok. — A sarudi Feneketlen. — Thonuzoba temetése. — A vörössipkások szolnoki csatája. — A várkonyi jelenet. — A csépai csúfság. — A kondorosi nóta titka. — A hét vezér hét sátra Alpáron.

De a Tiszavölgy népe nemcsak halászattal foglalkozik. A Tisza melletti füzesek, nádasok, gyékényesek, gazdag anyagot ádnak neki egy hasznos és szép háziiparra: a gyékény és fűz vessző fonásra.

A gyékényt a (holt Tisza ágak, morotvák termik bőséggel, a vesszőt pedig az élő Tisza partjai. Aratás után sokszor a fél falu lakossága költözködik k: a Tisza füzéseibe és szedik, hántják a vesszőt. Magukkal viszik barmaikat, aprójószágjukat s úgy élnek ott a hántás idején teljesen sátorlakó életet. Főzőedényük a bogrács, tűzhelyük a bárhol leszúrható szolgálata s ételük a lebbencs. Hangos kacagásuktól lármás a berek s az alkonyatban messze száll szűnyog ellen tett tűzük nedves hánccsal táplált keserű füstjei és vidám daluk felveri a holdas éjszakák csöndjét. Tanyájukon pedig fehér magjába gyűlik a búzánál is drágább hántott, fehér vessző . . .

A gyékényből papucsok, kosarak, szőnyegek; a vesszőből a kosarak számtalan formáján át a kerti bútorig minden készül a tiszamenti szorgalmas nép kezén. Már a 8—10 éves gyermek köti e tárgyakat s ha darabjáért csak pár fillért kap is, naponta megkeresi a maga kenyerét.

Ezekből a termelvényekből oly nagy mennyiség kerül ki a Tisza mellékéről, hogy ellátják az ország egész ilyen nemű szükségletét és még tekintélyes mennyiség kerül belőle kivitelre is.

Nem célunk itt a Tiszavidék összes foglalkozási ágait felsorolni, hiszen a magyar élet munkalehetőségei előttünk varinak és közismertek, de mint jellegzetes tiszamenti foglalkozást, meg kell említeni, a rideg pásztorkodást.

Rideg pásztorkodás az, amikor a jószág fedél nélkül kint él a legelőn. A Tiszavölgy füves legelői, szikes rétjei, víz járta laposai különösen alkalmasak erre a pásztorkodásra. A Nyírség, a Bodroghöz, Délborsod téréi, a Jászság mezői talán nem is hasznosíthatók másképen, mint legeltetéssel, hogy utolsónak említsük a Hortobágyot.

Közismert a pásztorok élete. Közhelyeket ismételnénk, ha újra leakarnánk írni, vagy a legragyogóbb tollú magyar írónak, Jókai Mórnak utánozhatatlan leírásait kellene lemásolnunk, ha beszélni akarnánk a Hortobágy szépségeiről, a pásztorélet költészetéről, amely rabbá tette a szabadság rajongóját, magát Petőfi Sándort is. Nem is beszélünk róla, csak megemlítjük azért, mert a pásztorkodás a Hortobágy élete szervesen hozzátartozik a Tiszavölgy életéhez, hiszen a Hortobágy északnyugati határa a Tisza s a leghíresebb hortobágyi határrészek: Oihát, Mátá, Zám, oda rúgnak ki a Tisza partjára.

Dehát térjünk vissza oda mi is.

A „drugmiai révtől“ füzesek között kanyarog a Tisza Tiszafüred felé. Itt ritka megtisztelés éri. Hidat kap. Vásárosnaménytől nincs híd a Tiszán, csak Tokajnál és Tiszafüreden.

A Miskolc—Debrecen közötti autóbuszforgalom feltartására van ugyan egy pontonhíd Tiszapolgárnál, de ez átmeneti jellegű. A polgári hídnál a híd-

test maga nagy csolnakokon — pontonokon — nyugszik s úgy fekszik át a Tiszán. A víz emeli, vagy süllyeszti, ha árad, vagy apad a Tisza. Középső két íve nyitható, hogy a hajóközlekedés lebonyolítható legyen. Műszakilag érdekes megoldás, de jégzajlás vagy magas víz esetén ki kell kapcsolni a forgalomból. Állandó vashíd építését régebben tervezgették már hatóságaink s e tervek most válnak valóra, ugyanis mikor e sorokat írjuk, épül már a polgári híd, mely hivatva van összekötni Felsőmagyarországot a Hajdúföldre. A tiszafüredi vashíd is rendez, állandó híd. Karcsú íveléssel nyúlik be messze a Tisza ártere fölé s magas ívéről messze végig látni a Tiszameder felett.

Tiszafüred történelmileg is nevezetes hely. Az 1849-es diadalmas tavaszi hadjárat idején hosszú ideig volt főhadiszállása Görgeinek.

Tiszafüreddel kapcsolatban még lesz alkalmunk megemlékezni most létesített öntöző telepéről, de meg kell már emlékezni a tiszai híres zátonyfürdőkről. A Tisza lapos partjait egész folyása mentén homokos lapályok alkotják s ezekben a lapályokban a nyári időszakban mindenütt nagy fürdőélet folyik. A bársonyos lágy homokszőnyeget egyik oldalról árnyas fűzerdők, másik oldalról a sokszor 20—24 Celsius meleg Tisza szegélyezi. Ilyen természeti adottságok mellett szinte kínálkozik a Tisza fürdőéletének kifejlesztése, különösen a kispénzű társadalmi osztályok részére, akik nem tudják megfizetni a fényűzést, de meg tudnák fizetni a tászsamentd falvak szerény lakásait, jó levegőjét és forró Tiszahomokját. A falvak számára pedig ott helyben piac nyílna a most sokszor nehezen értékesíthető baromfi, tojás, tej s egyéb termelvények számára. A nagyobb tiszamenti községek, mint például Tiszafüred, még bizonyos kulturális igények kielégítésére is alkalmasak.

„A Tisza-völgyben temérdek a lappangó kincs — írja gróf Széchenyi István — s pedig, annyira, mikép ott valóban nemcsak javítások, de egészen új teremtések is léphetnek életbe.“

Tiszafüredtől nem messze van Sarud. Az 1888. évi nagy árvíz alkalmával történt, március 30-án, hogy átszakadt a sarudi gát. A keskeny szakaszon kitörő Tisza oly rettenetes bögéssel zúgott a törésen át, hogy a hangját Füzesabonyig lehetett hallani. Az pedig légvonalban több mint 20 kilométer. Ahova pedig az ár sodra lezuhant, ott mély tó maradt vissza. Feneketlen. Azt beszéli az e vidéki nép . . .

Füredtől lefelé a legköltőibb magyar vidéken halad keresztül a Tisza.

Jobbfelől a Jászság, balfelől a Kunság.

Petőfi Sándor rajongó táj szeretete kell ahhoz, hogy szépnek mondhassa ezt a vidéket, mert sík ez, mint a kiterített abrosz, de a Tisza közvetlen mellékétől eltekintve, kopár és kietlen.

„Sík a puszta, se halma, se erdeje“ — énekli Petőfi.

Csak itt-ott egy-egy tanya, falu. Közöttük a sík, sokszor fátlan róna. Csak a Tisza melléke zöld, bokros, cserjés, búvóhelye most az őznek, a fácánnak... régebben meg a futóbetyárnak.

Betyár vagyok, az Alföldön élek én,
Tisza mellett a berekbe hálok én,
Kő a párnám, a fű az én nyoszolyám.
Fehércú, barna kislány a babám!

A régi betyárromantika ezt az egyhangú, képzetszegény vidéket tartja hazájának és a hortobágyi, jászsági, kunsági költészet hullámai földrajzilag idáig vernek fel.

Tiszaszöllős, Tiszaderzs szintiszta magyar falvak, remekbeszabott magyar lakossággal.

Aztán Tiszanána . . .

Megremeg a kezemben a toll amikor leírom ennek a remekbeszabott magyar falunak a nevét. Egy boldog év emlékei kötnek oda engem. Hogy mik ezek az emlékek? Istenem, káplán voltam én ott a feledhetetlen emlékü Kérészy Barna nagytiszteletű úr mellett és akkor voltam vőlegény is . . .

Két olyan élmény, amelynek az emlékei egész életemen elkísérnek . . .

Abádszalók . . . ősmagyar település, Ennek a vidékére költözött be Taksony idejében népével együtt a besenyő Thonuzoba (Thonuz apa) vezér, aki nem akarta felvenni a keresztyénséget és emiatt István király élve eltemetésre ítélte. Itt temették el feleségével együtt az abádi révnél, élve, talán a Kékhalomba . . .

. . . felöltöztették legszebb ruhájába. Oldalára kardot, fejére kerecsentollas süveget tettek, balkezebe szépívű tollas-buzogányt . . . Elővezették legszebb paripáját, dús, díszes szerszámmal, esótáros nyereggel. Ezalatt rabszolgái nagy, mély gödröt ástak s közepére zászlós árbocot emeltek... aztán felültették csótáros nyergébe, mellültették hűséges feleségét és odavezették a mély gödörbe a zászlós árbochoz . . . Hű szolgálait oda mellé terelték, harci paripáit, vadászó kutyáit s aztán ... a kürtösök a kürtökbe fújtak, nyilazó vitézek nyilaikhoz nyúltak s egy felzengő suhanás és a kirepült nyilak adta sebbe halott lett mind, mind, aki ott volt a gödörfenekén. Csak Thonuzoba és a hitvese maradt élve. Akkor a kiásott földet hányták, visszahányták, szép halomba hányták, míg mindent eltakart. Csak a zászlós kopja maradt ki jelfának a halom iegcsúcsán . . .

Így temették el Thonuzobát az abádi révnél: élve.

Talán ezek az emlékeik ihlették meg ennek a vi-

déknek feledhetetlen ország-gyűlési képviselőjét, időelőtt sírjába hanyatlott vitéz Gömbös Gyulát, az ország miniszterelnökét, a második ezredév nagy álmodóját, hogy olyan szívesen visszajárt lelke a magyar múltba s oly szeretettel csüngött annak emlékein.

Sasfészek ez a vidék. Abádszalóktól lejjebb a Tiszától pár kilométerre van a balparton Kenderes; a magyar Betlehem.

Horthy Miklós született itt, Magyarország Kormányzója.

A Jászság felől a Zagyva törtet a Tisza felé. A két folyó által bezárt sarokban épült Szolnok, e vidék gazdasági és művészeti életének a középpontja.

Óstelepülés. Határában a Kucorgó halom alatt 3500 éves kőszerszámokat találtak. Magyar nevét Zounok vezértől nyerte s az Árpádok óta fontos sóállomás volt. A hadak útjában van. A magyar történelem során hétszer pusztult el teljesen. Dúlták tatárok, törökök, labancok, kurucok. 1849 március 5-én itt vívta nagy, győzelmes harcát Damjanics. János honvédtábornok az osztrákokkal a zseniális Kleinheitz honvédelezredes tervei szerint, akit két nappal később, Buda ostrománál, a Nap-hegyen, egy ágyúgolyó derékba szakított ketté.

Jelachich és Karger dandárai tartották megszállva Szolnokot és a híres veressapkás 3-ik és 9-ik honvédszászlóaljok szuronyail piszkálták ki szolnoki fészkéből az osztrák kétféjű sast.

A leírás koronázatlan királya, Jókai Mór, így írja le a vörössapkások híres rohamát:

„Ezalatt egy osztály vértés csendben, sietve vonult keresztül Szolnokon, hátába kerülendő a vivő huszárezrednek. Amint robogva haladnak előre, egy utcakanyarulatnál hirtelen, mintha a földből bújt volna ki, előttük áll két század vörössipkás. És ekkor történt az a harci jelenet, mi a hadak történe-

tében oly kevés párját találja. Gyalogság intézett rohamot a lovasság ellen. Egyszerre, alig negyven lépésről sortüzet adott mind a két század a vértésekre és a következő percben ordítva rohant rájuk-szegezett szuronnal, nyargalva, mint a paripák, ordítva, böszülten, mint a zaklatott leopárd.

És a veterán hősök, akik annyi csaták tüzét bátran kiáltották, kik Mórnál a forradalmi sereget halálra gázolták, kénytelenek voltak visszavonulni az irtózatos roham elől!

Ez eset csak kétszer jött elő a forradalmi csatáiban. Az Inczedy zászlóalj próbálta meg először Görgei első visszavonulásakor; ugyanaz a II. zászlóalj, melynek fele elhullott a piski híd védelmében.

Egy vén lengyel katona, ki e jelenetnek tanúja volt, azt monda felőle: Én szolgáltam Napóleon alatt, láttam az ancienne-gárda csatáit, részt vettem a lándzsás csapat harcaiban, de oly csatákat egy sem vízvott, mint a vörössipkás.

Mikor Varsó lovagturmáival összecsaptak a teuton óriások, az lehetett ilyen. E roham által a szép vértés ezred el lőn vágva a fősereggel való egyesüléstől.“

Dicső harc lehetett . . .

A csata után, mikor Damjanics végigment a sereg homlokzata előtt, e zászlóaljak előtt megállott némán.

Szembenézett a honvédekkel szótlanul sokáig.

Aztán leemelte tábornoki sapkáját, elismerésül a vitéz honvédek előtt . . .

Szolnok (történelmi múltjához méltó kulturális életet is él. Népes középiskolái s jónevű művésztelepe van, melyből a leghíresebb magyar festők kerültek ki. Bihari Sándor, Deák-Ébner Lajos, Pólya Tibor, Zádor István, Aba-Novák Vilmos és még sokan az újabb magyar festők közül.

957 méter mély artézi kútjából 57 fokos hővíz

buzog fel s e vízre épített modern fürdője, mint gyógyfürdő is országos hírv.

Damjanics János gyönyörű lovasszobra a művésztelep parkjában áll. A város főterén pedig 1940 jún. 2-án állították fel, az ország Kormányzója jelenlétében, Szapáry Gyula volt miniszterelnök szobrát, aki Szolnoknak és a Tisza szabályozásának hervadhatatlan érdemű munkása volt.

Szolnoktól lefelé hajón tehetünk kirándulásokat történelmi nevű magyar községekbe.

Tószeg. Bronzkori ítéleteiről nevezetes, melyek az emberiség történelemelőtti életéről mondanak érdekes dolgokat.

Tiszavárkony. Itt játszódott le a Korona és Kard annyira ismeretes történelmi páros jelenete. Endre király, testvérének, Bélának ígerte a trónját. Ez ígérete után született fia, Salamon. Szerette volna, ha Béla önként lemond a trónról, azért maga elé hivatta Várkonyba s elébe tette a Koronát és a hercegséget jelentő kardot.

— Válassz!

De testőreinek megparancsolta, hogy ha Béla a koronát választja, öljék meg Bélát. Béla a kardot választotta, a sors azonban úgy akarta, hogy később mégis a korona is az övé legyen. A bizalmatlanság Ugyanis nem oszlott el a várkonyi jelenet után s a testvérek között csatára került a dolog, amelyben Béla győzött s a menekülő Endrét a vágató parifák agyongázolták. A királyát vesztett nemzet pedig Bélát koronázta királlyá.

A végzetes testvérharc mégegyszer megismétlődött a várkonyi mezőkön, amikor Könyves Kálmán király állott itt szemben pártütő öccse, Álmos seregeivel. Ez a csata a koronás király győzelmével végződött.

Vezseny. Ez a község csak a Tiszával való kapcsolata miatt nevezetes. A kanyargós, esését csak-

nem egészen elvesztett folyó ugyanis itt csinálta a legnagyobb kanyart a vezsenyi határiban. Olyan nagy volt ez a görbület, hogy ha a felső szélén megvacsoráztak a faúszató oláhok s betakarták a tüzet, másnap reggel ugyanennél a tűznél főzhatték a reggelit, mert az éjszakai út visszavitte őket reggelre oda, ahonnan elindultak. Ezt a görbületet a szabályozás a jenői 78. sz. átvágással szüntette meg, de nem szüntette meg a Tisza lomhaságát. Itt már oly lassan folyik, mint egy csendes mozgású tó és megesezt, hogy a múlt század kilencvenes éveiben Csé-pánál száraz malmot építettek a Tiszapartra.

Ezen a vidéken, közelebről, Ókésckén született 1862-ben Szabolcska Mihály, a költő, kinek különösen az idegenlbe szakadt magyar honvágyát megörökítő versei közszájon forognak:

„Sír a nóta, magyar nóta.
Muzsikálnak este óta,
Messze, messze idegenbe,
Mesebeli tündéerkertbe
Egy párisi fogadóba;
Fogadóba!

Mennyi érzés, mennyi bánat,
Szíve van tán a nótának.
Oly szomorúan sírdogálja:
Miben áll a mulatsága,
Kondoroson a bojtárnak,
A bojtárnak.

A teremnek minden lángja
Mintha pásztortüzzé válna.
Csak itt lent a cifra lányok,
Fényes urak, asszonyságok,
Nem figyelnek a nótára,
A nótára.

Nevetgélnek, beszélgetnek,
 De ők arról nem tehetnek.
 Tudja a jó Mindenható,
 Mi is azon sírnivaló:
 Hogy a ménes ott delelget,
 Valahol egy csárda mellett,
 Csárda mellett!

Nem is értheti meg más senki csak íá magyar ember, akinek bölcsőjét itt ringattak a szőke Tisza mellett.

A történelmi tájak másik híres községe Alpár^ mely különösen a honfoglalás történetében játszik nagy szerepet. Itt verte meg honfoglaló Árpád Zalán bolgár királyt 893-ban. Zalán a csata után Bolgárországba menekült. Vörösmarty Mihály: Zalánfutása című hőskölteménye örökíti meg a magyarság e koribeli harcait. Az alpári mezőn ma is lelnek még rozsdás nyílvégeket. A honszerző csata után a közeli szeri pusztán volt az első magyar országgyűlés. Ott a síkból kidomborodó hét halmon állott a hét vezér sátra. Ma emlékmű áll a csata és az országgyűlés történelmi helyén.

De Alpár vidéke már a honfoglalást jóval megelőzőleg is lakott hely volt. Homok dombjaiban történelem előtti időből származó emberi nyomokat,, cserepeket, csontokat, konyhaeszközöket tártak fel,, a felsőbb rétegekben pedig népvándorláskorabeli és későbbi szláv lakosság maradványait. Honfoglaláskorabeli földvárának maradványait a templom körül húzódó nagyobb vársánc vonaliban ma is mutogatják.

Alpártól csak egy jó futamatnyi csónak út lefelé a Tiszán Csongrád. Egy kanyarban fekszik, szemben a Kőrös torkolatával. Az Alföld legmélyebb, árvizektől legveszélyeztetettebb részén épült. Jó, termő földje, homokos szőlői, konyhakertészete

26.000 léleknek adnak kenyeret. Már a honfoglalás-kor város volt ezen a helyen és Ond vezér fia, Ete, földvárat veretett a bolgár foglyokkal a Tisza mellé. 1849-ben Haynau felgyújtatta és kirabolta.

Csongrádnál szakad a Tiszába a Kőrös. A Kőrös, a Tisza egyik legnagyobb baloldali mellékfolyója, a három Kőrös egyesüléséből keletkezik. A Kolozs vármegyében eredő Sebes-Kőrös, a Bihar vármegyében eredő Fekete-Kőrös és a Hunyad vármegyében eredő Fehér-Kőrös az összetevői. Felségesen szép vidék a három Kőrös forrásvidéke. A bércei Erdély leggyönyörűbb tájai ezek a dús erdőkkel rakott hegyek s völgyek, melyekbe ha bepillant az ember, szeretne ott maradni és hallgatni az erdők zúgását, vízesések moraját hosszú-hosszú ideig. Szeretne elandalogni a csúcsokon romladozó régi várak alatt s szeretne vissza szálni abba a magyar múltba, melyről a régi romok regélnek.

VI.

Szeged a Tisza királynője. — Az ellenforradalom fészke. — Horthy Miklós első hadparancsa. — A nemzeti hadsereg. — A Bácska. — Az ejtőernyősök tűzkeresztsége. — Tiszteletadás a hősöknek.

Csongrád után Szentes városa hoz változatosságot a Tisza parti füzesek egyhangúságában. Széles kiterjedésű város a Kurca ér partján, a Kőrös régi árterében. Vármegyei székhely, de csak az 1800-as években indult fejlődésnek. Tisza hídjá 1903-ban épült. 1885-ben emléktáblával jelölték meg azt a házat, amelyben Horváth Mihály, a nagy történetíró született. (1809—1878.)

Horváth Mihály katolikus pap volt, lelkesen támogatta a szabadságharcot s emiatt Világos után halálra ítélték. Elmenekült. Bujdosásában tovább folytatta történelmi tanulmányait és több nagyszabású munkát írt. Később maga Ferenc József király hívta meg Rudolf trónörökös mellé nevelőnek.

Szentes sokat szenvedett a Kőrös áradásai miatt, A folytonos árvédelmi munkák által közép-pontja lett az alföldi kubikos munkásságnak s ezek révén a szocialista földmunkásság mozgalmainak. Programjuk harminc évvel ezelőtt erős politikai nyomás alatt állott, ma nagyrésze a megvalósulás felé tart.

Ennek a vidéknek nagy vízbősége mellett érdekes sajátossága, hogy nincs rendes ivóvize. A talaj

felső része vadvizekkel fertőzött és nem alkalmas ital az ember számára. A mélyfúrások szokásba jövedetele óta, azért e vidék minden városa igyekszik ellátni magát artézi kutakkal.

Kedvesen írja le Mikszáth Kálmán a nagy magyar író, egy rövid karcolatában a hódmezővásárhelyi ember esetét, ki húszezer forintot vitt a polgármesterének artézi kútra.

— Rengeteg pénz ez bátyám! — mondta a polgármester. — Miért nem egy iskolát építtet inkább ezen a pénzen?

— A tudomány már sok fejet megzavart — felelte a magyar — de a víz még egyet sem.

De az igazi oka a kút csináltatásnak mégis csak az lehetett, hogy e vidéken mindenki érzi az élvezhető ivóvíz hiányát.

Szegvár, Mindszent, Algyő után Szeged következik a Tisza jobb partján.

Szeged a Tisza királynője....

Az ország második legnagyobb városa. A Tisza mellett, a Maros torkolata alatt az ország egyik legrégibb lakott helye. Érdekes vegyülete a városias és a falusias jellegnek. Míg ugyanis belső városrészei a legkorszerűbb európai város jellegűek, külső kerületei a mezővárosok falusias képeinek hordozói. Lakosainak 40 százaléka tanya világában él s kisbirtokain földműveléssel foglalkozik. Világhíre® termékvényük a szegedi, paprika, melyet a szegedi egyetem Nobel díjjal kitüntetett világhírű professzora Szentgyörgyi Albert, a belőle előállított C vitamin révén, a világ tudományos körei előtt is megbecsültté tett.

De fejlett Szegednek az ipara is. Szövő-fonó, malom, gép, téglá, szalámi, gyufa, dohánygyárai közel 6000 munkást foglalkoztatnak.

Falai között talált otthont, a világháború után, a Kolozsvárról menekült Ferencz József tudományegyetem; mely tudományos munkássága révén, nem-

csak az ország, hanem a világ előtt is megbecsülést szerzett a magyar tudományos munkának. Szentgyörgyi professzor Nobel díja, a szegedi egyetem után, a magyar nemzetnek is méltó dicsekedése.

Érdekesnek látszik itt megemlíteni, hogy ezt a világhíres díjat, Nobel Alfréd svéd vegyész alapította, aki a dinamitot felfedezte. Ebből a találmányból nagy vagyont szerzett s e vagyont hagyta arra a célra, hogy abból évenként öt nagy díjat adjanak ki korszakalkotó fizikai, kémiai, orvosi fölfedezések, valamint irodalmi alkotások és békefáradozások jutalmazására. Egy-egy díj összege körülbelül 150.000 pengő és egy kb. fél kilogramm súlyú arany érem. Szentgyörgyi professzor a maga aranyérmét az 1939. év finn szabadságharc támogatására ajánlotta fel. Egy finn gyáros azonban készpénzben megváltotta az érmet és visszaajándékozta a magyar nemzetnek. Az értékes érem most a budapesti Nemzeti Múzeumban van kiállítva.

Szeged tehát a művelődés terén is vezető szerepet játszik. Történelmi múltja is egyidős a nemzet történelmi múltjával. A honfoglalók már lakott helyet találtak itt s az 1138. évi oklevelek már mint várost említik meg. A tatárjárás alatt elpusztult, de IV. Béla király újra felépítette. Mátyás király több országgyűlést tartott Szegeden és itt vetette meg alapját a magyar huszárságnak. A mohácsi vész — 1526 — után a törökök felprédálták és a török uralom alól csak Buda visszafoglalása — 1686 — után szabadult fel.

1708-ban pestis, 1712-ben árvíz, 1738-iban, 1740-ben újra pestis pusztította. 1740—44—90—92—1813—36. években nagy tűzvészek rombolták. 1770-ben és 1816-ban az árvíz döntötte romba. A legszörnyűbb árvíz azonban 1879 márciusában sepert végig rajta. E csapás részletezésére még e munkácska során vissza fogunk térni.

Szeged falai között régi királyaink örömeit időztek és fejlődését kiváltságokkal segítették elő. Belső területén még a XVIII. században is fennállott Etelka erdeje néven a liget, melynek fát a legenda szerint, Zalánfi ültette, Árpád leánya, Etelka kedvéért, aki a nép szerint itt Szegeden szeretett lakni. Ez az erdő 1790-ben már annyira megritkult, hogy alig volt benne 60—70 fa és ezért Dugonics Ádám akkori polgármester 1600 fát ültetett oda.

A világháborút követő belpolitikai zavargások idején francia megszállás alatt volt Szeged. Ez a körülmény lehetővé tette az ellenforradalmi elemek szegedi szervezkedését. Itt alakult az első ellenforradalmi kormány gróf Teleki Pál elnöklete alatt, majd a második 1919 máj. 30-án gróf Károlyi Gyula miniszterelnökségével. Ezen a napon érkezett Szegedre nagybányai Horthy Miklós és felajánlotta szolgálatait a kormánynak azokkal a szavakkal, amelyeket a történelem azóta már aranybetűkkel örökített meg. „Nem hallgathatom Kenderesen a fák zúgását, amikor szerencsétlen hazám holtan fekszik. Eljöttem, rendelkezetek velem.“ A kormány hadügyminiszterré nevezte ki s Horthy Miklós azonnal hozzá kezdett a hadsereg szervezéséhez. Első, hivatalos toborzó hirdetménye szószerint a következőképpen hangzott:

„Jelentkezzék minden fegyverfogható hazafi! Katonák! Munkások! Polgárok! A toborzást elrendeltem! Honmentésről van szó! Ragadjatok fegyvert az országot pusztító vörös terror leküzdésére. Szegediek! Mutassátok meg, hogy méltók vagytok őseitekhez! Horthy s. k. ellentengernagy, hadügyminiszter.“

A megalakult nemzeti hadsereg ezután innen, Szegedről indult a Dunántúlra s 1919 november 20-án vonult be Budapestre.

Szeged tehát a nemzeti újjászületés bölcsője lett.

Szegednél torkoltak a Tiszába a Maros, 712 kilométerre a gyergyói havasoktól ahol a forrásfeje van, A Tiszának ez a legnagyobb mellékfolyója s természetadta közlekedési vonala Erdélynek Gyergyótól Szegedig. Evezős hajók csak Zámitól, Hunyad megye határától járnak, de tutajozni már Gyergyótól lehet. Erdély sóját, fáját minden időben erre szántották az Alföld felé.

Szeged mellett Tápé község gyékényfonásáról nevezetes. Volt idő, amikor évi 20.000 drb. gyékény munkát is megfontak a tápaiak, akik 1879-ben Ferenc József királyt is gyékényből font diadalkapuvál fogadták, mikor oda Szegedről átrándult. Tápai Szabó László született itt, az ismert közíró, egyetemi magántanár, aki a minden iránt fogékony magyar szellemiség egyik értékes kivirágzása. Az 1930-as években a Pesti Naplóban megjelent csillagos cikkei egyetemes érdeklődést keltettek a magyarság minden rétegében.

Szegedtől Titelig zsákutcában jár a Tisza, melynek kijáratát a Duna sebesebben és sokszor magasabban hömpölygő vize torlaszolja el. Gyakran fel is duzzasztja a Tisza vizét és itt már a mindszenti halász különbséget tesz a felülről vagy alulról jött áradás között.

Szeged alatt a trianoni határ metszette a Tiszát. A folyó Martonos fölött lépte át a, papirhatárt s történelmi magyar tájon, magyar vér áztatta, magyar rögök között kanyargott lomhán délfelé. 22 évig csak a lelkünk szárnyalhatott e tájon, hogy felkeresse Zentát, ahol Savoyai Eugén herceg, a magyar hadak élén 1697-ben megverte a török hadakat. Amhát szultán seregére nagy csapás volt ez és ennek következtében takarodtak ki a törökök Magyarországból véglegesen. Savoyai Lipót császártól

győzelme jutalmául a Csepel szigetet kapta. Sok hadat viselt még Európaszerte a Habsburg-ház szolgálatában. Zenta piacán szobra áll, a törökökön aratott győzelme emlékére.

Ezen a vidéken a magyarság már erősen keveredik a szerb ajkú s nemzetiségű lakossággal. A községek: Martonos, Magyar- és Török-Kanizsa, Szanád már mind kevert ajkú községek, a nemzeti-iségi vidékek jellegzetes faluosztódásaival.

A két Kanizsa révei régen igen fontosok voltak, mint katonai átkelőhelyek s a falvak a királyi nadszadosok, később sajkások állomáshelyei voltak. A magyar Korona birtokában mind a két község a gabona hajózás jelentékeny állomása volt. Nemzetiségi és falusias jellegüket Zenta is örzi, mely a szerb megszállás alatt a városias fejlődés útján megállott.

Ada, Mohol búzatermő nagy határa sajátos bácskai föld, a magyar termékenység és bőség földje.

De elég vér áztatta ezer éven át ezt a földet. Török, tatár, német verekedett itt a magyarokkal vegyest és ennek az esztendőnek a tavaszán, a Délvidék diadalmas felszabadításakor, ismét virágba borult itt a fénylő magyar vitézség.

Nemzeti hadseregünk motorosai, kerékpárosai, huszársága újra meghordozták itt a fénylő magyar kardot és bizonyoságot tettek az időálló magyar katonai erényekről. Utászaink és általában minden fegyvernemünk újra kiállták a vitézség próbáját. Ejtőernyőseink pedig, hadseregünk legifjabb fegyverneme, itt, az ősi bácskai földön estek át a tűzkeresztségen, amikor az ellenséges vonalakon át messze berepülve, az ellenség háta megett diadalmasan szálltak meg és tartottak meg hídfőket, állásokat és visszavonulási pontokat.

Erényeik méltatása nem e szerény munka fel-

adata s talán még sebeket is szakgatna a toll, ha érintené a frissen barnuló hősi sírokat.

Aki erre jár, az azonban nézze meg a szerbek építette határerődöket s emeljen kalapot azoknak a hősöknek tiszteletére, akik ezek ellen az erődök, árkok és betonsáncok ellen csináltak rohamot!

Óbecse. A török világban sokat szenvedett hadi viszontagságok miatt, de a magyar történelemben mégis az 1848-as szabadságharc csatái révén került bele. 1848 április 26-án nagy csattá volt itt a honvédek és a magyarság ellen felizgatott rácok között; 1849 április 19-én pedig Percei Mór honvédéi szuronnal vették be a becsei sáncokat s ez a roham — szuronnal a sáncok ellen — szinte egydeülálló a hadtörténelemben. 1849 június 22-én pedig Jellachich, a hírhedt császári vezér, 'szenvedett itt nagy Vereséget.

A történelmi eseményekkel jegyzett, nagy s bőtermő határu községek mellett elérkezünk csendesen a Tisza torkolatához, Titel alá. Titel már az Árpádok korában is szerepet játszott. A Hunyadiak által megerősített világi apátságnak romjai még ma is láthatók a titeli fensíkon, de a magyar közvéleményben mégis a Tisza-torkolat miatt közismert.

Ez a vidék már mindenütt magán viseli a torkolat közelségének jeleit. A Tisza folyása ilassu, nagyobb vizeket már nem vesz fel ezen a tájon, csak kisebb patakokat, csatornákat. Adánál a Marosból kiszakadt Arankát-, Óbecsénél a Ferenc-csatornát s lejj eb a Jericska bara patakot. A Tisza vízállása itt erősen a Duna behatása alatt van és a Duna vízszint változásai határozzák meg a Tisza szintingadozásait is. Titel alatt még felveszi a Bégát s aztán Titel alatt, Szlankeménnel szemben beletorkollik a Dunába.

A szőke Tisza beleolvad a kék Duna hullámaiba.

Ez a táj, különösen a Béga szabályozása előtt egyike volt a legnagyobb magyarországi mocsárvidéknek. A Dunától fel-felszorított víz szétterülései alkották ezeket a mocsarakat, megyek csak a Tisza kétoldali begátolásával s a Béga szabályozásával szűntek meg. A mocsári madárság paradicsoma volt ez a hely, a mocsári állat- és növényvilág szinte egyedülálló gazdagságával. A Tisza-torkolat fűzesei, nádasai ma is kedves tartózkodási helyei a vízvadnak, szárnyasnak, de hol van az a bőség, melytől elsötétült a látóhatár, ha szárnyra kelt a mocsárvilág rengeteg madara.

A Tisza a torkolatkörül 300 méter széles. Lassú, hömpölygő vize alig látszik folyni s percenként még egy centimétert sem halad. Hová lett a frissesség, mellyel Máramarosban rohant a kövek között? Ott még percenként 65 centimétert halad s itt már elfáradt, elcsendesedett, mint az ember közel a sírjához.

VII.

**Meghal a Tisza. — Mi a Tisza? — A tiszai gondolata
— Mit ér a Tiszavölgy? — A Tisza mellékfolyói. —
Árvizek. — Régi veszedelmek. — Az árvédekezés
kezdeté. — Megjelenik Széchenyi.**

Elkísértük a Tiszát a Kárpátoktól az Aldunáig...

Álltunk: partjai fölött a bércek ölén s .hallottuk
suttogását az alföldi homokpartok között.

A fenyők orgonája és a nádas zizegő erdeje be-
lesírta dalát a lelkünkbe és láttunk behullni a Ti-
szába testes tölgylombokat és gyöngye nádpihét . . .

Nyugalom és harc képei váltogatták egymást a
lelkünkbe, míg jártuk a Tisza kanyargós utait s hal-
lottuk a hucul pásztorok havasi kürtjét, a hortobá-
gyi csikós játszi tilinkóját, a kurucok tárogatóját és
az egymásba robbanó hadseregek réz trombitájának
rivalgását . . .

Pihentünk tiszaparti magános kunyhóban s ál-
lottunk a Tiszaparton épült nagy városok zűrzava-
ros, bábeli forgatagában, láttunk hatalmas tornyo-
kat és beletekintettünk szörnyű mélységekbe.

A szegénység és gazdagság jelei váltakozva
mutakoztak azon a földön, amerre jártunk és a túl-
áradó önérzet öntudatos hivalkodását épügy halhat,
tuk, mint a megalázottság halk sóhajtásait.

Mi az, ami megmaradt a szívünkben?

A Tisza nagy kincs!

Évezredes történelme alatt neve szellemi tartalmat kapott és ez a szellemi tartalom közös kincse lett a mellette élő népeknek. Ez fogta azokat nagycsaládba és ez fejlesztette ki közöttük az egymásra utaltság gondolatát.

A tiszai gondolatot.

Nincsenek erősek és gyengék a Tisza mellett, csak emberek vannak és a Tisza.

Mint a magyar sorsban. . . .

Nincsenek kisebb és nagyobb magyarok, csak magyarok vannak és a magyar sors!

És ha megakarnak élni a tiszamentiek, akkor egy akarat adta tettel kell építeni a gátakat, hidakat, utakat, hogy leküzdjék a Tiszát . . .

És ha meg akarnak élni a magyarok, akkor egy akarat adta tettel kell építeni a gátakat az ártalmas áramlatok ellen, építeni az utakat egymáshoz és a hidakat egymás szívéhez, hogy leküzdjék a magyar sorsot . . .

Hadak útja volt a Tisza mindig.

A tiszamenti népek sorsa a harc.

Ebben a harcban mindig elbuktak az önmagukkal is meghasonlott kis népek, csak az egységes érzésű nép alkotott nemzetet.

Ez a tiszai gondolat.

A Tisza legnagyobb ajándéka.

A másik ajándéka gazdasági természetű.

Amerre végigjártuk a Tisza partjait, mindenfelé láttuk a természeti gazdagságot, melyet vagy a Tisza ad, vagy a Tisza táplál.

A zöldelő erdők, füzesek, nádasok, gazdaságilag mind értékek.

Aranyló kalásztenger, hullámozó rétek, bojtos kukoricaerdők, mind aranyat érnek.

Érték a Tiszában maga a víz, az iszap, melyet

magából kivet, a homok, amit itt-ott lerak s érték az erő, mely a Tiszában feltartóztatlanul hömpölyög.

Gondoljunk csak a Tisza 157.135 négyzetkilométer vízi birodalmára, amelyből táplálkozik, mennyi ebből az erdő?

A fenyvesek, a tölgyesek, a bükkösök, a füzesek, stb., stb., mennyi értéket képviselnek ebben az épület-, bútor- és tűzifával naponként dolgozó országiban?

Hány embernek adnak kenyeret a tiszaparti nemes és vadfüzesek, gyékényesek, morotvák?

Termékeny iszapja milyen műtrágyája a megfutott réteknek, kapás, keríti földeknek, kukoricásoknak?

A vasbeton világában mit ér a homokja?

A hala, a cserjés bokrosai, amelyekben csapatban bujkál a fácán, szívesen legel az őz és otthonosan tanyázik a nyúl?

Mit érnek ezek az önellátás ma annyira divatos mérlegén és miért érnek a világpiacon, mint magyar kiviteli cikkek?

És mit ér a Tisza mint vízi út, ezeknek a termelvényeknek a szállítási munkájában?

Ha megpróbálnánk összegezni; az egyes értéktényezőket, csak vidékenként is óriási számok jönnek ki, hát még összegezve az egész Tiszavölgyön.

Hiszen csak a Tisza forrásvidéke fában ezer és ezer köbmétert termel.

És van község a Tisza mellett, nem is egy, de sok, amelyik abból a nyomorult fűzvesszőből, mely a Tiszaparton gondviselés nélkül, vadon tenyészik,, vagonszámra szállít vesszőt drága pénzért az ország különböző kosárfonó munkatelepeire.

És mit érhetnek az ezer és ezer holdon tenyésző mezőgazdasági termelvények ?

Mindezekre a kérdésekre adott feleletekből az következne, hogy a Tiszavölgy mérhetetlenül gaz-

dag és a Tiszavölgy népe a társadalmi jólét magas fokán él.

A dolog korántsem így áll!

A Tisza nemcsak áldása ennek a vidéknek, hanem átka is.

Az a hatalmas erő, melyet ellenállhatatlan erővel hömpölygő hullámai képviselnek, fékezhetetlenségében ellensége volt az emberi munkának és részben ellensége még ma is.

Az a hatalmas vízgyűjtő medence, melynek csapadéka ereken és csermelyeken, patakokon és folyókon mindenfelől a Tisza felé tart, oly mennyiségű vízzel látja el a Tiszát, hogy azt az alig valami eséssel bíró meder levezetni nem tudja. És ekkor kész a baj! A túltelt mederből szétárad a víz és ami áldás volt, átokká lesz a rónaságokon . . .

A történelmi Magyarországnak több mint fele tartozik a Tisza vízi birodalmába és e nagy terület folyói mind a Tiszának adóznak vizeikkel. Vegyük csak sorra a Tisza mellékfolyóit:

Balról:	Jobbról:	
VISÓ	TARAC	
IZA Mára	TALABOR	
TUR	NAGYÁG	
SZAMOS Kraszna	BORSOVA	
KÖRÖS {	SZERNYE	
	BODROG {	
		Laborc
		Latorca
Hortobágy	Ondava-Tapoly	
	Berettyó	Rima
Sebes-Körös		Boldva
Fekete-Körös	Hernád	
Fehér-Körös		
MAROS	EGER	
BÉGA	ZAGYVA {	
		Tarna
		Galga
	Tápió	

Ha térképen utána nézünk e folyók vízvidékének, akkor látjuk meg, milyen óriási a Tisza vízi birodalma. Egy négyzetkilométer 1,000.000 (egy millió) négyzetméter. A Tisza vízi birodalma pedig 157.135 négyzetkilométer. Egy közepes nyári zápor esetén minden négyzetméterre le hull 10 liter esővíz. Pontos adat! Egy négyzetkilométerre tehát le hull egy milliószor tíz liter, tehát 10,000.000 (tíz millió) liter víz.

Csak egy négyzetkilométerre.

Teljesen felesleges számmal kiírni, hogy az egész vízgyűjtő egy ilyen zápor esetén mennyi vázét szállít a Tiszának, de az elmondottakból mégis fogalmat alkothatunk róla. És elképzélhetjük, micsoda mennyiséget ad egy hetekig tartó országos eső, vagy a tavaszi hóolvadás!

Különösen veszedelmessé válik a helyzet akkor, ha a Tisza áradása összeesik a mellékfolyók, vagy éppen a Duna áradásával is.

A Tiszán rendszeren három nagy áradás szokott évenként végigvonulni. A tavaszi hóolvadás, a zöldár és az őszi esőzés vize.

A hóolvadás (az egész téli csapadékot dönti egyszerre a Tiszába, a zöldár a tavaszi nagy esőzések vizét, az őszi: esőzés pedig az éghajlatunkon törvényszerűen megismétlődő, sokszor hetekig tartó vizes időszak csapadékát.

Ezek az áradások a Tisza létezése óta végigvonultak a Tiszavölgyön és veszélyeztették a Tiszavölgy lakóinak értékeit.

A Tisza közvetlen vidéke azért is volt sokáig legelő és amíg a magyar föld népessége ritka volt, el is kerülte az eke ezt a tájat, de a népesség sűrűsödésével mind több és több kenyér vált szükségessé és közelebb-közelebb jött a szántó-vető a Tiszához a maga vetőmagjával.

Az őszi árvizek kártétel nélkül vonultak le ren-

desen, hiszen már ekkor a termelvények betakarítása véget ért. Sőt ezeknek termékenyítő iszapolása még hasznos is volt a tiszamenti földekre. De annál nagyobb kárt lettek a tavaszi árvizek. Ezek már zsendülőben találták az őszi veteményeket és pusztító hullámaik sokszor maglikkal ragadták a szántóföldekről az elvetett magot, a felszántott földdel együtt.

A rendkívüli, kiszámíthatatlan, nyári árvizek pedig a mezőkön találták egy-egy esztendő minden mezőgazdasági termelését s könnyörtelenül ragadták magukkal ezeket, nem hagyva mást a szerencsétlen lakosság számára, mint já koldusbotot.

De az elöntött falvakban, elárasztott városokban az anyagi értékek mellett még az emberi élet is vszélyben forgott. E munkácska során, különösen a Szegedről írt pár szavas megemlékezésben történt utalás arra, hogy 1712-iben, 1770-ben, 1816-ban árvíz döntötte romba Szegedet, de e feljegyzett csapás mellett a fel nem jegyzett csapások százait gondolhatjuk el, melyeknek áldozatul estek a századok során a névtelen falvak és a névtelen falvakban a névtelen áldozatok százai.

Mindezek a szörnyű csapások s a meg-megújuló veszedelmek már a régi időkben is arra kényszerítették a Tiszavölgy népét, hogy védekezzenek az árvizek ellen.

Ez a védekezés eleinte csak alkalmoszerű volt. Amikor jött az ár, a felriasztott lakosság hirtelen hevenyészett elébe valami kis gátat, amely ideig-óráig talán eredményes is volt, de komolyabb árvíznek nem állhatott ellen. Ezek az alkalmi sikerek és balsikerek adtak aztán ösztönzést komolyabb védőgátak építésére az egyes községeknek.

Ezek a rendszerbeműl épített gátak azonban rendszertelenségük miatt sokszor nagyobb kárt tettek, mint hasznot. Megvédték ugyan né-ha-néha azo-

kat a községeket, melyek építették őket, de sokszor átnyomták a vizet olyan helyekre, amelyek azelőtt árvizet sohasem láttak és mezőgazdaságilag' értéke-
sebbek voltak, mint a megmentett területek. A ma-
gasabban fekvő helyek rányomták a vizet az alsóbb
községekre, de viszont az alsóbb községek is rádusz-
aszthatták a vizet a felsőbb falvakra.

E rendszertelenségekből eredő bajok utasították aztán a Tisza népét a rendszeres, átfogó véde-
kezésre.

Ilyen munkát azonban csak hatósági kezdemé-
nyezésre és hatósági ellenőrzés mellett lehet meg-
csinálni.

Hatóságaink az árvízvédelemmel már a régibb
időkben is több ízben foglalkoztak.

Mint Lónyay Menyhért gróf 1860 április 2-án
a Tudományos Akadémián tartott „Tiszaszabályozás
története“ című székfoglaló értekezéséből tudjuk,
Rákóczy György már 1646-iban készíttetett velencei
és belga mérnökökkel egy tervet, mely a Tiszából
Tárkánynál kiágazó Karcsa-ér hajózhatóvá tételét
célozta.

Tárkánytól Tokajig a sónak akartak rövidebb
és nyugodtabb utat csinálni, mint a kanyargós és
veszélyes, árvizes Tisza.

Az 1722-i országgyűléshez több tervezetet nyúj-
tottak be a folyók szabályozása és csatornázása
iránt.

Az 1723-i országgyűlés törvényeinek 122. sza-
kasza meghagyta a helytartótanácsnak, hogy az or-
szág folyóinak szabályozására külföldi mérnökökkel
csináltasson terveket.

Mária Terézia és II. József királyaink is több
ízben foglalkoztak a folyók szabályozásával s az.
1772. évi rendkívüli nagy árvizek után a Hollandiá-
ból jött mérnökök több tervet is készíttetek s e ter-

vek gyümölcse lett a Béga és az 1793-ban munkába vett Ferenc-csatorna.

Az 1816—17. évi nagy árvizek után Torontál megye közérővel építette meg a szükséges gátakat.

Az 1790. évi 67., az 1807. évi 17. és az 1840. évi 10. és az 1844. évi törvénycikkek bizonyosságai annak, hogy úgy a helytartótanács, mint az országgyűlés komolyan foglalkoztak a folyószabályozás kérdésével.

A magyar viszonyok ismerete mellett tisztában lehetünk azzal, hogy nagy és országos csapások adtak erre szomorú ösztönzést.

A rendszeres vízi munkához azonban az anyagi alapot a feledhetetlen emlékü József nádor adta meg.

Ő ugyanis a só árából egy mérnöki hivatalt állított fel, mely „mappátio“ név alatt az akkori viszonyoknak megfelelő pontossággal felmérte a Dunát is és a Tiszát is. Ennek a munkának a vezetője Lányi Sámuel volt. Ezt az alapvető lépést az 1844—45. évi rendkívüli nagy árvizek hatása alatt követte a másik, a döntő lépés, amikor is József nádor 1844. június 12-én a helytartótanács tagjaival és meghívott tiszamenti birtokosokkal együtt értekezletet tartott a „Tiszaszabályozás tárgyában“. Ezen az értekezleten, mint a helytartótanács közlekedési osztályának elnöke, megjelent gróf Széchenyi István, aki felkarolta a Tiszaszabályozás ügyét és a nagyon időszerű mozgalom élére állt.

VIII.

Az „Eszmetöredékek.“ — Hol van a Tiszavölgy? — A fejlődés alapja: a sajátföld. — Széchenyi útmutatása. — A Tiszavölgyi Társulat. — Alapvető határozatok. — Vásárhelyi Pál: Megöliték a Tiszát! — A szabályozás megindul.

Széchenyinek a legelső dolga volt végigutazni a Tiszát. Ez útjának, melyet 1845 szeptember 27-én kezdett meg, tapasztalatait „Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg“ című munkájában írta meg. Ezt a munkát a Tisza történetében elfoglalt jelentősége és ma is irányadó volta miatt részletesebben kell ismertetnünk.

„A Tiszavölgy, — írja Széchenyi — melyben a legtöbb és a legeredetibb magyar lakik, napról-napra inkább közelít végpusztulásához, anélkül, hogy a magyart oly őszintén játszó és nemzeti hűségével annyira kérkedő kor érdeklődne ez életkérdés után. Mikép szaporodjék a magyar faj, ha nagyobb és eredetibb része sátorát oly lapályban üté fel, melyek ahelyett, hogy kies kertekké varázsoltatnának, mindinkább a vizek korlátlan martalékaivá válnak. Pedig kívánatos a magyarság e bölcsőjének minél férfiasabb kifejlése már csak azért is, mért a dunántúli és egyéb magyarság is a nemzetiség dolgában csak hervadozni és kora halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a Tiszavölgy. Tiszavölgy alatt én nemcsak a Tisza ágyát értem és nemcsak azt a tért,

mélyre a Tisza árja kicsap, de mindazon folyók ágyait és kiöntési lapályait, melyek a Tiszába om-lana.k A Tiszavölgy orvoslását nem egy Ihatárnak kedvező körülmények között kell felfogni, de orszá-gos s az egész roppant vízszerkezetnek lehető 3eg-egyenlőbben kedvező szempontból. Ha csak arról volnászó, hogy egy határt menteni meg és a má-sikra ereszteti a vizet, akkor a kérdés feloldása nem volna súlyos, de ez a munka félszeg, méltánytalan és káros volna.

A Tiszavölgy rendezésének 9 nehézsége van:

1. roppant vízmennyiség,
2. a víz csekély esése,
3. alacsony part,
4. nehéz értékesítési lehetőség,
5. dologtalanság,
6. a föld csekély becse,
7. a nép paradicsomi igénytelensége,
8. ellentétes érdekek,
9. népesedls híjja.

Ez egymásra ható tényezőket látva, meggyő-ződhetünk arról, hogy a Tiszavölgyét egy-két fél-szeg rendelettel, akarom is nem is féle munkával, néhány nyomorult forintocskával, rövid idő alatt ren-dezni nem lehet. Nem rendezheti ezt a völgyet kizá-rólag a vízimérnöki ügyesség sem. Szükség van a partlakosok vállvetésére, szellemi összefogására. Szükség van:

1. kimerítő tervre,
2. egységes kivitelre,
3. egy parancsolóra, számos szófogadóra,
4. kész pénztárrá,
5. szoros felügyeletre.

Széchenyi azután részletesen megindokolja az öt szükséges dolgot s aztán így folytatja:

Oly roppant munka sikeres vitelére, mint a Ti-szavölgy kerrté varázslása volna, szükséges az egész.

magyar alkotmány kitisztítása, az egész magyar nemzetire való kiterjesztése és némi újjáalakítása. De ezeknek sikeres végihez vitele után virágzásra fejtenék Magyarország e legeredetibb tája annyira, amennyire jelenlegi (1845) rozsdáink, feudális békéink között teljes lehetetlenség. Természetből annyira megáldott földünk hárommnyi dolgozó lakost is elbírna, mint amennyi dologtalant, vagy ímmel-ámmal dolgozót hord most.

A magyar dologtalanság kulcsa az igénytelen-ség.

Kenyere bora, sódara van; gatya nyáron, bunda télen, egy pár csizma, egy kalap, ólmos a kézben s néha egy szívrepesztő szomorú nóta, meg andalgó álmom — minek e fölibe munka?

Bírhasson minden magyar a törvény oltalma alatt ingatlant s oly munkaerő fog kifejlődni a hazában, melyet bámulni fognak azok, akik nem sejtik, mily tehetség lappang a mozgásba tett szellemi erőben,

A nemzetnek javulnia kell; akkor fog javulni hazánk is.

Lelket a dolognak anyagi nem adhat, de szelle-mivel sem lakik jól senki sem. Karöltve kell együtt-járnia a kettőnek.

Oly roppant vázszerkezet, mint a Tisza völgye, sem átvágások és gátak egyediül sem ingatlannak biztos bírhatása s másféleképp nem fognak Hollandiá-vá varázsolni, de az anyagi és szellemi együttműködés bizonyosan.

Széchenyi aztán azt a következtetést vonja le, hogy a vázolt mértékű rendezéshez szellemileg és anyagilag is kell tenni a Tiszavölgy ért.

Ezután a szellemi és anyagi munkaterv eszközeit mutatja fel részletesen.

Nem célunk itt e részletezésbe belemenni, csak megemlítjük, hogy Széchenyi átfogó programot

ad itt szinte az egész magyar élet átszervezésére vonatkozólag. Zsenije olyan (kérdésekben mutat irányt a Tiszavölgy kérdésével kapcsolatban, amelyek szervesen összefüggnek a magyarság szellemi és gazdasági megújulásával.

Útmutatásai ma is helytállóak és — sajnos — ma is még csak megvalósítandó célok.

A Tiszavölgy rendezését nem tartotta hatósági feladatnak. A munka végrehajtásánál ott kell lenni a megyének, az államnak, mint felügyelőnek, mint pénzzel segélyezőnek, de magát a munkát az érdekeltségeknek kell végrehajtani:.

Széchenyi, mint az állam fentvázolt kötelességéből (kifolyólag az állam által kirendelt vezér, a Tiszavölgy rendezésére a vidékenként alakuló társulatokat tartja legalkalmasabbnak, melyeket egy központi szerv irányítana.

E társulatok megalakítására 1846 jan. 19-ére értekezletet hív össze s erre meghívja azokat, akik az ármentesítés gondolatával már ezelőtt is foglalkoztak, vagy a jövőben foglalkozni akarnak. Ez értekezlet munkatervét Széchenyi részletesen körvonalozza.

Leszögezi, hogy a műszaki igazgatást magyar ember kezébe kell adni, mert az egészen különleges magyar viszonyokat csak az (ismeri igazán s azokat idegem megtanulni soha nem képes.

Lándzsát tör az ármentesített földek minőség szerinti megterhelése mellett.

Törvényhozási intézkedést kér a felső Tiszavidék erdőségeinek oktalan irtása ellen.

Ismételten hangsúlyozza a parti érdekeltségek megterhelésének feltétlen szükségességét.

„Most sokan vannak, akik pamutba szeretnék takarni a parasztembert, csakhogy, az Istenért, szegénykét valami baj ne érje. Nagy kérdés, ki na-

gyobb ellensége, az-e, aki henyélésre szoktatja, vagy-
aki munkára?“

„Ha Urunk-Fejedelmünk így szólna hozzám: vegye ön e láda kulcsát s merítsen abból minden visszafizetési kötelezés nélkül, annyit, amennyi kell a Tiszavölgy rendezésére, hadd vigadjon az én jó tiszai népem: én bámulva e nagylelkűséget azt mégsem fogadnám el Mert a Peru-féle kész arany — és erre jól figyeljeteK drága honosim — ha pillanatra felvidít is, nemzeteket bizonyosan öl, mert csak azon arany terjeszt áldást és tartós megelégedést a népekre, mely munkának és szorgalomnak a gyümölcse..’

Röpiratát így végzi: látom, hogy jó irányítás mellett Istennek mennyi szolgálalkú, szinte burgonyaképu népei is kiemelkednek a középszerűség zsibbasztó állapotából, hogyan kételkednék hát abban, hogy jó irányítással a [lelkes, deli termetű, vitézképu magyar elérhetné az emberi kifejlés legmagasabb fokát!“

A Széchenyi által összehívott ármentesítési értekezlet össze is ült Pesten 1846 január 19-ón a Károlyi György gróf palotájában. Részt vettek azon a hatóságok, testületek, városok képviselői mellett az érdekelt parti birtokosok közül is számosan.

Ekor alakult meg a Tiszavölgyi Társulat az: 1840. évi X. tc. értelmében.

Elnökké, Széchenyi indítványára, gróf Károlyi Györgyöt választották.

Vásárhelyi Pál mérnököt a műszaki igazgatással bízták meg.

Ugyanezen a gyűlésen határozatot hoztak arronatközólag, hogy az ármentesítési díjat a földék minősége szerint fizetik, továbbá, hogy a Társulat önkormányzatát fenntartják s végül, hogy a munkálatokat a Tisza egész vízgyűjtőjére kiterjesztik nemcsak magára a Tisza ágyára.

Széchenyi, mint a Tiszaszabályozás királyi biztosa, a választmány tagjaival ebiben az évben még egyszer beutazza a Tiszát és megszervezi a vidéki társulatok nagyrészét.

De ebben az időben már megmozdult az ármentesítés ellenzéke is.

A „pangók“ — ahogy Széchenyi nevezi őket — meg voltak elégedve a meglevő állapotokkal is. Jól van így minden! — mondták s régi recept szerint húzni-halasztani kezdték a munkálatok megindítását, abban a reményben, hogy a kezdeményezők szalmalángja majd csak ellobban, a lelkesedés lelohad s talán elmarad az egész ármentesítés is.

A huza-vonára kész tehetőség volt az ármentesítési tervekben való gáncsoskodás.

Az ármentesítésben minden táblabíró szakértőnek tartotta magát és azok, akik lemondtak volna az egész ármentesítésről kifogásolni kezdték a műszaki igazgató, Vásárhelyi Pál által készített terveket.

Ezeknek a terveknek a lényege, Széchenyi szerint, az volt: egy pint víz egy messzelyes üvegben nem fér, de ha mégis bele akarjuk önteni, le kell az üveg fenekét ütni, hogy gyorsan átfuthasson rajta a víz. Ezt Vásárhelyi úgy akarta műszakilag megoldani, hogy a Tisza kanyarulatait átvágva, a medret egyenessé s ezáltal a vízfolyást gyorsabbá akarta tenni, mit fokozott volna még az ártér szűk begátolásával.

Ez a terv a lehető legnagyobb területek ármentesítését vonta volna maga után, de ezeknek a területeknek a birtokosai az ármentesítési díjak iránti ellenszenvből nem jó szemmel nézték a Vásárhelyi terveit s kivítették, hogy a tervek felülvizsgálására ellenőrző szakértő hívassék meg.

Az ellenőrző szakértő Paleocapa Péter velencei olasz mérnök volt, aki az ellenzék szájaíze szerint a

kanyarulatok átvágásának teljes mellőzésével a széles behatolást s így jóval kevesebb terület ármentesítést hozta javaslatba. Ez a megoldás maga után vonta az ártér lassú feltöltődését s a vízmeder szintjének állandó emelkedését, mint az a hasonló elvek szerint szabályozott olasz Pó folyónál történt.

(A szélesen begátolt Pó az árterét annyira feltöltötte s mederszintjét lassú iszapolással annyira emelte, hogy Ferraránál ma — 1941 — már a háztetők magasságában folyik.)

A két terv felülvizsgálására s a Társulat szervezetének megállapítására a Tiszavölgyi Társulat választmányát 1846 április 8-ára hívták össze a Károlyi-palotába.

A választmány hosszú vita után a Vásárhelyi zseniális terveit leszavazta és megoldásra a Paleocapa terveit fogadta el. Paleocapa a gyűlésen nem volt jelen, de jelen volt Vásárhelyi Pál. A szavazás eredményének kihirdetése alkalmával, éppen e miatt, megrendítő csapás érte a szabályozás ügyét.

Vásárhelyi Pál ugyanis, amikor hallotta terveinek elvetését, megrendülten felállott s keserűen kiáltotta oda a választmány tagjainak:

— Megölitek a Tiszát!

S aztán hirtelen szívéhez kapva, összerogyott és meghalt.

Vásárhelyi megrendítő halála mély hatást tett a jelenvoltakra. Most már mégsem merték terveit elvetni, hanem újra felülvizsgáltatták azt Feynie A. F. holland mérnökkel, majd később Francesconi olasz mérnökkel.

Ezek Vásárhelyi terveit kifogástalannak mondták.

A választmány egy részének nyomása alatt azonban mégsem teljesen a Vásárhelyi terveit szerint indult meg a munka, hanem a Paelocapa elgondolásának érvényesítésével is és így jött létre

egy vegyes elgondolás szerinti megoldás, melynek kétségtelen hátrányai később mutatkoztak is.

A munkát a Széchenyi első tiszai útja alkalmával gróf Andrassy Gyula elnöklete alatt alakult Tiszadobi Társulat kezdte meg, mely később az Alsószabolcsi nevet vette fel.

A só felemelt árából utalványozott államsegély volt a munkálat fedezete s az első kapavágást maga a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István tette a tiszadob—szederkényi átmetszés megkezdésénél 1846. aug. 27-én.

Ezen a helyen, az urkomi magaslaton, a hálás utókor 1865-ben emlékoszlopot emelt, melyen Szász Károly versével így örökíti meg Széchenyi érdemeit:

„Két hatalom versenge soká e róna bírásán:
Emberi szorgalom és a vizek ősei eme.
Széchenyi lett a bíró, a Tiszát medrébe szorító
Szózata, s a nagy tér ím szabad s újra miénk.“

Az emlékkövön még a következő aranybetűk olvashatók: „Gróf Széchenyi Istvánnak a Tisza-szabályozás megindítójának, ahol ő maga a munkát megkezdte, hálás emlékül emelte az Alsószabolcsi Tiszaszabályozó Társulat, MDCCCLXV.“

IX.

Délborsodnak nem kell gát. — Az 1855-ös nagy víz — Borsod veszedelme. — A nagy aszály. — Fordul az idő; a vizes hetvenes évek. — Az 1879. évi nagy víz. — Szeged veszedelme. — 40 millió a kár.

A nagy munka tehát megindult. Széchenyi a debreceni gyűlésen, melyet aug. 3-án tartottak Keczkés Károly mérnököt állította a munkálatok élére, aki Vásárhelyi tervének volt híve. Egymás után alakultak meg az ugoicsai, szatmári, beregi, zempléni, hevesi, csongrádi, bácsi társulatok és a munka országos viszonylatban is megkezdődött. A király a só felemelt árából 100.000 forintot adott a munkálatokra, a kincstár külön 50.000 forintot folyósított s ezenkívül a Társulat a báró Rothschild, Sina, Arn, Eskeles bankházaktól 400.000 forint kölcsönt vett fel. A társulati érdekelteket holdankint forint egyszersmndenkori hozzájárulással terhelték.

Sajnos, a munkálatok nem tervszerűen folytak. Hiába volt meg az egységes vezetést biztosító központ, az egyes társulatok teljesen önállóan építkeztek s ennek az lett a következménye, hogy a gátrendszer nem észszerűen alulról felfelé épült ki, hanem ötletszerűen, s oly ütemben, ahogy az egyes társulatoknak pénze volt.

1847 január 18-án meghalt József nádor, a Tiszaszabályozásnak nagy segítője, majd jöttek a szabadságharcral együtt járó rendkívüli állapotok, Szé-

chenyi lelkiegyensúlya felborult. Ezek a körülmények csak növelték a zavart, mely az egyes társulatok munkáját már kezdettől fogva szétágazóvá tette.

Egyes vidékek még mindig vonakodnak az ármentesítés munkájába bekapcsolódni s ezzel más vidékek munkáját is késleltetik. A borsodi parti birtokosok arra való hivatkozással, hogy Délborsod tiszamenti részei elég magasan fekszenek és azt az árvizek soha nem rongálják, már az őstársulatok alakulásakor is mérsékelt érdeklődést mutatnak a szabályozás ügye iránt s mikor fizetésre kerülne a sor, mereven elzárkóznak minden tehervállalás elől.

Hiába magyarázzák nekik, hogy a gátrendszer megépülésével a víz magassága emelkedni fog s a baloldaltól begátolt Tisza vize a jobboldalon nyitva hagyot kapun Délborsodra fog törni, mereven ragaszkodnak ahhoz, hogy Délborsod soha árvizeket nem szenvedett és így nekik az árvíz ellen védekezni teljesen felesleges. Ez a vidék szomorúan győzdött meg később ennek az álláspontnak a tarthatatlanságáról.

Egyelőre a Társulat egyebet nem tehetett, mint 1854-ben, mikor működési programját pontosan körvonalozta, a jobbparton levő borsodmegyei érdekeltséget az ármentesítés munkálataiból nyíltan és kifejezetten kihagyta.

Az 1855. évi katasztrófális árvíz, mely szokatlanul magasvízű volt, csattanó feleletet adott a borsodiak vonakodására, de egyszersmind válságos helyzetbe hozta az ármentesítés ügyét is.

1855-ben ugyanis mindén eddiginél hatalmasabb áradás vonult végig a Tiszán. Az alig felépült, vagy még épülőfélen levő gátak nem bírták állani a liulilámok ostromát és sok helyütt átszakadtak vagy megsemmisültek.

De még ennél is katasztrófálisabb volt az a tény, hogy Borsod megyefőnöke az árvíztől úgy

akarta megmenteni gáttalan megyéjét, hogy a túlpánti gátakat erőszakosan átvágatta és a vizet a mentesített területre szabadította. A láncaiból szabadult víz így rátört a védtelenné tett vidékekre és előntötte az egész hortobágyvidéki óriási területet teljesen a Kőrösig.

A gátak összeomlása, a víz féktelen területe, rombolásai s a borsodi erőszakos cselekedet megrendítették az emberek hitét az ármentesítés kivihetőségében.

Ebez járult, hogy az abszolutizmus a Társulat önkormányzatát felfüggesztette, sőt egy királyi rendelet a Tisza és mellékfolyói szabályozását kettéválasztotta s ezzel az egységes munkának még a reményét is elvette a Tiszavölgy rendezésének nagy álmódóitól.

A sötét helyzetből Albrecht főherceg adott menekülő utat, aki mint Magyarország főkormányzója, az egyes társulatok vezetőinek kérelmére, engedélyt adott arra, hogy a tiszamenti érdekeltek az árvízvédelmi ügyek megbeszélése végett Budapesten gyűlést tarthassanak.

Tíz évi szünetelés után, 1857 február 23-án tartották meg ezt a gyűlést 14 társulat tagjainak részvételével. E gyűlésen a munkák továbbfolytatását s ennek lehetővé tételére 15 millió forint kölcsön felvételét határozták el.

Ebben az időben a teljes politikai zűrzavarok, gyakori rendszerváltozások közötti rendetlenségben érték az országot az 1860—61—62. évi nagy árvizek, következményeikben súlyos gátszakadások s végezetül az 1863. évi aszály, mely a csapásoktól a végletekig felingerelt lakosság ellenszenvét teljes mértékben a Tisza szabályozás ellen irányította, azt a tévhitet keltvén, hogy az ármentesítés okozta az aszályt.

Az 1863. évi aszályról műveiben Jókai Mór is megemlékezik. Itt elegendőnek látszik annyit megemlíteni, hogy ehez hasonló csapás a török-tatárdúlás óta nem érte az Alföldet. A hónapokig tartó szárazsághoz rendkívüli hőség járult, mely kiégetett az Alföldön minden mezőgazdasági termést. Nemcsak a legelők, de a szántók is olyanokká lettek, mint a leperzselt szérűk. Az elpusztult növényi tenyészet után borzalmas nélkülözések között pusztult el az állat és az ember. A Hortobágyon, egykori írások szerint, egész nyájak fehérlő csontváztoemege feküdt a kiégett kutak mellett s a pásztorkunyhókban óhhalált szenvedve feküdt hűséges pulijával a pásztor. És a lakosság mind e borzalmakért az, ármentesítést okozta . . .

Ilyen körülmények között csak a vezető férfiak törhetetlen elszántsága tartotta annyira-mennyire munkában az ármentesítő társulatokat. De ezeknek munkája korántsem volt olyan rendszeres, mint amelyet a Tiszavölgy rendezése megkívánt volna.

Foltra-folt: nem egyéb, mint koldusöltöny! — mondotta Széchenyi és az egyes társulatok egyebet nem csinálhattak ebben az időben, mint szerény pepecseléssel foltozgatták a maguk kis lyukait.

Így jött az 1870-es esős évtized s vele a szinte évente megújuló árvizek, melyek a félkész gátakban alig helyrehozható rongálásokat okoztak s végül az 1879. évi nagy árvíz, mely végigpusztította a Tisza völgyét és rombadöntötte Szeged városát.

A Szegedet 1879-ben ért csapást bővebbéin meg kell ismerünk, mert a Tiszavölgyet ért árvízcsapások közül ennek a részletei ismereteseek előttünk leginkább, másrészt pedig ennek az árvíznek a rombolásaiból fogalmat alkothatunk magunknak arról a mérhetetlen pusztulásról, melyet a Tisza évszázadok folyamán megisméltlődő árvizei által okozott.

Már az 1878. év esőzései, melyek rendkívül bő-

vízűek és hosszadalmasak voltak, őszi áradást okoztak a Tisza vízgyűjtőjében. Ennek árhullámai 1878. végén és 1879. elején vonultak le a Tiszán, A tavaszi áradás, mely a felső Tiszáról február végén indult el, az alsó Tisza-medret, sőt az árteret is telve találta. A mellékfolyók is hatalmas víztömegeket hömpölyögtettek a Tisza felé, melynek medre az áradást levezetni nem tudta s egymást érték a veszélyes gátszakadások az egész Tiszavölgyön végig. Rendkívül súlyos helyzetet teremtett az áradás Szegednél, ahol a város alatt a Vásárhelyi tervei szerinti szűk gátolás szorította össze a Tiszát, a város fölött pedig a Paleocapa tervei szerinti széles gátolás nagy hullámteret alkotott. Ebben a hullámtérben a tavaszi szelek állandóan mozgatták a rettenetes víztömegeket s a szélverte hullámok éles fogakkal mardosták a gát koronáját. A gátak magassága megfelelő lett volna, hiszen a korona 70—80 centiméterrel feljebb emelkedett a nyugodt víz szintnél, de a szőlő korbácsa által vert hullámok mégis átverték a gátkoronán.

Dorozsmán, Algyőn és Tápénál napokon keresztül több ezer ember védte a gátakat, de a szőlő megszakítás nélkül hajszolta újabb és újabb rohamra a hullámokat.

. . . Borzalmas azt elnézni, amikor a tengerré áradt víz ostromolja a gátakat. Már maga a szokatlanul nagy víztömeg is félelmetes hatással van a szemlélőre, hát még makor ez a félelmes víztömeg megmozdul és ellenállhatatlan mozgásba kezd . . . A tenger lenyűgöző látványát szemlélheti az ember és remegő lelkében az ellenállhatatlan erő és az emberi gyengeség, tehetetlenség megérzései válnak tudatossá. Idegeit szinte pattanásig feszíti az a szokatlan és folyamatos kitarítás, mellyel a víz a partokat ostromolja és félelmét csak növelik a jajgató

szelek, a sokszor vigasztalanul zuhogó eső és a víz színén messzevidékekről érkező romok . . .

1879 március elején Szegednél ilyen érzésekkel tartotta a gátakat Szeged remegő népe.

De nem tarthatta sokáig. Az átázott gátak a szélverte víz állandó ostroma alatt március 5-én Szeged felett, Petresnél átszakadtak s a víz harsogva rohant a második védővonal, a Szeged—Algyő vasút töltése felé. A kétségbeesett védősereg minden erejét megfeszítve próbálta itt az áradatot feltartóztatni, azonban a keskeny és nem is erre a célra épített, meredek rézsűjű vasúti töltés nem bírhatta soká a hullámok ostromát s nagy darabokban omlott a nyaldosó hullámokba. Március 7-én átszakadt ez a töltés is.

Megrendítő képekben lehetne megrajzolni, mint igyekezett Szeged lakossága a végső kétségbeesés elszántságával Szeged belsőségét egy hevenyészett körgáttal védelmezni, de a férfiak és nők, gyermekek és aggok reményevesztett küzdelmének leírása után is csak azt kellene elmondanunk, hogy az árvíz 1879. március 12-ére virradó éjjel 2 órakor betört Szegedre.

Pusztító sodrával mindent elsöpört, amit maga előtt talált. Az éjszaka sötétjében menekülni is alig tudó lakosság közül 151 ember találta sirját a hullámokban, 5585 ház omlott össze s temérdek háziállat s mgó vagyon lett a víz martaléka. Közel 40 millió aranypengőre lehet becsülni a kárt, melyet a virágzó város elpusztulásával szenvedett a Tiszavölgy.

Magyarország iszonyodva döbönt rá a Tiszavölgy rendezetlen vízügyi állapotára.

Egyszerre eszükbe jutott az embereknek, hogy Szeged már 1876-ban is csak azáltal a véletlen által menekült meg a végpusztulástól, hogy Fegyverneknél kiszakadt a Mirhó-gát és az áradat másfelé talált utat.

Ennek a figyelmeztetésnek az elhanyagolása és; a bekövetkezett csapás, a mérhetetlen kár és az emberéletek szomorú pusztulása fokozottan kiemelte mindazoknak felelősségét, akiknek a Tiszavölgy rendezése kötelessége lett volna.

A társadalom minden érdeklődése a szerencsétlen város felé fordult, sőt 1879 március 17-én maga I. Ferenc József király is meglátogatta a csapást szenvedett várost.

Megrendült lélekkel nézte a pusztulás szörnyű képét, a földre omlott utcatorokat, a földönfutó népet s a rombolást, melyet az áradat visszahagyott.

Országos gyűjtés indítását rendelte el s magánpénztárából maga is tetemes összeggel járult a szerencsétlen város (megsegítéséhez).

Elrendelte Szeged újjáépítését. Szeged szebb lesz, mint volt! — mondotta a király s valóban: az állam, a külföld s a társadalom hatalmas támogatásával a szennyes romok helyén egy büszke, szép európai város emelkedett.

„Szegeden minden százszoros szépséggel támadt fel romjaiból“ — írta Bajza József.

Szeged újjászületése Tisza Lajos kormánybizjos érdeme volt. Mondották is abban az időben: amit rombadöntött a Tisza — megépítette Tisza . . .

X.

Külföldi szakértőket hívnak: a tervek jók! — A vasminiszter szerepe. — Az 1888. évi nagy víz. — ötmillió hold megmentve! — Borsod úszik. — A délborsodi nyílt ártér. — Vitéz Borbély Maczky Emil dorogmai fogadalma. — Most a Hejő pusztít.

A szegedi katasztrófának az újjászületett, szép korszerű város mellett másik szülötte az lett, hogy a tiszai ármentesítő társulatokat felrázta mozdulatlanságukból. A közvélemény megnyugtató végett külföldi szakértőket hívtak az országba, hogy az eddig végzett ármentesítő munkálatokat felülvizsgálják és a helyszínnel megismerkedve, megbírálják a további munkálatok terveit.

A külföldi szakértők, 1879 nyarán, a hazai szakértőkkel és az érdekeltségek képviselőivel beutazták a Tiszavögyet és a helyszíni tapasztalatok alapján úgy az eddig végzett, mint az ezután végzendő munkálatokat nagy elimeréssel helybenhagyják. Kihangsúlyozzák azt a már Széchenyi által (hangoztatott tételt, hogy a Tisza és mellékfolyói egy vízrendszert alkotnak s egy munkatervvel szabályozandók egységes szempontok szerint.

A meg-megújuló árvizek, romboló gátszakadások s a nyomukban járó pusztulás hatása alatt a törvényhozás és több ízben foglalkozott a vízszabályozás ügyével. Az 1884. XIV tc.; az 1885. XXIII. tc.; az 1889. XXX. tc.; az 1894. III. tc. mind a gon-

doskodás szüleményei s részint a munkálatok módját, részint a költségek előteremtésének mikéntjét írják elő.

De a törvényhozás mellett nagy hálával tartozott az ármentesítés ügye a „vas miniszternek“, Baross Gábornak, aki a védelmi munkálatok befejezését szakadatlanul sürgette és a veszély idején a társulatoknak is nagy segítsége volt.

Az ebben az időben végzett védelmi és szabályozási munkálatok már mind a Vásárhelyi tervei szerint mentek végibe.

Az idő igazolta a magyar zsenit!

Részint a munkálatok egységesítése, másrészt a mindjobban megerősödő gátrendszer fokozottabb kiépülése eredményezte aztán azt, hogy az 1888. évi s addig legmagasabbnak észlelt árvíz, mely egy rendkívül hideg, havas télnek a következménye volt — hiszen a síkon 40 centiméter, a hegyekben pedig egy méteres hó feküdt — nem végezhetett különösebb rombolást.

A mai nemzedék a régi árvizek közül ennek a rombolásaira emlékezik leginkább. A veszedelmes tetőzések és gátszakadások egész sora után közel 400.000 hold védett területet öntött el ez az áradás is, de a Tiszavölgy ötmillió hold ármentesített termő területének ez csak egy kis hányada volt. Ennek az árvíznek a tanulságai is lényegesen hozzájárultak a gátrendszer megerősítéséhez és a védekezés tervszerűsítéséhez, úgy, hogy az 1895, 1913, 1915, 1919. évi nagy árvizek már rombolások nélkül vonultak végig a Tiszavölgyön.

Azaz mégsem . . .

Mint már említettük is a borsodi parti birtokok vonakodása miatt a Tisza 4000 kilométeres gátrendszerében nyitva maradt a délborsodi nyíltártér kapuja. Tiszaszederkénytől Poroszlóig 62 kilométer hosszúságban nem épült gát a Tisza parton. És eb-

ben a kapuban 16 község határa szabad zsákmánya. lett a Tisza garázdálkodásainak.

Több mint 40.000 hold kalászos művelésre kiválóan alkalmas föld terül el ebben a nyílt ártérben s ebből 25.000 hold teljesen a Tisza országútja lett, melyen 1913—1932 közötti 19 éve alatt 15 árvíz rohant át és elpusztítva a mezőgazdasági tenyészetet, ráfeküdt a laposokra s megölte a réteket, legelőket is.

„Ároktónél a vad vizek árja
Fele országra tengert tereget
És megszökött a puszták délibábja
És mezítláb jár a vizek felett.“

— írja Kiss József, még késő vénségében is, Avar című verses könyvében, visszaemlékezvén ennek a vidéknek szenvedéseire, melynek szülötte volt.

S valóban, különösen az ártér középső ötvözetében, Ároktőtől Négyesig, sokszor kilométer széles víztükör uralta Délborsod e legmélyebb fekvésű téréit, elzárva minden közlekedéstől Tiszadorogma, Tiszabábolna és Tiszavalk községeket. A foalparti védőgátak kiépülése óta leírhatatlan szenvedéseken ment keresztül ez a vidék. Mg addig árvizet természetesen magas partjai védelme alatt soha nem szenvedett, most a mindenütt zárt védőrendszer gátjaitól nyomott folyó, sehol sem találván kiutat, irtózatos tömegének teljes súlyával Délborsodra tört. Ha a Tisza-meder a közepesnél jobban megtelt, már a délborsodi laposak teleszaladtak vízzel s elég egy nyári zápor és a szerencsétlen lakosság már veszendőbe hagyhatta elárasztott rétje leslapult szénáját, lábon álló kalászos terméseit. A tavaszi és őszi árvizek mellett rendszeressé váltak a nyári árvizek, melyek veszélyeztették és sokszor el is pusztítottak minden termést e vidéken, úgy hogy

e falvak népe kétszer — ősszel, (tavasszal — vetette ugyanazt a darab földet, de sokszor nem aratott egyszer sem. Az elöntött rétekről lehúzódó víz visszahagyott iszapja lehetetlenné tette a legeltetést, ágyává lévén sok fertőző állatbetegségnek, lépfenének, sercegőüszöknek, stb., amelyek sokszor a községek egész állatállományát kiirtották, vagy legalább is megtizedelték.

A mély fekvésű községekben az emberi élet is állandóan veszélyben forgott. Részint a víz közvetlen pusztítása fenyegette, részint az a körülmény, hogy a víztől körülvelt községekbe sokszor 8—10 hétig sem tudott az orvos bemenni. Egy diftéria, vagy egy járványosán fellépő vörheny gátlás nélkül pusztított a szerencsétlen falvak lakói között.

1913, 1919, 1924, 1925, 1932 végzetes esztendői voltak Délborsodnak.

Csak az 1913. évi árvíz kár közel kétmillió aranykorona volt, a vármegye alispánjának tárgyi-lagos becslése szerint. Pedig ebbe a hatalmas összegben még nincs belefoglalva a, közvetett kár, mely pedig a közvetlen kárnak édesgyermeke.

A régen vagyonos vidék a sorozatos csapások miatt lassú szegényedésnek indult. Volt idő, mikor a hatóságok komolyan foglalkoztak e falvak népének más vidékre való kitelepítésével.

Apáiknak az ármentesítéstől való idegenkedését már keservesen megbánva minden követ megmozgattak a nyílt ártérnek a lezárása érdekében, eredményes mozgalmat azonban nem tudtak megszervezni részint azért, mert legyöngült teherbíró képességük a szükséges megterhelést vállalni nem tudta, másrészt azért, mert a már meglévő társulatok attól való féltükben, hogy az ártér lezárása a Tisza árvízének szintjét emelni fogja s ezáltal őket is gátjaik emelésére kényszeríti, ellenezték a délborsodi nyílt ártér lezárását.

Nagyatádi Szabó István, a kisgazda-miniszter, elzárkózott e vidék szenvedéseinek orvoslása elől. „Nagyapáinknak kellett volna gátakat kérni Nagy-magyarországtól — mondotta — s nem önöknek Csonkamagyarországtól.“

Az 1932. évi rendkívül nagy árvíz hozott aztán fordulatot e vidék reménytelennek látszó sor-sában. Ez az áradás hetekig elzárta a községeket a külvilágtól s aztán elpusztította a termést, tönkre-tette az utakat. Az évtizedes szenvedések legmaga-sabb mértékre emelkedtek s már arról volt iszó, hogy a teljesen körülzárt falvakat repülőgépről élel-mezzék, mert a falvakat másképp megközelíteni sem lehetett.

Az utolsó időket élték a falvak, mikor a víz apadni kezdett és a szerencsétlen lakosság meg-látogatásána Tiszadorogmára utazott vitéz Borbély Maczky Emil, a borsodi főispán. Ez a fajtaját s ha-záját szerető ember megrendült, amikor az elmúlt napok történetét s az elébe tárt panaszokat meg-hallotta és a dorogmai templom előtt megfogadta a síró lakosságnak, hogy nem nyugszik addig, amíg Délborsodot nem ármentesíti.

„Vétkezik az, — mondotta — aki egyetlen fil-lért is luxus célra költ ebiben az országban addig, míg Délborsodnak a lakossága minden tavasszal az életéért kénytelen remegni.“

Előterjesztéseit a minsztériumban megértéssel fogadták. Néhai Sajó Elemér miniszteri tanácsos, a vízügyi osztály vezetője felkarolta törekvéseit és szélesebb mozgalom kezdődött Délborsod érdekében. Döntő fordulatot adott az ügynek az a körülmény, hogy az 1932. évi árvizet katasztrófális rossz ter-més követte. Borsod megye népe ínségre jutott. — Forster Gyula államtitkár az ínségesek támogatásá-ra 12.000 P-t adott át a főispánnak, aki ez összeg-gel, ínségmunkásokkal a víz által tönkretett ároktö-

tiszadorogmai utat kezdte rendbehozni. E munkálatok során merült fel az a terv, hogy az utakat oly magasra kellene emelni; hogy árvíz esetén a víz meg ne fussa azokat, sőt a fenyegetett lakosság számára menekülőutak lehessenek. A vármegye hatóságai közigazgatási bejárást tartottak ennek a írvnek a megvizsgálása végett. E közigazgatási íbejárásnak az érdekeltségek bevonásával tartott záróülésén alakult ki az a nézet, hogy a felemelendő menekülőutak átereszeinek, hídjainak betömésével megoldottnak tekinthető Délborsod ármentesítése.

Vitéz Borbély Maczky Emil főispán, akinek nagyfokú tettekeszsége hihetetlen munkaszeretettel párosult, úgy fogta meg ezt az ötletet, mint egy olyan szalmaszálát, melytől sokezer faj testvérének élete és boldogulása függ. ír, agitál, talpal, kérvényez, felterjesztéseket készít s Gömbös Gyula miniszterenök rokonszenvvvel fogadja a tervet. Kállay Miklós földművelésügyi miniszter végigutazza az akkor már munkában lévő menekülőutakat s hozzájárul azoknak védőgátakká való kifejlesztéséhez.

A munka az így kiszélesedő tervek szerint folyik azután tovább és kiépül a gát Négyes magaslataitól Tiszakesziig, mentesítve a nyíltártér közép-ső öblözetét, összesen közel 22.000 hold termő területet és a legmélyebben fekvő hat községet.

A munkát, tekintve, hogy az lényegében a törvényhatósági utaknak menekülőutakká való fejlesztése volt, a miskolci államépítészeti hivatal végezte Steiger József műszaki főtanácsos irányítása és Bréssel Gusztáv főmérnök munkavezetése mellett. Sérelmezték ezt azok a hivatalok, melyeknek részint a folyamszabályozás, részint a belvízrendezés törvényadta joguk és kötelességük, de sérelmezték a árvízitársulatok is, hogy Délborsod szinte az érdekeltség megterhelése nélkül jut ármentesítéshez és reászorították az érdekeltséget, hogy törvény szerint

társulattá alakuljon. 1934-ben meg is alakult a Délborsodi Ármentesítő Társulat s ez az országos társulatok egyesülésébe tagul be is lépett, de az alsóborsodi ármentesítés ügye ezzel veszteséget szenvedett.

Ugyanis, miután a gátépítés ügye megszűnt törvényhatósági ügy lenni, kimaradt a munkálatokból vitéz Borbély Maczky Emil, aki az egész munkának megindítója, szervezője és fő-fő mozgatója volt; továbbá, miután a gátfenntartás társulati üggyé lett, saját terhére kellett az érdekeltségnek műszaki és igazgatási tisztviselőkkarról gondoskodna.

Ez pedig maga után vonta az ártéri járulékoknak olymértékű felemelkedését, amilyenre Délborsod leszegényedett népe nem is álmodott.

A magas díjak befizetése vontatott s emiatt a gátépítés is megakadt. Az alsó — poroszlói — öblözet tervén, de csak a tervén, dolgoznak ugyan, de ennek a területre is legkisebb, mintegy 4000 holdnyi területnek az ármentesítése a közeljövőben nem várható. A középső, Négyes—Tiszakeszii öblözet, eléggé kiépült gátakkal már az 1933., sőt az 1940. évi, eddig soha nem tapasztalt magasságú árvizét, is szerencsésen kivédte és e vidék lakossága annyi évtized szenvedései után boldogan mondta 1940-ben, hallva az árvíz országos pusztításait: nem is tudjuk, hogy vann-e árvíz, de a felső öblözet szerencsétlen helyzetbe került.

A tiszaszederkény—tiszakeszti öblözet 12.000 holdja ma a Tisza gátrendszerének egyetlen nyitott ártere, sőt a félig kész gátak nyitott rései miatt még az ideiglenesen védett 5000 hold is veszélyeztetve van.

Az ebben a térben fekvő Tiszakeszti, Tiszatarján, Tiszapalkonya, Tiszaoszlár, Tiszaszederkény, Hejőkürt örökölte a régi délborsodi nyíltártér minden szenvedését s Hejőkürt pedig a maga védtelen-

ségével még külön a község létét fenyegető rémségeit is . . .

A Tiszavölgy legégetőbb sebe most ez a vidék, melynek biztosítása addig volna fontos, míg végpusztulás nem éri¹ . . .

Különösen az 1940., 1941. évi áradások okoztak ezen a vidéken nagy károkat, amikor a szokatlan időkből fellépő rendkívüli árvizek a nyitott Hejőfocorkolaton át beáradtak és elárasztották Tiszaoszlár, Hejőkürt és a szomszédos községek egész termőterületét. A felülről áradó s alulról a már kész gátak által duzzasztott Tisza itt olyan földekre is rátört, amelyeket azelőtt sohasem látott és ezen a vidéken a lakosságot az ármentesítés ellen hangolta. Pedig nem az a gát a veszedelem oka, amely Alsóborsodban van, hanem az, ami ezen a vidéken nincs. Nem az a védekezés módja, hogy menjen csak a víz le és a mélyebben fekvő részeken, földeken, falvakon terüljön szabadon, hanem az, hogy mindenütt — tehát ezen a vidéken is — le kell zárni a gátrendszer és nem szabad engedni, hogy a rakoncátlan vizek az emberi munka gyümölcsét évről-évre tönkretégyék.

Zsilipet kell építeni a Hejőtörökre és egy szivattyút. A zsilipen a Hejő akadálytalanul folyhatna le az alacsony Tiszába. Amikor pedig a Tisza árad és a víz már befelé törne a Hejő-törökre, le kell zárni a zsilipet és munkába állítani a szivattyút, hogy a szétáradó Hejő ne vegye el a lakosság kenyerét.

Csakhogy ehhez pénz kell és ismét csak pénz. E vidék elszegényedett népének pedig abból van a legkevesebb. Azért ezek a pénzügyi és a védekezés egységesítésének műszaki szempontjai is követelik az árvédelem államosítását, amikor is a szükséges munkálatokra lenne pénz és a pénz tervszerű és az egész gátrendszerbe beilleszkedő munkálatokra használtatnék fel.

A másaik fájó seb az alsó-tisza társulatok helyzete, melybe a trianoni béke taszította őket.

A trianoni béke hazánkat feldarabolta. Végzetes elvakultságában nem nézte sem a történelmi, sem a földrajzi egységet s az egységes vízrendszerbe tartozó folyókat árterükkel együtt darabokra nyírálta. A Tiszavölgy 41 társulata közül 11 román fenhatóság alá került s ez a körülmény az alsó Tisza árvédelmének kialakult egységét teljesen feldúlta, a sikeres védekezés lehetőségét megszüntette és olyan állapotokat termetett, hogy ezen a vidéken a legkisebb hóolvadás, a legkisebb nyári zápor már árvizet zúdít a magyar fenhatóság alatt maradt területekre. A vizek, mint azt Korbély József írja, magukkal hozzák a meglazult hegyoldalak törmelékeit, a vízmosások homokját és hordalékjukkal dugaszolják a folyómedreket s ez által fokozzák az árvízveszélyt.

Szomorú kóistolót adott ebből az 1925. évi árvíz, mely a székudvari erdőnél történt gátszakadás, majd a Tőz vizének kitörése által előntötte a Kőrösök deltáját s rászakadva Gyulavári községre, 16.000 hold jól megmunkált, termékeny földet árasztott el. A Fekete-Kőrös ugyanakkor Geszt, Mezőgyán, Atyás, Sarkadkeresztur községek határait öntötte el, a Sebes-Kőrös pedig a tóti kanyarnál átszakítva a gátat, Vésztő határát pusztította el.

A trianoni határon 1932-ben újra betört az árvíz és közel 22.000 holdat öntött el csak itt magyar területen elpusztítva minden termést és rombolással fenyegetve az olt fekvő községeket is.

A körülmények arra kényszerítették a kőrösvidéki társulatokat, hogy a magyar-román határral párhuzamosan gátat építsenek, mely az árteret a román határ felől elzárja. Ez a védőmű 1934-ben készült el és az 1940. évi rendkívül magas árvíznél e vidék védekezésének sarkpontja volt.

Végleges és a kényszerhelyzeteit feloldó megoldás azonban csak az lesz, ha az árterek és a bennük végbemenő védekezés egy fennhatóság felügyelete alatt egyesíttetnek.

Az újabkori szabályozási és ármentesítési munkálatok mind a Vásárhelyi: Pál tervednek a szellemében történnek. Az ő híve volt Kvassay Jenő, ki mint a miniszteriális vízügyi osztály főnöke, 1878-tól a társulatok munkáját ellenőrizte és irányította. Az ő sürgetésére a társulatok a gátakat állandóan emelték és megfelelően erősítették. Szükségessé teszi ezt az a körülmény, hogy a Tisza sűrű vize nemcsak az árterét, de a medrét is évi 5—20 centiméterrel emeli, tölti: és emiatt a vízszint s állandóan emelkedik. Erre vonatkozólag az, egymást követő árvizek értékes tapasztalatokat adnak s ezeket a tapasztalatokat állandóan értékesíteni kell a védőműveknél, ha a társulatok nem akarják, hogy kellemtelen meglepetéseik legyenek.

Figyelembe kell venni azt a lassú eltolódást is,, mely a balról beömlő mellékfolyók hatása alatt a Tisza lassú jobbra húzódásában nyilvánul meg. A szabályozás előtt egy-egy árvíz alatt néha el is hgyta a medrét és új medret keresett magának. Ekkor és az átvágások alkalmával keletkeztek azok a félholdalakú holt medrek, melyeket a latin *mortua, aqua* — halott víz — elnevezés után *morotváknak* nevez ma már a nép is. Ma már a begátolás miatt *morotvák* nem keletkezhetnek, de a baloldal feltöltődése, feliszapolása most is tart és a jobb felé húzódó folyó néhol erősen megközelítette már a jobbparton elhelyezett védőműveket. Ennek részben az is oka, hogy a Vásárhelyi tervének figyelmen Mvül hagyásával elhelyezett gátak és az alsó szakaszon ritkán alkalmazott átvágások a víz lefutását nem gyorsítják olyan mértékben, mint azt megfelelő megoldás esetén Vásárhelyi remélte. E miatt a

mederképződés fogyatékos és a víz sebessége helyenként igen kicsiny. — Máramarosban percenként még 65 centiméter, Tiszaújlaknál már 5—6, Csapnál 2, lejjebb 1 cm s a torkolatához közeledve ez is lecsökken alig felére, sőt harmadára.

Már gróf Széchenyi István és munkatársai tisztában voltak azzal, hogy a Tiszavölgy rendezését rövid idő alatt megoldani nem lehet.

„Ne várjunk rövid idő alatt nagy előmeneteket — írja —. s csak Istenért ne higyjünk azoknak, kik rövid időre csekély fáradság után óriásiakat ígének. Mert hiszen csak az alacsony saláta, meg a törpe retek s eféle növény nő szaporán, midőn a fedelmi cser, meg a felséges bükk, csak hosszú évsor után terjeszti ki viruló lombjait a késő maradék fölött. Az, aki szaporát naggyal egybeházásítva jósol: álpróféta, melytől őrizzen meg az ég.“

Mégis bizalommal fogtak az emberfelettinek látsó munkához, mely a nagy dolgok természeténél fogva sok kezdeti nehézséggel terhelte meg indulásukat. A kezdet határozatlan ingadozásai, melyek különösieit a Vásárhelyi jeles tervének végrehajtásánál mutatkoztak, kétségtelenül hátrányosan hatottak ki a Tiszavölgy rendezésének első évtizedeire, de ezeket fokozatosan kiküszöbölve, ma már lépésekkel közelebb vagyunk az álomhoz, melyet a legnagyobb magyar álmodott. Csak elő kell venni egy száz éves térképeit, melyen a Tiszavölgy sok helyen áthatolhatatlan mocsárvilág, és végig kell menni a Tiszavölgyön ma és megláthatjuk, hogy a munka nem volt hiábavaló, a küzdelem megtermetté gyümölcsét.

A legutóbbi, de különösen az 1940, 1941. évi rendkívüli csapadékos esztendőök országos árvizei-nél szerzett tapasztalatok erősen kihangsúlyozzák azonban az ármentesítés államosításának szükségét. Csak az egységes terv s egységes vezetés mellett

lehet megoldani a Tiszavölgy ármentesítésének kérdését, amely kizárja azt, hogy egyik vidék tőkeerősebb társulata, vagy más okok miatt a másik vidék kárára szerezzen magának előnyöket. Nyomjuk a vizet másra! Régi, kis önző elv ez, amelynek kárát az összesség látta és amelyet épen ezért ki kell irítani az árvédelem módszerei közül¹.

A társulatok az 1846. évtől, a világháború kitöréséig, 1914-ig, több mint 6000 kilométer hosszú gátrendszerrel több mint hatmillió hold földet mentesítettek. A megépített csatornák hossza a tízezer kilométert meghaladja és számtalan az ármentesítés érdekében létesített átereszek, zsilipek, tiltok, stb. száma. A fent jelzett idő alatt 320 millió pengő építetek bele a maguk vagyonából a védőgátakba s ezen felül az állam 136 millió pengő támogatást és 5 millió pengő adóvisszatérítést adott a társulatoknak. 1

A vizek rendezése az 1914—18. évi világháború utáni kormányok munkatervében is benne volt és évente átlag másfél millió pengővel támogatták csak a Tiszát közvetlenül érintő munkálatokat, míg maguk a társulatok ezidőben többi mint százmillió pengőt költöttek a vízi munkálatokra.

A szabályozás a Tisza eredeti 1419 kilométer hosszát 120 átvágással 68%-ra, 966 kilométerre csökkentette. Romboló erejét megfékezte, pusztításaitól a termelést biztosította és sok helyütt már eddig is egy belterjesebb termelés szolgálatába állította, lította.

A szabályozás után ugyanis olyan gazdasági berendezések létesültek a Tiszán, amilyeneket a szabályozás előtt ott létesíteni nem lehetett.

Ezek között elsőnek említendő a hajózás.

XI.

Hajózás a Tiszán. — Az úsztatás. — A tutaj — A hajó. Az uszály — A gőzhajó. — Az öntözés ügye. — Mig a magyar harcol, a külföld békésen termel. — Rizstermelés 1780-ban Topolyán. — A hortobágyi halastavak.

A Tiszán valamelyes hajózás mindig volt. Ennek legegyszerűbb formája az volt, mikor a levágott fát egyszerűen rádobták a vízre, annak sodrára bízva, hogy szállítsa el a folyó alsóbb szakaszaira. Fejlettebb formája volt ennek az, mikor a kidöntött fenyőszálakat tutajokká ácsolták, fűzték és ezekéit a tákolmányokat már kormány szerkezettel ellátva, az emberi irányításnak alárendelték. Ezek a tutajok már alkalmasok voltak a Tisza felső vidéke más termelvényeinek almának, sónak, zsendelynek stb. az alsóbb tájakra való leszállítására. A szállítás mindkét módja sekély víz mellett is gyakorolható volt és különösebb berendezést nem igényelt. E korlátolt merülésű, kezdetleges eszközök azonban az áru tárolását illetőleg minden igényt kizártak. Az áru tárolása, annak az időjárás viszontagságai ellen való megvédése csak oly szállítási eszközökkel volt lehetséges, melyek a rendeltetésnek megfelelő felépítménnyel is rendelkeztek. Ezek a felépítmények azonban növelték a szállítóeszközök súlyát és elősegítették merülését. Az ős Tiszán a hajózás csak lapos fenekű, csekély merülésű hajókkal volt lehetséges. Ezeket eleinte emberi erővel hajtották, majd később,

mikor már nemcsak a szomszédos, hanem a távolsági forgalomban is alkalmazták őket, állati erővel vontatták. Alkalmazásaik gazdaságos volt, mert a hajtóerőt csak a víz ellen, felfelé való hajózásnál kellett alkalmazni, mikor a hajók még üresek, könnyűek voltak, míg a lefelé való hajózásnál a szállítást maga a folyó sodra eszközölte. Ily módon már a régi időkben is fejlett hajós élet volt a Tiszán s a tutajokhoz csatlakoztak a lapos fenekű uszályok, melyek a sótól a búzáig mindent szállítottak a Felvidékről az Alföldre. Ezt a forgalmat azonban időnként akadályozták az alacsony vízállások és korlátozta az a körülmény, hogy a tiszamenti községek legtöbbször nem rendelkezett megfelelő ki- és bera- kodó hellyel az uszályok számára. A Tisza szabályozása és a vele csaknem egyidős gőzhajó adott volna tulajdonképp nagyobb lökést a tiszai hajózás fejlődésének. Hogy ez a hajózás nem fejlődött ki a Tisza egész vonalára, annak oka a századforduló körüli évtizedek gazdasági körülményeiben leli magyarázatát.

Gőzhajókkal Szolnoktól lefelé volt csak rendszeres hajóforgalom, Szolnoktól felfelé pedig csak szórványos teherforgalom. De a hajózás nagyobb neszét még mindig a művi hajtást nem igénylő uszályok bonyolították le. — A rendszeres forgalom kifejlesztését pedig indokoltá teszik azok a gazdasági javak, amelyeknek nagytömegű leszállítása a Tisza vizén a leggazdaságosabb.

A felsőmagyarországi épület-, szerszám-, tűzifa, a só, az alma, a városok és az alsótiszai védőművek, kikötők építésénél nélkülözhetetlen kő, a borsodi bányavidék szene, mind-mind a Tisza országútján kerülhet le legolcsóbban az Alföldre.

A borsodiaknak régi álma a hajózható Sajó. Itt válik ez az álom gyümölcsöző valósággá, amikor a borsodi hajók előtt is kitarul a Tisza vízi útja és be-

lekapcsolja a bányavidéket a hajózással és a vízi úttal szinte a világkereskedelemben.

Az állam fel is ismerte ennek a jelentőségét és az 1929. évi III. ftc.-el 15 év alatt folyósítandó 57 millió pengőt rendelt a földművelésügyi kormányzat rendelkezésére a legsürgősebb vízi munkálatok elvégzésére, a hajózás fejlesztésére. Ennek az összegnek eddig folyósított kis töredékéből már igen sok tiszamenti községben épültek kőrakpartok. Ezekben a rakpartokkal ellátott községekben már megindult a búzahajózás és a szállítási díj elenyésző volta miatt a vasúti átvételi árnál jóval magasabb árakat kapnak a gazdák s így tetemes összeg jut a termés fokozására. De még ennél is nagyobb értékű annak a veszteségnek az elmaradása, amit a tiszavidéki rossz utakon a termelvények vasútra való szállítása munkaidőben és szerszámrongálásban jelentett.

A hajózásnak legnagyobb átka még ma is a Tisza rendkívül alacsony nyári vízállása, a zátonyos meder és a mély víz oldalán szakadozó meredek part. Ezek az akadályok részben ki vannak már küszöbölve a Tisza alsó szakaszán, de Szolnoktól fölfelé akadályozzák a hajózást, annyira, hogy ennek a víziútnak a forgalomba helyezése komoly befektetéseket igényelne. Azoknak a javaknak a bősége azonban, melyek a tiszai út megnyitását kívánják, ezt a befektetést gyümölcsözőnek ígérik. Szolnokig már folyami forgalomban tekintélyesnek számító 1000 tonnás hajók is feljöhetnek és remélhetőleg eljön az az idő, amikor ezek a hajók felkerülnek a Tisza felső szakaszára, az alsó szakaszon pedig a korszerű hajóépítés új alkotásai, a kis merülésű folyam- és tengerjáró hajók tartanak kapcsolatot a világkereskedelem közeltengeri kikötőivel.

A Tiszaszabályozás által megnyitott második nagy lehetőség a Tiszavölgy korszerű mezőgazdasági üzemekkel való felszerelése.

A kertgazdálkodás eléggé kihangsúlyozta gazdáink előtt a víznek a mezőgazdaságban való felülmúlhatatlan hasznos voltát. Ezért már korán feltámadt a vágy a haladóbb szellemű gazdaközönség körében, hogy a Tisza vizét a mezőgazdaságban értékesítsék. Indokolttá teszi ezt a vágyat az a körülmény, hogy az Alföld csapadékviszonyai meglehetősen szélsőségesek. Míg tavasszal és ősszel rendszeres a bő csapadék, addig gyakran követik egymást a száraz nyarak, amikor szinte siennai csapadék nem hull, és gyakran jönnek aszályos esztendő, melyeket a Tiszavölgy mezőgazdasága katasztrofálisan megérez. A vízzel való együtt gazdálkodásnak az előnyeit a magyarság azonban sokkal később ismerte meg, mint más külföldi államok. Trummer Árpád A Tiszántúl öntözése című munkájában azt írja, hogy Itáliában és Franciaországban már hajózható csatornákat építettek akkor, amikor a magyarság Európa védelmében véres harcokat vívott a terjeszkedő török hatalommal.

Dél-Franciaországban pl. 1554-ben Crappone mérnök már öntözőcsatornát épít, míg a magyar Alföldön ugyanekkor törökök dúlnak és a Felföld peremén Dobó István és egri vitézei vértéznek a keresztény kultúra védelmében. Itáliában, Hollandiában egy haladottabb földkultúra nyomait találhatjuk már ekkor, míg Magyarországon az örökös harcok miatt nemcsak hogy nyomait sem találjuk a kertgazdálkodásnak, de még szinte a szántás-vetés is elfelejtődik az örökös harcok miatt és a lakosság kezd visszatérni vidékenként a rétgazdálkodáshoz.

Még a következő századok sem sarkalják a magyar tájak harcokban megritkult lakosságát nagyobb és eredményesebb mezőgazdasági tevékenységre. A hódoltság után majd száz évig hever a magyar a sebeket s aztán jön a Rákóczi szabadság-

harc és a magyar kezében a kasza helyett megint a kard arat, az eke helyett újra az ágyú szánt.

Csak a Rákóczi szabadságharcának könnybefúllása utáni idők nyugalma ad alkalmat gazdáinknak arra, hogy újra törődjenek a termőfölddel és kiszabadítsák azt a harcok alatt eláradt vadvizek uralma aló.

Erre az időre esik a Béga-folyó szabályozása és a Bánság lecsapolása. Ebben az időiben próbálkoznak már merész álmódok az első öntözési kísérletekkel \$ erre az időre esik Magyarországon az első rizstermelési kísérlet.

Ugyanis Topolyán 1780. körül a Timáry-család próbál termelni rizst.

Rizstermelés 1780-ban Magyarországon!

Gondolnak-e erre azok, akik a mai, kétségtelesen eredményes kísérletek láttára kételkedve csóválgatják a fejüket? Bizonyára nem, sőt nem is tudnak róla, mert ha tudnának, akkor több reménnyel néznék gazdatársainknak küzdelmét, harcát, amelylyel ezt az értékes, tápláló magféleiséget be akarják kényszeríteni a magyar gazda termelvényei közé.

A Bánság lecsapolása és a Béga folyó szabályozása idején az Alföld felső vizeinek hasznosítására még gondolni sem lehetett. Azon a vidéken még akkor a víz volt az úr. Széchenyinek kellett jönni, hogy az Alföldet elvehessük a vizektől és Széchenyi után s még az 1860-as száraz, aszályos éveknél, hogy újra felszínre dobják az öntözés kérdését.

Az öntözés jelentőségét az 1863. évi országos jellegű aszály húzta alá, melynek ismeretes borzalmi koldusbotra juttattak az Alföld lakosságát, állatállományát pedig csaknem egészen elpusztították.

Ennek hatása alatt a helytatótanács már 1863-ban tervet készített a Tisza vizének öntözésre való felhasználására és a Hortobágyon víztároló medencék létesítésére.

1897-ben ugyanerre a munkálatra a Tiszavölgyi Társulat is készítettett egy tervezetet, amelyet felülvizsgálat végett az illetékes hatóságokhoz fel is terjesztettek. A kedvezőre fordult viszonyok és az az időnként mégis csak megeredt esők mindkét tervet berozsdáltatták az illetékesek fiókjában.

A vízszabályozás általános elterjedése és az ezzel összefüggő belvízrendezés azonban mindjobban sürgette egyrészt gazdáinkat, másrészt hivatalos köreinket az öntözés felkarolására és annak általánossá tétele céljából kísérleti telepek létesítésére. Annyival inkább is szükség volt erre, mert az öntözőművek felállítása tetemes befektetést igényel és meg kellett győződni előbb az elérhető eredmények mértékéről. Az 1900:XXX. te. anyagi támogatást rendelt az öntözőművek létesítőinek s létesült is néhány öntözőüzem szerte az országban s így a Tisza mellett is, de az öntözés nem (lett olyan mértékben népszerű, mint azt gazdaságos volta miatt remélni lehetett. A magyar mezőgazda egyrészt nem kedveli azt a pepecselő munkát, amit az öntöző gazdálkodás megkíván, másrészt szakismeretek hiányában idegenkedik is az öntözőművek létesítésétől. A szívében még mindig annyira a nagykiterjedésű mezőségek, rétek, legelők szerelmese, hogy nem tudja szeretni a kertészkedő öntöző munkát. Az előálló terméstöbblet pedig nem ösztönzi, hiszen a meglévő termésével sem tud sokszor mit kezdeni a nehéz értékesítési lehetőségek miatt.

Az öntözés azonban nem íai jelenlegi termelési és értékesítési viszonyok szüleménye. Az öntözés a jövő termelési eszköze, amikor a megnövekedett belős fogyasztás is diktálni fogja a többtermelésre való törekvést, másrészt pedig az értékesítési lehetőségek is megnyitják a kaput a mai holdankénti terméseredménynél kétszer több terméshozam előtt.

A Tisza mellett létesült öntözőművek közül a

Palavicini uradalom mindszei telepét emiitjük meg, mellyel 610 holdat öntöznek s ezenkívül más uradalmak is készítettek kisebb, inkább kísérleti öntözőtelepeket, de ezek is csak az újabb idők próbálkozásai.

Öntözési tervekkel kapcsolatosan létesítették a Hortobágyon a 2400 hold kiterjedésű halastavakat, azonban ezeknek vízzel való ellátása annyira költséges, hogy az öntözési terveket nem valósították meg, hanem csak a halastavat tartják üzemiben. A nyári forróságok idején ezeknek a vízvesztése is olyan nagy, hogy vízzel való ellátásukra külön tárolómedencék és költséges szivattyúberendezés felállítására vált szükségessé.

A szokvány mezőgazdasági termelés értékesítési nehézségei, de különösen a búzakérdés ismét ráterelték a gazdaérdekeltségek figyelmét olyan más termelvényekre is, amelyeket a magyar éghajlati viszonyok mellett termelni lehet s a melyek úgy a népélelmezés szempontjából, mint az önellátás fokozottabb érvényesítése miatt termelendők volnának.

Más termények mellett, különösen a rizs termelése látszik az Alföldön különösen lehetségesnek. — Ennek a termeléséhez elengedhetetlen az öntözőmű, mert a rizs mocsári növény és közel learatásáig megkívánja az állandóan tövén levő vizeit. Ezért a rizstermeléssel kísérletező gazdaságaink is rendeztek be öntözőműveket, de mindezek az öntözőművek, bár eredményes gazdálkodást mutatnak fel, ma még csak kecsesgető kísérleteknek nevezhetők inkább, mint bevált termelési üzemeknek.

Ezek a körülbelül 3000 holdra tehető területen folyó öntözési kísérletek, valamint a meg-megújuló Alföld-öntözési tervek e kérdés iránt a közvélemény állandó érdeklődését tanúsítják. — Ez érdeklődés szakszerű kielégítésére Bethlen István gróf minisz-

terelnök 1929-ben egy nagyszabású öntözési terv készíttetését határozta el.

A tervet Ruttkay Udó csinálta meg.

Ruttkay tervének éltetője a Tisza. Két duzzasztót tervezett a Tiszára, egyiket fönt Szederkénynél, a másikat fent Csongrádnál s ezeknek a vizét tárolta volna a Hortobágy ma pusztá terein. A felső duzzasztó 740.000 holdat öntözne és belekerülne 436 millió pengőbe. Az alsó duzzasztó másfélmillió holdat öntözne és ez belekerülne 800 millió pengőbe. Holdanként tehát közeli 600 pengő befektetést igényelne a Ruttkay-féle terv megvalósítása. Ez a befektetés ta remélhető eredménnyel nem áll arányban s megvalósításra nem alkalmas.

De ilyen nagyszabású berendezések nélkül m lehet némi öntözést az Alföldön kezdeményezni.

Trummer Árpád „Az öntözésről“ című művében azt írja, hogy a Tisza völgyében 160.00, a Hernád és Sajó völgyében, a Kőrösök mellett és a Maroson ezer, artézi kutak és más vizek felhasználásával 80.000, összesen 360.000 holdon lehet tárolás nélkül öntözőberendezéseket létesíteni. Ezeknek a létesítésénél mindenesetre felhasználhatók volnának azok a tapasztalatok, melyeket az eddigi munkálatok alapján nyertek a kísérletezők, de kívánatos volna, ha nemcsak a kedvező, de a kedvezőtlen eredményeket s esetleges kudarcokat is ismernék a szakemberek. Sajnos, mint sok más dolognál, úgy ennél a kérdésnél is az a helyzet, hogy a kedvező eredményeket dobbal hirdetjük s könnyen várjuk, hogy a kedvezőtlen tapasztalatokat szerezze meg más is.

Vagy a magyar valóban csak a maga kárán tanulhat?

XII.

Kállay Miklós alapvető munkája. — A Kormányzó Úr támogatása. — Gróf Teleki Pál beszéde. — A kenderesi rizstermés. — Miért jó a magyar rizs ? — Az 1937. XX. négy nagy vízi műve. — A halászat.

Az összes öntözésügyi kísérletek közül a legnagyobb figyelmet érdemli a Kállay Miklós földművelésügyi miniszter által 1934-ben kezdeményezett hortobágyi öntözési mű, melynek a segítségével 900 holdon rétgazdaságot akarnak folytatni. Ezen a kísérleti telepen már megtalálták azt az öntözésre való kukoricafajtát, amely katasztrális holdanként 50—60 métermázsa termést ad és sikerült kitermelni azt a fűfajtát is, amely kibír 6—8 hetes árasztást is és holdanként 60—70—80 mázsa szénával fizet. — Sokszorosa ez a szikes tájak 4—8 mázsa kukorica- és 3—5 mázsa eddigi szénatermésének. A Hortobágy állattenyésztése mellett ez a gazdálkodási ág eredményesnek ígérkezik s kedvezően befolyásolná száraz nyarakon az e vidéken fellépő takarmány-Ínséget.

Külfölddel összehasonlítva, mindenesetre fejletlen állapotban van még Magyarországon az öntözés ügye s a magánosok vállalkozó kedvét anyagi segítségei, de nem utolsó sorban mintatelepek létesítésével, és öntözési szakiskolák létesítésével az államnak kell éberren tartani és helyes irányba teremni s ezáltal remélhetjük egy gazdag és termékeny földkultúra kifejlődését.

Számottevő lépés ebben az irányban az Országos öntözési Hivatal felállítása, mely Kállay Miklós volt földművelésügyi miniszter irányítása mellett az Alföld öntözését rendszeres munkába venni hivatott. Kállay Miklós már miniszter korában is sokat tett a Tiszavölgy érdekében, de az öntözés ügyében munkássága szinte alapvető jelentőségű. — Szerencsés körülmény, hogy az öntözés ügye közel fekszik a Kormányzó úr érző magyar szívéhez, ki maga is aszályvertevidéki, kenderesi gazda lévén, magatapasztalása után tudja, hogy milyen károsak az aszályos, esőtlen alföldi nyarak.

Kormányzó Urunk támogatásával, Kállay Miklós kezdeményezésére készült a tiszafüredi öntözőrendszer, mely 4 millió pengőbe került és 25.000 hold öntözésére s ezzel együtt 90.000 hold aszályos föld termelésének védelmére alkalmas. Ez ma Magyarország leghatalmasabb öntözőtelepe. Szivattyútelepét, mely vitézi mintatelkek és kisebb kísérleti gazdaságok öntözését van bívava ellátni, 1940 június 20-án indította munkába a legelső magyar gazda, vtiéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó. Ez a kormányzói tény mutatja, mily fontosságot tulajdonítanak hivatalos köreink az Alföld-öntözés kérdésének. A szivattyútelep megindulásakor a munkálatoknál jelen volt a szakminiszter mellett az ország miniszterelnöke, gróf Teleki Pál is, aki úgyis mint miniszterelnök s úgyis mint szakember ez alkalommal nagyobb beszédet mondott, melyet helyesnek látunk itt részletesen ismertetni.

„Az öntözés egyike a legrégebb földművelési módszereknek — mondotta gróf Teleki Pál. Az öntözés mindenütt, ahol öntöznek, más és más. Egyiptomban elárasztó öntözés van, amely öt hónapon át hozza a vizet. Mezopotámiában csatomaöntözés, ahol a víz csak rossz időben jön le. Mi magasra állított csatornában szállítjuk alá a vizet, hogy a pá-

rolgás minél kevesebb legyen. Itt is a magunk esze szerint kell eljárni, mert nincs a világnak egyetlen öntöző területe sem, ahol a körülmények ugyanazok volnának, mint itt. Amikor elhatároztuk, hogy az öntözést megvalósítjuk, megpróbálkoztam Észak-Afrikából adatokat szerezni, ahol csapadékos területen is öntöznek és egy olyan területet keresni, amely körülbelül hasonló a miénkhez és ahol egyben-másban talán bizonyos tapasztalatokra számíthatunk. Kiderült, hogy egyetlenegy ilyen terület sincs. De nemcsak én nem találtam, hanem az amerikai földművelésügyi minisztérium főgeográfusa és főgazdása sem. A mi öntözésünknek két nehézsége van. Mert nálunk a helyzet az, hogy nemcsak a víz odavezetéséről, hanem a túlsók víz levezetéséről is gondoskodni kell. Vannak olyan esztendeink, amikor az öntözés keveset fog segíteni, de van olyan idő, amikor sokat.

Az öntözés elsősorban terméstöbbletet jelent. A világ híres, nagy öntözőterületein a legnagyobb a terméstöbblet eredménye, mert hiszen a nulla és az elért eredmény közti különbség jelenti a terméstöbbletet. Nálunk erről nem lehet szó. Mi azért öntözünk, hogy bizonyos állandóságot és biztonságot hozzunk gazdasági életünkbe.

Ha egy vonalat húzunk Magyarországon keresztül, mely valahonnan Zemplén vármegyéből indul ki és átmegegy Füzesabonyon, Kecskeméten, Szabadkán, Temesvár felé, két részre osztjuk az országot. Keletről ettől a vonaltól van száraz Magyarország, amelynek mindig nehezebb volt az élete, mint a nyugati résznek. Ez a határ állandóan ugyanaz. Ez a vonal a határ a gyümölcsöző állattenyésztés és a ráfizetéses állattenyésztés között is. Száraz Magyarországon az öntözéses takarmány termelést kell lehetővé tenni és az állattenyésztést emelni és biztosítani. Lóhere és lucerna termelésről van itt első-

sorban szó. A másik, amit el fogunk érni vele, az, hogy kukoricatermelésünk csekélyebb ingadozásnak lesz kitéve. Megpróbálkozhatunk olyan termelésekkel is, melyeket csak nyári esős vidékeken lehet művelni, például a rizstermeléssel.

Ezek azok az előnyök, amelyeket az öntözés jelent. De a fontossága ennek az első öntözésnek, első vízműnek abban is rejlik, hogy ez tapasztalatokban fog bennünket gazdagítani, olyan tapasztalatokban, amelyeket nem hozhatunk ide Dániából vagy Amerikából.

Még egy kérdést szeretnék említeni. Hogy állt ez a kérdés a Kárpátalja visszaszerzése előtt és hogy áll ma? Kárpátalja visszaszerzése megkönnyíti nekünk az öntözést, mert a víznek a felső folyásokon való tárolását biztonságossá teszi. Ez is mutatja, mily fontos nekünk Kárpátalja, ha az öntözéseket nagy stílusban akarjuk folytatni.

Ez, amit itt látunk, magyar kísérlet arra, hogy hogyan kell a többit csinálni. Ezért fontos a mai nap. Ezután ez első vízigazdálkodás eredményeit kell majd megvizsgálnunk, hogy a többihez tapasztalatokat szerezzünk.“

Legilletékesebb tényezők felfogásában így áll ma a tiszai öntözés ügye.

A tiszafüredi öntözőcsatorna déli végénél terül el a Kormányzó Úr kenderesi birtoka. A Kormányzó Úr, mint a legelső magyar gazda, mint már több ízben említettünk, maga is nagy figyelemmel kíséri a magyar mezőgazdaság korszerűsítését és így élénk érdeklődésében áll az öntözés ügye is. Megragadta tehát azt az adottságot, mely az öntözőművek és a kenderesi birtok szomszédságában áll és birtokán 1940-ben másfél holdon maga is rizstermelési kísérleti telepet állatott fel. Ez a telep, mely azelőtt terméketlen szik volt, 17 mázsás holdankénti átlagot adott s ezen az eredményen felbuzdulva, 1941-ben

már 18 katasztrális holdon termeltetett rizst a Főméltóságú Úr!

A kormány és a képviselőház tagjai 1941. aug. 26-án nézték meg Kormányzó Urunknak ezt a gazdaságát és a napisajtó hírei szerint úgy a szemlélők, mint a szakemberek a legnagyobb örömmel látták a termelő telep pompás terméseredményét. A rizs akkor már 70 cm. magas volt. Öt-hat palánta állt egy csomóban, egy bokorban 30—40 kalász és egy kalászban 110 szem is volt.

Ennek a rizsnek az aratását 1941 október derekán tehetett csak megkezdeni a 1941-es nyár rendkívül hűvös, esős volta miatt. Holdanként 20—22 mázsás átlagot csépeltek, ami rizsben még nem a legnagyobb holdankénti eredmény, de már ilyen hozam mellett is gazdaságos a rizstermelés, hiszen egy mázsa rizs ma 120 pengő.

Ugyanekkor aratták a rizst gróf Nemes János abádszalóki birtokán is és többmás kísérleti telepen.

Úgy a Kormányzó Úr, mint a többi rizstermelő gazdaságok olyan nagymértékben meg voltak az elért eredménnyel elégedve, hogy a jövőre a rizstermelő területeik növelését vették tervbe.

Annyival inkább is örvendetes ez, mert a szakértők szerint a magyar földön termesztett rizs minőségében messze felülmúlja az idegenből behozott rizst.

A rizzsel is ugyanaz az eset állt elő ugyanis, mint a magyar búzával, vagy a magyar gyümölcs-csel: a magyar föld és a magyar éghajlati viszonyok, de különösen a víz, a szőke Tisza vize valami olyan különleges jelleget adnak e termelvényeknek is, hogy az táplálóbb és élvezetesebb lesz, mint bármely más ország hasonló terméke.

A legelső magyar gazda példája és kecsegtető eredményei bizonyára ösztönző hatással lesznek a mezőgazdasági életre és az öntözőművek szomszéd-

ságában élő birtokosok meg fogják ragadni a lehetőségeiket arra, hogy gazdaságaikat korszerűsítsék.

Az 1937. évi XX. tc. széles területre terjeszti ki az öntözőművek létesítését. Évi 5 milliós részletekben 80 milliót ad a törvény olyan öntözőművekre, amelyek közül az első az említett tiszafüredi. A törvény további célkitűzései szerint Hódmezővásárhely határában épülne a második öntözőmű, mely 14 ezer holdat szolgálna ki és a harmadik volna a békésszentandrás rendszer, amely a Kőrösök tenné hajózható vizekké. A negyedik egy duzzasztómű volna, amelynek segítségével a Tisza kisvizét Tisza-leknél négy méterrel megemelik és Büdszentmihály—Hajdúnánás—Balmazújváros—Berettyóújfalu vonalán egy 100 kilométer hosszú hajózható csatornába terelik, amelyen 1000 tonnás uszályok vinnék a Hajdúföld búzáját az ország víziútjaira.

Ez a csatorna 200.000 hold öntözését látná el amellet, hogy mint víziút is elsőrangú szolgálatot tesz a magyar gazdsági életben.

Az 1937: XX. tc. által tervezett munkálatok nagy részben mindenütt megindultak. Azokat nem akasztotta meg a jelenlegi háborús bonyodalom sem, sőt ezek a háborús idők ellenére is folyó békés építő munkák nagy bizonyosságai a békére alapított magyar jövődónek.

Talán nem lesz érdektelen, ha megpróbáljuk leírni itt például a tiszafüredi öntözőművek műszaki berendezéseit. Ez az öntözőtelep nagyjából már az 1939. évfolyamán elkészült és mint már említettük, a Kormányzó Úr öfőméltósága 1940. júniusában maga indította üzembe, ezzel is kihangsúlyozva az öntözés fontosságát a magyar mezőgazdaság életében.

Az öntözőtelep alfája egy a Tisza medrébe épített szívóakna és ettől 20 méterre a parton álló szivattyúház. A szivattyúházban két nagyteljesítmé-

nyű szivattyú működik amelyek a legalacsonyabb vízállás esetén közel 10 méter magasra húznak fel a Tiszáiból másodpercenként 6 köbméter vizet. A víz ezután egy lábakon álló vasbeton csatornába jut, mely a hullámtéren át viszi a vizet és a sebesen áramló hullámokat a csillapítómedencébe juttatja.

A csillapítómedence köralakú és magas betonfallal van kerítve. A medence közepén a befolyó nyílással szemben egy félköralakú ütköző fal áll, amelyben a befutó víz megütközik s így sodrát veszítve jut egy félfordulat után az öntöző főcsatornába, ahonnan aztán a szétágazó mellékcsatornák viszik szét.

Mint érdekességet megemlíjtük itt hogy az ünnepélyes megnyitás napján a Kormányzó Úr és kísérete a szivattyúháztól a hullámtéren átvezető hídcsatornán érkeztek a csillapítómedencéhez. A hídcsatornán persze korlát van építve és amellett biztonságosan jöttek a meghívott előkelőségek és a hivatalos urak. A csillapítómedence magas falának a peremén azonban nincs korlát, hiszen azon járni nem igen lesz szükséges sohasem. A csatornahíd végén, ahol a korlátok elfogytak, erre való tekintettel mindenki megállt. Nagy lett azonban az urak megörökönyödése, amikor a Kormányzó Úr fellépett a a szédítő magas falra és annak peremén körüljárva, megszemlélte a csillapítómedencét is. Bizony a többi urak nem merték követni, de a Kormányzó Úr szilárd léptekkel járt az alig pár centi széles falon, hiszen tengerész ő ma is, aki megszokta a keskeny hajópadlókat járni még a legnagyobb tengeri viharban is ... A sas nem felejt el repülni soha . . .

A 40 kilométer hosszú főcsatorna az összesen 60 kilométer mellékcsatornának adja a vizet, amely 64 híd, 7 bujtató, 7 csóáteresz, 7 vízosztó zsilip elhagyásával jut aztán az öntözendő területre.

A Németh Imre szerkesztésében megjelenő ön-

tözésügyi Közlemények, valamint az öntözésügyi: Hivatal évi jelentései a legrészletesebben ismertetik az öntözőrendszer megépítésének minden mozzanatát. Ennek a munkának nem lehet célja ezeket műszaki részletességgel ismertetni, de a teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy ez az öntözőrendszer hazánkban az első nagyobb öntözőmű, amelynek, gyakorlati eredményei vannak azután hivatva a magyar öntözés ügyét helyes irányban tovább vezetni.

A mezőgazdasági szakoktatás, a népiskolai gazdasági oktatás és az iskolán kívüli népoktatás feladata lesz azután az öntözés ügyét népünk ismérétebe belevinni és azt gazdaközönségünkkel megismertetni.

A tiszafüredi öntözőrendszer keretében kísérleti gazdaságok, vitézi gazdaságok és társulati gazdaságok, valamint néhány úttörő gazdaság működik már. Jövedelmezőségükre eddig még csak egy évi eredmények mutatnak, de már ezek is alkalmasak arra, hogy az öntözéses gazdálkodás jövője felé a legmesszebbmenő reményekkel tekintsünk.

A Tiszaszabályozás által harmadiknak jelentkező gazdálkodási lehetőség a halgazdaság fejleszthetése.

Szükségesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy a Tisza itt némi jóvátétellel tartozik, mert a szabályozás előtt „több volt a Tiszában a hal, mint a víz.“ Ennek oka nemcsak a hajózástól nem zavart víz viszonylagos nyugalma volt, hanem sok más tényező összjátéka, melyek a hal tenyésztésének kedveztek. Elsősorban az, hogy a víz lassúbb volt, több volt benne a hal ivásának, költségének kedvező sekélyvizű zátony, búvónak szolgáló kanyar. Másodszorban kedvező volt a halállományra a szabályozatlan Tisza ki-kilátogatása a rétekre, mezőkre, mert ezekben a kiöntésekben, napsütötte sekély vi-

zeikben, ibő táplálék mellett, korlátozás nélkül szaporodhatott.

A délborsodi nyíltártérben még az 1920-as években is lehetett látni a kiöntéseket vasvillával halászó embereket, akik estére zsákmány alatt roskadozva tértek meg tanyáikra s halaikkal még a halászati tilalom alatt is messze vidékeket elárasztottak.

Nem is lehet csodálkozni azon, hogy a népességnek az a rétege idegenül, sőt ellenszenvvel nézte az ármentesítést, mely a „pangó“ vizekről visszakergette a halakat a Tiszába. Nem a gőzhajók irtották ki a Tiszából a halat, hanem a gátak, amelyek megfosztották a halakat a költő helyeiktől s bezárták őket a Tiszába, ahol a szaporodásra koránt sincsenek olyan kedvező feltételek, mint a kiöntéseken voltak.

Hogy mit jelentettek ezek a kiöntések a halszaporodás szempontjából, arravonatkozólag szemtanúk beszéltek el, hogy a Tisza egyik két holdnyi kiöntését ekével megárgolta a gazda. Az eke nyomán folydogáló víz csorgása alá vesszőkosarat tett, hogy halat fogjon a baromfi számára. Alig pár óras szántogatás után közel 5 kiló, ujjnyi, vagy még kisebb halfiú gyűlt össze a vesszőkosár fenekén az alig pár holdnyi területről. Ezek a halak a gáttalan partokon át a visszahúzódó vízzel együtt visszamentek régen a Tiszába s nem egy-két holdról, hanem ezer és ezer holdról.

A szabályozás, a kiöntések megszűnése tehát megszüntette a Tiszán a halbőségét s ezért helyénvaló, hogy lehetővé tette a halgazdaságok létesítését. és vízzel való táplálását.

A halgazdaság lényeges feltétele a víz tárolása. Elengedhetetlen kelléke, hogy a tárolt vizet állandóan olcsón utántölteni lehessen, mert enélkül a halgazdaság eredményes volta kétséges.

Ezért a halgazdaság szorosan összetartozik az

öntözés kérdésével és legtöbb helyen azzal együtt oldották meg.

Magyarországon a legnagyobb halgazdaság a hortobágyi halastó. Mint már említettük, 2400 holdon terülnek el a halastavak, melyek tápláló vizüket a Tiszából nyerik egy 19 kilométeres csatorna segítségével.

Halgazdaságok létesítésére azonban a Tisza egész folyása hosszában kiválóan alkalmas. Különösen a hűtlen víztől elhagyott régi medrek, holt ágak kínálkoznak erre, melyeknek kezdete és vége odatorkollik az eleven Tisza-mederre és így vízzel való táplálásuk nem okoz szerfelett bonyolult kérdést. Ezek a ma sok helyütt terméketlen, vagy a legjobb esetben kevés értékű gyékényt és nádat termő feneknek aranybányái lehetnek még a magyar kezdeményező készségnek. Halkivitelünk eddig is számottevő volt s mennyire növelhetné azt a Tiszavölgy ilyenirányú fejlesztése. 1930-ban 20.000 mázsa halat vitt ki a magyar haltenyésztés, közel negyedfélmillió pengő értékben, de ez a szám meg sem közelíti haltermelésünk valódi értékét, melyet 100 ezer mázsára könnyen tehetünk.

A haltermelés további fejlesztése népélelmezésünk javításában is nagy szerepet teljesíthetne s tekintve a belső piac így megnövekedő felvevő képességét, hihetetlenül gyümölcsöző gazdasági ágnek látszik.

A tengerihalászattal rendelkező országok belső halfogyasztása lehet itt terveket adó példa. Csak-hogy persze nemcsak a Tisza felől kell állandó strázsát állva vigyázni a vizek betörését, hanem a száraz oldal felől is, ahonnan a ma még sokfelé rendezetlen belvizek éppen olyan ellenségei a gazdálkodás mindenféle ágának, mint volt a rakonca nélküli Tisza.

Ez a Tisza múltja és jelene.

Most vessünk egy pillantást a Tisza jövőjére is.

XIII.

A Tisza jövője. — Rendezni kell a belvizeket. — Erőmű-telepeket a Tiszára. — A Duna-Tisza csatorna. — Gömbös Gyula terve. — A Duna-Rajna csatorna. — A Tiszavölgy a jövő bölcsője!

A Tiszaszabályozással a Tisza romboló erői megfékeztek. A Tisza kérdése megoldott, de nem oldatott meg a Tiszavölgy minden kérdése. Sok helyütt rendezetlenek a belvizek. Második lépés volna tehát a Tiszavölgy kertté fejlesztéséhez a belvizek teljes rendezése.

A harmadik — végső — lépés pedig a gátak közé fogott Tiszának a termelésbe való fokozottabb beállítása.

Mint láttuk, sok minden történt eddig is.

De a koronát a tiszavölgyi erőtelepek megépítése teszi a műre és a Duma—Tisza csatorna megépítése.

A Tiszavölgyi erőmű telepek . . .

Villanytelepeikre gondolunk itten. A víz adta villanyáram a legolcsóbb energia az egész világon. Felhasználható a világítástól a háztartás ezer munka módján át a mezőgazdaság és a gyárüzem minden terén.

Jó szénben és ásványolajban behozatalra szoruló országunk számára nem volna közömbös, ha a vízadta olcsó villanyáramot fokozott mértékben tudnánk alkalmazni a nemzetgazdaság munkauzemeiben.

A magyar mérnöki kar feladata megkeresni a módjait annak, hogy a Tiszát hol és hogyan lehet az áramtermelés szolgálatába állítani.

A kárpátaljai építkezések biztató kezdések e téren.

A Duna—Tisza csatorna pedig koronája volna. a magyar vízszabályozásnak, diadala a magyar mérnöki tudásnak, ékszer az Alföld testén és alapja egy kiszámíthatatlan gazdasági lehetőségnek. Ennek a csatornának a megépítésével nagyon régen foglalkozik a magyar műszaki tudomány.

Ezelőtt jó pár évtizeddel már Vedres István is írt egy munkát „A Tiszát a Dunával öszekaptsoló ujj hajókázható Tsatorna“-ról s már ő azzal inti kortársait a Tsatorna megépítésére, hogy:

Ami Jó és Hasznos ha ma el nem végzed,
Hidd eh annak kárát holnap mindjárt érzed!

Vedres István óta azonban számtalanszor került fel ennek a csatornának a terve, mely a különböző tervek szerint kívánatos a hajózás, a vizierő kihasználás, az öntözés és lecsapolás végett.

Természetesen ezeket az egymással ellentétes. érdekű igényeket egy csatornával kielégíteni nem lehet. A különböző érdekeknek néhol összeegyeztetett, néhol különválasztott kielégítésére sok terv készült, amelyek közül e munka során a két legszembevetőbbet később megemlítjük. Itt még magának a csatornának egynehány általános szempontját akarjuk megvilágítani úgy, ahogy az ma arra illetékes szakemberek megítélésében áll.

Lampl Hugó, a magyar vízügyek egyik legalaposabb ismerője egy tanulmányában a Tisza-Duna, csatornát két közelfekvő szempontból tartja megépítendőnek. Az egyik szempont az iparban és mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudó munkástömegek

hasznos foglalkoztatása, a másik a mezőgazdasági értékesítés fejlesztése.

A történelemből tudhatjuk, hogy a munkára vágyó tömegeket már a régi népek is csak hatalmas közutak és víziutak kiépítésével (tudták foglalkoztatni. A földmunka természeténél fogva nem kíván költséges munkaeszközöket, sem különleges szakértelmet és így a nagy tömegek foglalkoztatására alkalmas. Az így létrejött szárazföldi és víziutak pedig erei lesznek a mezőgazdasági értékesítésnek. Már pedig miután nyíltan látszik, hogy Magyarországnak az új európai rendben csak a mezőgazdaságban és a mezőgazdasági iparban lehet versenyképes helyet biztosítani, elsőrangú érdek, hogy a mezőgazdasági termelés értékesítésére minden lehetőséget megtegyünk.

Hazánk víziúthálózata a Duna és a Tisza körül fejlődött ki. Ezek közül a dunai utat kell a fővonalnak neveznünk, hiszen a Dunának van kapcsolata a nemzetközi útvonalakkal és ezeken keresztül a tengerekkel. De a Tisza-vidék terményei erre a főútvonalra csak nagy kerülővel juthatnak el. Még nagyobb kerülővel érik el Budapestet, a természetes áruelosztó pontot, melynek megközelítését még az is nehezebbé teszi, hogy a Tiszáról jövő árunak több, mint a fele utat víz ellen hajózva kell megtenni.

A mezőgazdasági értékesítés érdekei azt kívánják, hogy a Tisza-Duna csatorna megépítésénél hajózási és kertgazdasági szempontok vétessenek elsősorban figyelembe.

Ennek a megépítése volna ugyanis egyrészt a legolcsóbb, másrészt a legkorábban hasznosítható is.

Lampl Hugó ugyan az öntöző berendezések létesítését is egy másik csatornarendszer megépítéséhez fűzi, de kétségtelen, hogy közvetlenül a csatorna vonal közelében épült ilyen berendezések nem növelnék észrevehetően az építkezés költségeit.

A körülbelül 110 kilométer hosszú csatorna megépítése, melyen 1200 tonnás uszályok közlekedhetnének Lampl 1938-as számításai szerint, 90 millióba kerülne.

Az első világháború előtt lényegesen olcsóbb lett volna még ez a csatorna. Akkor két terv foglalkoztatta erősebben az illetékeseket.

Mint vízi út, mint öntözési főér jött ez számításba.

Budapest—Csongrád volt az egyik terv. Ez belekerült volna 70 millióba.

Budapest—Szolnok vonal volt a másik terv. Ez belekerült volna 50 millióba.

Miért maradt el az első világháború előtt? Ki tudja!?

Mi a nagy dolgokkal mindig elkésünk.

Lampl Hugó a fentebb említett két terv mellett egy harmadikat tart kivitelre legalkalmasabbnak. Szerinte Csongrád és Szolnok között kell megépíteni a csatornát és azt teljesen a víziközlekedés szolgálatába kell állítani. Egyetértett vele ebben az elgondolásban Gömbös Gyula is, az akkori miniszterelnök, akinek az volt az egyik vágya, hogy olcsó közlekedési politikával olcsóvá és így versenyképessé tegye a magyar mezőgazdasági termévényeket.

Lampl pontos számítások alapján évi 2 millió tonnára teszi a csatorna kezdeti forgalmát és így ha csak 2 fillérrel szállítana és olcsóbban a vízi út, mint a vasút, akkor is évi 12,000.000 P hasznos különbözetet adna, ha az áru tonnánként átlag 300 kilométert menne vízi úton. Ez 90,000.000 P építési költséget véve számításba, több mint 13%-os kamatozásnak felel meg, ami a magyar mezőgazdaság és kereskedelem versenyképességét emelné.

A katonai utánpótlás lehetősége is nagyban javulna a vízi utak által elért útrövidítéssel.

Most a németek erősen foglalkoznak a Duna—

Rajna csatorna építésével, mely a Majna közbeiktatásával valósítaná meg Közép-Európa legnagyobb vízi útját. Ha ezt a tervet összekapcsoljuk a Duna—Tisza csatorna tervével, szédítő távlatok nyílnak meg szemünk előtt.

A ma úttalan Tiszavölgy előtt kitárul Közép-Európa egész hajózható vízrendszere, megnyílik az út az óceánok nagy kapuihoz a Fekete tengerig és a Duna—Tisza—Duna—Rajna csatornán át az északi tengerig.

A tengerjáró Dunahajók idejében le kell hozni ezt a tervet az álmok világából a való élet téréire és a Tiszavölgy ezernyi termelvénye előtt megnyílnak a világpiacok. Ma, amikor Svájc tengeri kikötőről álmodik a Pó-tól Milánó érintésével: Lago maggioréba Locarnó-ig vezetett csatorna által, nem fellegjáró ábránd a magyar tengeri kikötő.

Közgazdászok tudnak arra felelni csak, hogy hány és hány millió értékű kivitelünk van az északi államok felé, de mindenki meggondolhatja, hogy ennek a kivitelnek a lebonyolítása sokkal kevesebbe kerül az olcsó vízi úton, mint a költséges pályán, költséges hajtóerővel mozgatott vasutak által. A kecskeméti, körösi barack, saláta, ugorka, baromfi nagy keresletnek örvendett mindig a német, angol piacon s a közvetlen (hajóút szinte a kertekhez, a tenyésztelepekhez hozná ezeket a fogyasztókat.

A most folyó világháború előtt nemzetközi gondolatá vált az önellátás gondolata. Ez a gondolat ebben a háborúban felülemelkedik a nemzetek határain és mint a földrészek önellátásának gondolata lebeg Eurázia és Amerika felett. A német ipar és a magyar mezőgazdaság kölcsönösen tápláló hatással van egymásra, de a magyar mezőgazdaság versenyképességét elő kell segíteni, mert Németország felé nagy tömegekben tör már most is az olcsó román és orosz búza.

De ki tudná felsorolni mind a Tiszavölgy kivitelre számítható termelvényeit?

Hollandiát aranyhegyekkel fizeti a tulipán.

Hány — a tulipánnál értékesebb — termelvényünk van nekünk a Tiszavölgyön.

Kell-e tovább magyarázni a Duna-Tisza csatorna jelentőségét. Kell-e bizonyítgatni azt, hogy a Tiszavölgy kifejlése maga után vonná az egész Magyarország gazdasági kifejlődését és gazdasági emelkedés megoldana olyan társadalmi problémákat, melyek ma égő sebei közéletünknek.

Mire várunk hát?

A munkaalkalom munkát ad, a munka kenyeret, a kenyér megeledést.

Az emberi társadalom célja a megeledés!

Bárcsak ásók csattogása, taligák nyikorgása lenne a Tiszavölgy új zenéje és a Tisza-völgyön bárcsak megindulna a munka.

Dr. Lászlóffy Valdemár műszaki tanácsos a kormány gazdasági munkatervének műszaki megvilágítására rendezett előadássorozat keretében a közelmúltban foglalkozott éppen a talajjavítás és a vízrendezés ügyével.

Szerinte még négy millió hold szorul kereken vízrendezésre, s ennek költsége 300 millió pengő. — Európa országaiban mindenütt szakítottak a régi elvekkkel és a termőföldek kihasználása sok országban a legkívánatosabb cél lett. A külföld sok államában e cél érdekében mindenütt a talajjavítást szorgalmazzák. A tőkeszegény magyar mezőgazdaság a talajjavításba nem tud pénzt fektetni, ezért nálunk a 25—30%-os gyümölcsözést ígérő vízi talajjavítás a jövő.

A káros vizek elvezetésén kívül a belvízrendezés, a kisebb folyók és patakok rendezése többszáz milliót kíván s ezzel a több évtizedre tervezhető víz-

ügyi munkaterv egy milliárdos költségvetés távlatait nyitja meg.

*

Van a Tiszának egy furcsa virága: a Tiszavirág . . .

Aranytestü sárga szárnyasbogár: kérész . . .

A tavaszi napok hívják éledre. Reggel kibúvik a Tiszapart agyagjából s szembe a vízzel megindul szárnyalni, mint az aranyeső.

Mámorosan csak a Tisza fölött szárnyal, ott keres fényt, örömet, szerelmet, halált . . .

Gyönyörű a szemnek a Tiszavirág tánca . . .

Gyönyörű múlása: a betöltött hivatás költészete.

Tiszavirág ez a könyv is . . .

Ott támadt a Tisza partján. Ott röpköd minden gondolata a Tisza meder felett. Ott keres fényt, örömet, vigasztalást, jövőt . . .

Bárcsak megfogna egy-két magyar lelket tiszavirágtánca. A betöltött hivatás nyugalmával porosodhatna aztán sokáig, míg csak meséli örök meséjét a néma fűzeseknek a Tisza, a suttogó, szőke, magyar Tisza . . .

. . . Én, mindenesetre, fájó szívvel teszem le a tollat.

Rabul ejtett a Tiszavölgy temérdek szépsége, mérthetetlen gazdagsága.

Fáj, hogy nem tudom elmondani mindazaranytűmű mesét, amelyre a Bodrogek tanított, meg a Nyírség, meg a Kunság, meg a most visszatért Bácska ezernyi fekete röge.

Fáj, hogy nem tudtam leülni az olvasóval az elsuhanó falvak kis nádas házai előtt a vízholdra, korhadó fatönkökre és nem tudtunk megpihenni a regéken, amelyeket a vén halászok regélnek a fiataloknak, míg cserzett markukkal a hálót kötik.

Fáj, hogy a világvihar kisodorta kezemből a

papírt és nem írhattam fel a történeteket mind,, amelyet a magyar sors írt, magyar vérrrel, a tiszamenti falvak mezőire.

És fáj, hogy nem tudtam idetenni a képeket a tiszamenti tájakról, jegenyékről, karcsú tornyokról, amelyek olyan hívogatólag integetnek a fáradt vándornak és a vén füzekről, amelyek alatt olyan jó megpihenni, amikor alkony borul a Tiszára és a vízbe hulló lombok suttogni kezdenek.

De talán majd egyszer!

Ha majd újra tollat csinálnak a tiszavölgyi hámorok vasából és papírt a határbérccek zúgó fenyőiből!

Ha majd újra álmokat kezd suttogni a Tisza...

És ha majd újra a múltról sír a szél . . .

Addig is: Isten veled, Tisza!

Szóke Tisza!

Örök magyar Tisza!!!